

Znanstveni skup o Pavlu Skaliću

Skuhala Karasman, Ivana

Source / Izvornik: **Filozofska istraživanja, 2009, 29, 844 - 845**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:810129>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

Filozofski život

Natjecanje iz filozofije 2009. godine

I ova je godina bila natjecateljska za mnoge naše srednjoškolce koji se imaju prilike ogledati u različitim znanostima i disciplinama, a maturanti i u filozofiji. Već tradicionalno, devetu godinu za redom, organizatori natjecanja iz filozofije su Agencija za odgoj i obrazovanje te Hrvatsko filozofsko društvo. Isto tako, i ovogodišnje je natjecanje, kao i sva ona ranija, pružilo sjajnu priliku da naši srednjoškolci prodube svoja saznanja o filozofiji, prošire vidike izvan područja koja se obrađuju u redovnoj nastavi, ogledaju se s vršnjacima te steknu nova iskustva. Uz ove konstante koje su obilježavale sva dosadašnja natjecanja, natjecanje 2009. godine ipak je bilo i natjecanje novina i promjena.

Najveća izmjena odnosila se na koncepciju natjecanja, tj. njegov prvi dio. Do sada je taj dio bio rezerviran za unaprijed zadane pojmove koji su uglavnom slijedili temu natjecanja, a ove je godine na mjesto pojmovna došao test koji je pokrivao određeni dio gradiva za kojeg se smatra da je obrađeno u redovitoj nastavi. Test za sve razine natjecanja su sastavili Hrvoji Jurić i Bruno Ćurko, a opći je dojam i učenika i mentora da je bio primjeren dobi natjecatelja, a opet dovoljno zahtjevan da posluži kao izvrstan kriterij za njihovo rangiranje pa i eliminaciju onih slabije pripremljenih. Promjene su se dogodile i u vremenu i mjestu održavanja državnog natjecanja. Što zbog prozne državne mature a što zbog priprema za IPO (Međunarodnu filozofsku olimpijadu), državni se susret odigrao već u ožujku i to u Zadru, a ne više u Crikvenici koja je do sada bila filozofska i logičarska destinacija broj jedan. Uz to, od ove su godine predsjednik Državnog povjerenstva Bruno Ćurko, a tajnica je savjetnica Ksenija Matuš, koji su na tim mjestima zamijenili Ivana Bekavca Basića i savjetnicu Natašu Vulić.

Tema ovogodišnjeg natjecanja koja se protezala na svim njegovim razinama bila je »Iskustvo«. Ovu temu, kao i literaturu kojom bi se ona pokrila, predložio je Ćiril Čoh, a usvojilo

ju je Državno povjerenstvo za provedbu natjecanja iz filozofije. Konačni je popis literature izgledao ovako:

Školsko natjecanje

1. Platon, *Fedon*, 96a–103a (Platon, *Fedon*, prijevod: Koloman Rac, uvod i bilješke: Jure Zovko, Naklada Juričić, Zagreb 1996., str. 103–114);
2. Platon, *Država*, 506c–519a (Platon, *Država*, prijevod: Martin Kuzmić, uvod i redakcija: Jure Zovko, Naklada Juričić, Zagreb 1997., str. 259–272);
3. Aristotel, *Metafizika* (Aristotel, *Metafizika*, prijevod: Tomislav Ladan, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1992., str. 1–7);
4. Aristotel, *Druga analitika*, 19. poglavlje (Aristotel, *Organon*, prijevod: Ksenija Atanasijević, Kultura, Beograd 1970., str. 356–359).

Međužupanijsko natjecanje

1. Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, knjiga osma (Aurelije Augustin, *Ispovijesti*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1973., str. 157–178);
2. David Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, odjeljak VII (David Hume, *Istraživanje o ljudskom razumu*, Naprijed, Zagreb 1988., str. 112–129);
3. Auguste Comte, *Tečaj pozitivne filozofije* (Vladimir Filipović, *Novija filozofija zapada*, Matica hrvatska, Zagreb 1962., str. 211–219).

Državno natjecanje

1. Immanuel Kant, *Prolegomena za svaku buduću metafiziku*, drugi dio, od §14 do §38 (Immanuel Kant, *Dvije rasprave*, Matica hrvatska, Zagreb 1953., str. 51–79);
2. Eugen Fink, *Uvod u filozofiju*, sedmo poglavlje (Eugen Fink, *Uvod u filozofiju*, Matica hrvatska, Zagreb 1998., str. 77–88, 127–138);
3. William James, *Raznolikosti religioznog iskustva*, treće predavanje: »Stvarnost neviđenog« (William James, *Raznolikosti religioznog iskustva*, Naprijed, Zagreb 1990., str. 36–52);

4. Jean Baudrillard, *Simulakrum i simulacija*, prvo poglavlje: »Precesija simulakruma« (Jean Baudrillard, *Simulakrum i simulacija*, naklada DAGGK, Zagreb 2001., str. 7–45).

Poznavanje i razumijevanje zadane literature temelj je uspjeha u drugom dijelu natjecanja, onom u kojemu učenici pišu esej na zadanu temu. Veliku pomoć učenicima i mentorima bila je još jedna novina, naime, sve su škole mogle dobiti skeniranu literaturu. To je iskorijenilo muke traženja teže dostupnih tekstova, posebice u manjim mjestima gdje je filozofska literatura u knjižnicama malobrojna, a broj pojedinih primjeraka vrlo ograničen.

Školska natjecanja održala su se 6. veljače 2009., a gradivo testa je obuhvaćalo razdoblje do helenizma. Učenici su rješavali test od sedam pitanja koja su sveukupno nosila maksimalno 20 bodova:

1. Što je hiloizizam i koja ga je filozofska škola prva naučavala? Nabroji također predstavnike te škole.
2. Objasni značenje Heraklitova pojma 'logos'!
3. Tko u povijesti filozofije prvi uvodi pojam 'sila'? Kako taj filozof pojašnjava djelovanje sile i koja su za njega četiri praelementa?
4. Tko je tvrdio da elejski problem beskonačne djeljivosti nije točan, već da cijepanje zastaje kod nedjeljivih, nerazrezivih čestica? Kako se nazivaju te nedjeljive čestice? Pojasni ukratko to učenje.
5. Navedi i objasni dva elementa Sokratove metode 'uvjeravanja'.
6. Platon razlikuje tri dijela duše, a svakom od njih je primjerena jedna vrлина. Nabroji dijelove duše i odgovarajuće vrline.
7. Aristotelova definicija tragedije postala je klasičnom definicijom tragedije. Kako ona glasi?

Drugi dio školskog natjecanja ispitivalo je poznavanje zadane literature kroz pisanje eseja za kojeg su bile ponuđene tri teme, a učenici su se demokratski odlučili za jednu od njih. Teme eseja za školsko natjecanje iz filozofije bile su:

1. Metafizičke pretpostavke Platonove usporedbe o špilji i njezine spoznajnoteorijske implikacije.
2. Aristotelovo shvaćanje uloge iskustva u znanostima i umijećima.
3. Sličnosti i razlike u Platonovu i Aristotelovu shvaćanju iskustva i spoznaje.

Ovisno o broju maturalnih razreda, svaka je škola imala određenu kvotu, tj. najveći mo-

gući broj natjecatelja koje, prema rang-listi najuspješnijih na školskom natjecanju, može prijaviti na međužupanijsku razinu. Taj je dio natjecanja održan već 29. veljače, tako da su učenici morali brzo prionuti na savladavanje filozofske literature te na ponavljanje gradiva koje je obuhvaćalo povijest filozofije do prosvjetiteljstva. Bitno je napomenuti da su se razine natjecanja nadograđivale jedna na drugu, tako da je na natjecanju više razine u obzir dolazilo i gradivo i literatura nižih razina, drugim riječima, kako je natjecanje napredovalo gradivo je postajalo sve složenije i obimnije. Na međužupanijskom je natjecanju učenike dočekao ovaj test:

1. Koji filozof razvija ideju jednakosti svih ljudi i prvi priznaje robove za ljudska bića? Kojoj je filozofskoj školi pripadao?
2. Koji filozof, odnosno filozofska škola, obnavlja Demokritov atomizam? Objasni bitnu novost koju oni uvode u atomistički nauk.
3. Objasni Plotinov sustav emanacije.
4. Objasni razliku između ekstremnog nominalizma i ekstremnog realizma, te navedi predstavnike ovih dvaju filozofskih gledišta.
5. Kojeg se hrvatskog filozofa smatra pretečom suvremene filozofske hermeneutike i kako se zove njegovo glavno djelo?
6. Pojasni što su to »natura naturans« i »natura naturata« kod Giordana Bruna?
7. Nabroji i pojasni četiri vrste »idola« kod Francisca Bacona.
8. René Descartes daje četiri pravila metode. To su:?
9. Objasni što su supstancija, atributi i modusi kod Barucha de Spinoze.
10. Pojasni sentencu »Homo homini lupus« Thomasa Hobbesa.

Kao i na školskoj razini, i ovdje se maksimalno moglo osvojiti 20 bodova s tim da su već na samom testu učenici imali priliku vidjeti koliko bodova nosi pojedino pitanje. Nakon što su testovi ispravljeni, napravljena je selekcija među učenicima. Pisanju eseja imalo je pravo pristupiti 50% najbolje plasiranih učenika uz preduvjet da su riješili minimalno 50% testa (tj. osvojili barem 10 bodova). I opet se, među onima koji su došli do te razine, demokratski birala tema eseja između tri ponuđene:

1. Vjera i znanost: dva različita iskustva svijeta (Augustin – Comte).
2. Sličnosti između Humeovog empirističkog i Comteovog pozitivističkog pristupa pitanju iskustva.

3. Sličnosti i razlike Aristotelova i Comteova shvaćanja odnosa između znanosti i iskuštva.

Državno natjecanje iz filozofije i logike održavalo se ranije no ikad prije, točnije od 21. do 23. ožujka 2009. Natjecatelji, njihovi mentori te članovi državnog povjerenstva bili su smješteni u hotelu Kolovare u Zadru, a domaćin natjecanja bila je gimnazija Vladimira Nazora. Na svečanom otvaranju na zadarskom Filozofskom fakultetu, nakon prigodnog glazbenog programa, imali smo prilike čuti pozdravne govore predsjednika Hrvatskog filozofskog društva Pave Barišića te predstavnika grada, fakulteta i škole domaćina. Odmah nakon toga učenici su pristupili prvom dijelu natjecanja, tj. rješavanju sljedećeg testa:

1. Iako se protivi vjerskom i crkvenom fanatizmu, Voltaire nije zagovornik ateizma, nego zagovara – deizam. Pojasni što za Voltairea znači deizam.
2. Objasni Rousseauovo shvaćanje prirodnog stanja i društvenog ugovora te, u drugom koraku, usporedi to s Hobbesovim shvaćanjem prirodnog stanja i društvenog ugovora.
3. Objasni Boškovićevu poziciju »dinamiističkog atomizma« te je, u drugom koraku, usporedi sa stajalištem antičkih atomista (Leukip, Demokrit) i Epikura.
4. Kant navodi dvije formulacije kategoričkog imperativa (bezuvjetne zapovijedi uma). Navedi te dvije formulacije.
5. Kantov pojam kritičizma znači kritičko preispitivanje samoga uma, odnosno zahtjev umu da pred sudom uma samoga odredi svoje mogućnosti i granice. Toga se Kant poduhvatio u svoja tri djela, čija se intencija može izraziti trima pitanjima koja se slijevaju u pitanje »Što je čovjek?«. Navedi naslove tih djela i njima odgovarajuća pitanja.
6. Objasni Hegelovo shvaćanje panlogizma (apsolutnog idealizma).
7. Pojam 'voluntarizam' (»Volja predstavlja gospodara, a intelekt slugu«) vezuje se uz jednog modernog mislitelja i njegovo glavno djelo. Poveži ime tog mislitelja s njegovim glavnim djelom.
8. Prema Kierkegaardu, čovjek sam bira i određuje stil svoga življenja. Kierkegaard stoga razlikuje nekoliko stilova života. Navedi ih i ukratko objasni.
9. Pojasni Nietzscheovo razlikovanje između dionizijskog i apolonskog elementa u kulturi.
10. Objasni pojmove otuđenja i razotuđenja kod Marxa?

Test je obuhvaćao gradivo povijesti filozofije zaključno s Marxom, naime, procijenjeno je da više od toga nije moglo biti obrađeno u sklopu redovne nastave s obzirom na datum održavanja državnog natjecanja.

Učenici koji su uspješno savladali i ovu prepreku i plasirali se na pisanje eseja, za temu su izabrali »Finkov pojam svijeta i Baudrillardov pojam zbilje – dodirne točke«. Druge dvije ponuđene teme bile su: »Znanost i iskustvo (Aristotel, Kant, Comte)« te »Pitanje religioznog iskustva kod Augustina, Comtea i Jamesa«. Marljivi članovi povjerenstva i mentori čiji se učenici nisu plasirali do ove razine natjecanja procjenjivali su kvalitetu eseja, tako da su 22. ožujka u poslijepodnevnim satima objavljeni i rezultati. Petero najbolje plasiranih natjecatelja pristupilo je usmenom dijelu ispita. Bodovi dobiveni na usmenom dijelu pribrojili su se dotad osvojenim bodovima i tako se saznalo tko su tri najbolje plasirana natjecatelja na ovogodišnjem natjecanju. Bile su to: 1. mjesto – Monika Herceg (Srednja škola Petrinja, mentor: Radmila Brigljević), 2. mjesto – Matea Miljuš (Gimnazija Lucijana Vranjanina, Zagreb, mentor: Katarina Stupalo) i 3. mjesto – Lucija Butković (VII. gimnazija, Zagreb, mentor: Marija Kovačić).

Osim ovog konačnog poretka na nacionalnom natjecanju, rezultati eseja omogućili su najbolje plasiranim učenicima da pristupe i kvalifikacijama za Međunarodnu filozofsku olimpijadu koja se ove godine održavala u Helsinkiju. Literatura je bila istovjetna onoj za nacionalno natjecanje, a kandidatima su bile ponuđene sljedeće teme:

1. I. Kant: The reason does not derive its laws (a priori) from nature; on the contrary, the reason prescribes them to it. (Der Verstand schöpft nicht seine Gesetze (a priori) aus der Natur, sondern sie ihr vorschreibt.);
2. E. Fink: The World is too close to us, if we are *in* it; on the other hand, it is too distant from us, more than any thing. (Einerseits ist uns die Welt zu nah, insofern wir *in* ihr sind; andererseits ist sie uns zu weit, weiter als irgendeiner Gegenstand.)
3. J. Baudrillard: The illusion is not possible anymore, since even the reality is not possible. (Die Illusion ist nicht mehr möglich, weil die Wirklichkeit nicht mehr möglich ist.)

Učenici su izabrali posljednju temu, a pisanje eseja na stranom jeziku proteglo se do večernjih sati, tako da je neizvjesnost o plasmanu u Finsku potrajala do sljedećeg dana kad su objavljeni i pobjednici ovog dijela natjecanja. Bili su to: Mario Klarin Petrina (Gimnazija Vladimira Nazora, Zadar, mentor: Jasenka Vežić) i Vedran Mandić (I. Gimnazija, Za-

greb, mentor: Dunja Marušić) koji su dijelili prvo mjesto s jednakim brojem bodova.

Svečano zatvaranje održano je u novoootvorenom kampusu Zadarskog sveučilišta gdje su svi natjecatelji i mentori dobili pohvalnice i zahvalnice za svoj rad i uspjeh, a najbolji i nagrade. Održani su i prigodni govori u kojima su posebno bili istaknuti doajeni natjecanja iz filozofije i logike te njihov doprinos u posljednjih 12 godina. Prisutni su posebno uživali u igrokazu *Tales* kojega su izvele učenicke nižih razreda osnovne škole te u kratkom filmu o filozofiji za djecu pod nazivom *Mala filozofija*. Opći je dojam da se radi o vrlo uspjelom natjecanju i u sadržajnom i u organizacijskom smislu.

Dunja Marušić Brezetić

Simpozij »Multikulturalnost: filozofijski i društveni aspekti«

Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 8. i 9. svibnja 2009. održan je simpozij »Multikulturalnost: filozofijski i društveni aspekti«. Simpozij su organizirali Udruženje studenata filozofije te Klub studenata sociologije Diskrepancija i na njemu su sudjelovali studenti iz Zagreba, Splita i Beograda, uz dvoje pozvanih profesora koji su svakog dana održali uvodna predavanja.

Izlaganje Žarka Puhovskog počelo je razradom osnovnih problema multikulturalnosti: kako se ponašati u, prema klasičnim moralnim teorijama paradoksalnom, položaju kada se druga stajališta priznaju kao druga ali ne i kao pogrešna te kako odgovoriti na zahtjev svake pojedinačne kulture za univerzalnošću? Ponuđeni odgovor na to pitanje bilo je razračunavanje s temeljnom pretpostavkom multikulturalizma, da nepripadanje kulturi nije moguće, uz zanemarivanje kulture kao produkta socijalizacijskog terora. Intervencija kroz više kultura, interkulturalnost, i uvid kako izvanredna stanja koja uvode stratifikaciju zasnovanu na identitetu onemogućuju jednostavan povratak u građansko-liberalnu poziciju, otvaraju samo jedan izlaz: obranu temeljnog ljudskog prava na život, bez uvijek pratećeg prava na dostojanstvo, koje kulturama dopušta da neku vrijednost nadrede životu.

Ivana Gačanović tematizirala je pojmove kulture i identiteta unutar polja antropologije. Osjećaj krivnje antropologâ zbog zloupotrebe esencijalizacije tih pojmova odigrao je ključnu ulogu u prokazivanju kulture kao

društveno-historijskog konstrukta, odnosno identiteta kao hibridne kategorije. Međutim, suvremeno uključivanje tih pojmova u politiku, gdje postaju neizbježni, zahtijeva odgovor na pitanje smije li se dopustiti njihova institucionalizacija.

Izlaganje Marijane Filipeti usredotočilo se na pojam tolerancije, polazeći od knjige M. Walzera *On toleration*. Tolerancija je u različitim društveno-povijesnim konfiguracijama zahtijevala različite nositelje i njihov odnos. Osnovna asimetričnost tog odnosa tako bi trebala biti kompromisni odgovor i na situaciju današnjeg sukoba moderniteta i postmoderniteta, njihovih sila sastavljanja i rastavljanja, određivanja i rušenja granica.

Hrvoje Ryznar izložio je kritiku multikulturalizma kod Briana Barryja. Za početak, nejasno je u kolikoj mjeri multikulturalizam proizvodi svoj vlastiti problem, tj. koliko je opravdano pretvarati identitet neke grupe u kulturni identitet. Kad se pak provodi politika zasnovana na tom identitetu usmjerena prema autonomiji, primjerice asimetrični federalizam kojeg zagovara W. Kymlicka, pokazuje se kako ona teško štiti i održava kulturu, već više održava moć nad načinom života pojedinca.

Borna Pleše ponudio je pregled multikulture politike. Ona se javlja u državama s poviješću sukobâ ili se umjetno stvara u postkolonijalnim državama. Međutim, od prvotnog progresivnog istupa, takva politika postaje problem jer sve što pokušava učiniti čini u postojećim okvirima tih država. Umjesto paralelizma, ponuđen je dugotrajni pristup integrativne i inkulzivne edukacije.

Na primjeru kompanije United colors of Benetton, Maja Opačak prikazala je korporativni multikulturalizam: različitost se euforično prikazuje u globalnoj perspektivi stvaranja profita. Ova je kompanija svojim reklamama htjela podići svijest o različitostima, ali su one završile u stereotipnim ili tek estetsko-kontroverznim prikazima. Uz prateću socijalnu neodgovornost takvih kompanija, multikulturalizam je kritiziran s ljevice kao »kulturna logika kapitalizma« (S. Žižek), iako su drugi teoretičari (npr. W. Kymlicka) pokazali kako je takvo jednostrano svodenje, prvenstveno u povijesnoj perspektivi, pogrešno.

Drugi dan simpozija otvorio je Milan Mesić upozoravanjem na razliku činjeničnog stanja multikulturalnosti te političkog i teorijskog diskursa multikulturalizma. Taj se diskurs pojavio nakon što su iščekivanja modernističkih društvenih teorija i praksi koja su očekivala homogenizaciju unutar država i na globalnoj razini, oslabljivanje partikularnosti i asimilaciju imigranta ostala neispunjena. Usprkos nedavnim pokušajima diskreditiranja, ustra-

javajući problem multikulturalnosti još uvijek zahtijeva jedan kritički i transformativni oblik multikulturalizma.

Aleksandar Radnić, prihvaćajući formulaciju B. Barrya »kultura nije opravdanje«, pokazao je kako moralno opravdanje neke prakse samim njezinim postojanjem u nekoj partikularnoj kulturi ne osporava moralni univerzalizam, već zapravo odriče svakoj kulturi kapacitet za promjenu.

Alen Sućeska usporedio je mogućnosti multikulturalizma i liberalizma u samoostvarenju pojednica. Iako je i propagirana jednakost šansi u liberalizmu iluzorna, multikulturalizam onemogućuje individualnost jer heterogenizacijom okviri pojedinih kultura očvršćuju i postaju teško nadmašivi. Odabir u ovom slučaju treba biti odabir manjeg zla, liberalizma, ali sa stajališta Rortyevog liberalnog ironista, tj. biti svjestan kontingencije liberalnog društva, jezika i sebstva.

Luka Ostojić predstavio je neke konzervativne protuargumente multikulturalizmu. Tako se ugrožavanje Zapadne civilizacije pripisuje i intelektualcima koji su se uvijek osjećali otuđeno od te civilizacije, pa su htjeli prigrabiti političku moć kako bi je promijenili: kako za saveznike uzimaju potlačene skupine, nakon propasti projekta s proletarijatom, počeli su braniti potlačene kulture. Konzervativci u tome vide duh viktimizacije i pozitivnu diskriminaciju prokazuju kao pogrešno rješenje. Temeljni je problem taj što između političke koncepcije multikulturalnosti i njezinog ozbiljenja nastaje diskrepancija.

Završno izlaganje koje je pripremio Šadi Sanuri nudilo je usporedbu projekta multikulturalizma s restauracijom Kosog tornja u Pisi: kada se toranj počeo previše naginjati restauracijski radovi izvedeni su tako da toranj bude dovoljno nagnut da bude zanimljiv, ali ne i potpuno stabilan. Prema primjerima netolerancije u Hrvatskoj, SAD-u i Izraelu, antagonizam različitih grupa drži se na rubu sukoba te, ako dođe do ozbiljnih ekonomskih problema, incident može pokrenuti događaje čija će jedina izvjesna posljedica biti profit jedne interesne skupine.

Komentar Milana Mesića kako se on našao jedini u borbi protiv težnji ostalih sudionika da odbace multikulturalizam i prihvate interkulturalizam i/ili liberalizam može se odbaciti prihvaćajući činjenicu da su studenti uspjeli organizirati simpozij kojemu cilj nije bio tek apologija njegove tematike. Izlaganja i diskusije pokazale su dobru upućenost sudionika i u konkretne situacije koje je multikulturalna politika proizvela ili s kojima se tek mora sresti i u teorijsku pozadinu ovog diskursa. Kako i u događajima koji su se odvijali u blizini

ovog simpozija, tako su i na njemu samom studenti pokazali važnost kritičkog odnošenja prema društvenoj stvarnosti te praksama koje je održavaju i opravdavaju kao neizbježnu.

Krunoslav Petrunić

4th »International Conference on Philosophy«

Atenski institut za obrazovanje i istraživanje (AT.I.N.E.R) organizirao je četvrtu po redu konferenciju »International Conference on Philosophy«. Konferencija je održana u Ateni, od 1. do 4. lipnja 2009., u predivnom hotelu na brdu Lycabettus koji ima pogled na Akropolu i centar Atene. Simpozij je zamišljen kao presjek svih filozofskih disciplina od metafizike, logike, političke filozofije, grčke filozofije do filozofije uma itd. Sudionici su velikim dijelom bili iz SAD-a, a bilo je i sudionika iz Japana, Tajvana, Australije, Kanade, Češke, Ujedinjenog Kraljevstva, Turske i Hrvatske. Prva dva dana bila su određena za znanstvena izlaganja, treći je organizirana arheološka tura po Ateni, a četvrti obilazak otoka u blizini Atene.

Ovaj znanstveni skup otvorili su predsjednik Atenskog instituta Gregory T. Papanikos i njegov potpredsjednik Nicholas Pappas koji su svima zaželjeli dobrodošlicu.

Izlaganja su započela dvjema paralelnim sekcijama izlaganja. Prvu paralelnu sekciju otvorila je D. Gatzia (Sveučilište Akron, SAD) s naslovom »The Individual Variability Problem«. Osnovna tema ovog rada bila je problematika objektivnosti i subjektivnosti boja. Objektivnost boja Gatzia je definirala time da su boje neovisna svojstva fizičkih objekata. Problem koji nastaje, s obzirom da je određivanje boja stvari vezano za naše vizualno iskustvo, je da će i pluralist kao i fizikalist biti suočen s istim poteškoćama a to je da će morati biti voljan podržati »nespoznatljive činjenice boja«. Nasuprot tome, subjektivism boja poriče da postoje obojani objekti i zadržava se na tome da se iskustvo boja može objasniti isključivo subjektivnim terminima. Problem koji se tu uočava je da slično djelovanje u normalnih subjekata donosi individualnu varijaciju boja. S. Suman (Sveučilište u Zagrebu) predstavila je rad »Philosophy of Better Tomorrow: Hope in Day and Night Dreams«. Tema ovog rada su Freudova i Blochova razmišljanja o nadi i snovima. Dok je Freudova nada predstavljena samo kroz

noćne snove, nije svjesna nada niti seže izvan noćnih snova. Blochova nada u dnevnim snovima prisutna je u čovjeku kroz cijeli život, ona mijenja njegovo danas i donosi moguće bolje sutra. Nada u dnevnim snovima prekoračuje samog subjekta jer pomoću nje mi gradimo naše zajedništvo, društvene strukture koje ovise o nama te naše vlastite mogućnosti i ostvarenja. Nada dnevnih snova je blochovski opisana kao izvor iz kojeg ljudska srž izvire, ali i kao sredstvo pomoću kojeg dosežemo ono još-ne-postalo u nama. W. L. Lai (Sveučilište Hokkaido, Japan) s radom »Homeostasis and the Robustness of Mental Content« iznio je teoriju o odstupanju sadržaja i pozvao se na Fodorovo rješenje koje tvrdi da mentalne reprezentacije (predodžbe) nisu samo trenutačni objekti vjerovanja, nego čine domenu nad kojom mentalni procesi operiraju. Također je izjavio da su snovi stimulusi naše stvarnosti i da, u usporedbi s iluzijom, snovi vode nečemu, oni vode krajnjem ispunjenju.

Druga paralelna sekcija počela je s izlaganjem J. G. Keller (Sveučilište Purdue u Indianapolisu, SAD) »The Practise of Dialogue. A Socratic Example« koji je govorio o Sokratovom pristupu dijalogu i ispitivanju sugovornika. Potom je uslijedio J. Mintof (Sveučilište Newcastle, Australija) s naslovom »The Examined Life: Outline of a Neo-Socratic Argument«. Jednako kao i prethodnik pozvao se na Sokrata i njegovu tvrdnju da bi svatko trebao uložiti maksimum svog truda čineći sebe mudrijim koliko je moguće i da je stoga filozofija esencijalna. Mintof propituje koliko je to danas moguće, te se tako poziva i na rješenja koja nude P. Singer i R. Gaita.

Treća sekcija izlaganja počela je s izlaganjem D. Vazquez Hernandez (Sveučilište UNAM, Meksiko) naslovljenim »Reason in Check: The Skepticism of Sextus Empiricus« u kojem tvrdi da nijedan filozof još nije uspješno osporio sistem Sextusa Empiricusa. Neke teze su govorile da je ova vrsta skepticizma nerješiva, no izlagač tvrdi da postoje dvije osnovne vještine u Sextusovim *Obrisima pironizma*. Jedna od njih je da osnovna definicija skepticizma ima paradoksalan karakter. Druga se fokusira na pet metoda Agrippe I. da metode imaju, kao i sistemi, sposobnost za repozicioniranje u svakoj prilici, pa je stoga nemoguće opravdati skeptiku zašto on treba napustiti svoj skepticizam. Još je zaključio da je Sextusov pironizam praktičan, skladan i konzistentan. C. Behme (Sveučilište Dalhousie, Kanada) s radom »How Cartesian is Cartesian Linguistics?« objasnila je da je kartezijanska lingvistika kovanica koju je smislio Chomsky kad je ustvrdio da je njegova misao ukorijenjena u kartezijansku tradiciju. Naglasila je i razliku između viđenja jezika

kod Chomskog i Descartesa, te branila Descartesovo stajalište da sve ideje moraju biti formirane od urođenih sposobnosti razuma. M. Matsuo (Sveučilište Hokkaido, Japan) u radu »Philosophical Approach to the Disputes Over Global Warming Science« osvrnuo se na osporavajuće stavove o globalnom zatopljenju te o slabom odazivu filozofa da sudjeluju u takvim raspravama i doprinose toj temi. M. Palaček (Sveučilište Hradec Kralove, Češka) je u izlaganju »Cognitive Science and Methodology of Social Sciences« naveo u kratkim crtama neke razlike između spoznajne znanosti i društvenih znanosti.

Sljedeća sekcija izlaganja nastavila je s radom M. Matthis (Sveučilište Lamar, SAD) »The Social Foundations of the Ethical in Kierkegaard's Idea of Existence«. Pozivajući se na Kirkegaardovo djelo *Concluding Unscientific Postscript to Philosophical Fragments* ispituje društvene temelje etičkog koje kod Kirkegarda imaju religiozno ishodište. G. Ozdoyran (Sveučilište Ankara, Turska) u radu »Re-reading Kant's 'Antinomies' from Psychoanalytic Perspective: Žižek, Copjec and Cutrofello« istražuje postoji li legitimna mogućnost za ponovno čitanje Kantovih argumenata o antinomijama s psihoanalitičke perspektive. Pritom se poziva na Žižeka i njegove argumente na tu temu, kao što su spolna razlika, šizofrenija, paranoja, a sve kako bi pokazao da su karakteristike Kantovog subjekta, prikazane u prvoj Kritici, također podržane i od psihoanalitičke teorije.

J. Danes (Sveučilište Hradec Kralove, Češka) u radu »Aristotle Contra Plato on Tragedy with Respect to Civic Education« iznio je različita viđenja tragedije. Platon je tragediju opisao kao demokratsku instituciju mase koja je potkupljena tiranskom sklonošću gledališta (publike), čemu proturječi Aristotelova tvrdnja da publika kao građansko kolektivno tijelo ima i kolektivnu inteligenciju i, drugo, da je publika otvorena za uvjeravanje i kultiviranje u vidu emotivne katarze. J. L. Huang (Academica Sinica, Taiwan) izlaže na temu »Democracy and Law in Plato's Statesman 291–303«. Govorio je o Platonovom *Državniku* te kako je taj rad nacrt cjelokupne Platonove demokratske teorije koja stoji nasuprot njegovoj ideji o kralju filozofu. Izlaganje S. Nettletona (Univerzitet Macquarie, Australija) »Loving Egoistically« je izazvao najobilniju i najdužu raspravu koja se preselila i na hodnike. U ovom radu Nettleton se poziva na radikalnog filozofa Max Stirnera i na njegov nihilistički egoizam kojime opravdava individualni izbor kao jedini mogući autoritet. Pritom je jedino bitno kako ovaj život najbolje protračiti i uživati u njemu. Drugi ljudi su

samo posjedi za iskorištavanje i tako je svaki ljudski odnos baziran na eksploataciji.

Drugi dan konferencije imao je blaži ritam, jer su neki iz nepoznatih razloga odustali od držanja izlaganja iako su bili prisutni, vjerojatno jer je publika prvi dan bila raspoložena za raspravu pa se neki nisu usudili izaći pred taj sud.

J. Surber (Sveučilište Denver, SAD) u radu »The Milindapanha ('Questions of King Milinda'): The Encounter between Greek and Buddhist Philosophy« navodi kako je »Milindapanha« prvi dokumentirani susret između grčkih i budističkih filozofskih pogleda. Ovo djelo je pisano kao dijalog između budističkog redovnika i učenika Nagasene, kao i ono baktrijskog kralja Milinde ili Menandera na grčkom. Rad se dotaknuo i nekih usporedbi između grčke i budističke ontologije. T. Yamada (Hokkaido University, Japan) je spomenuo da je prije ove konferencije bio u posjetu Filozofskom fakultetu u Zagrebu i prisustvovao simpoziju u Rijeci. Ovdje je održao izlaganje naslovljeno »Dynamic Logic of Propositional Commitments«. I. Stefanovic (Sveučilište Toronto, Kanada) osvrnula se na knjigu *A Moral Climate: The Ethics of Global Warming* M. Northcotta i naglasila važnost moralne odgovornosti u doba globalnih klimatskih promjena. P. Vallentyne (Sveučilište Missouri, SAD) s radom »Justice, Enforceability, and Interpersonal Duties« postavio je pitanje odnosa dvaju definicija pravde, pravde kao pravednosti (*fairness*) koja se može odnositi na moralnu dopuštenost, te pravde kao međuljudskih dužnosti, dužnosti koje dugujemo drugima (ali i sebi samima) nasuprot bezličnim dužnostima (koje ne dugujemo nikome). T. Kala (Sveučilište Hradec Kralove, Češka) u izlaganju naslovljenom »General Principles of the Unitary Theory of the World« sažima teze njegove istoimene knjige. P. Hanna (Sveučilište Utah, SAD) održala je izlaganje zanimljivog naziva »How to Avoid Relativism: The Function of Bedrock in Turning One's Spade«. Wittgensteinski je ispitala što sve znači »istinito ili lažno« i kako nas to pogrešno vodi do zaključka da se nešto podudara s činjenicama ili ne, a pravo pitanje ostaje što ovdje znači »podudarati se«. D. Poochigian (Sveučilište North Dakota, SAD) s radom »On the Nominal Constitution of Mathematics« nastavio se na prethodno izlaganje i povezoao Wittgensteina s nekim matematičkim teoretičarima. J. Byl (Univerzitet Trinity Western, Kanada) u radu »The Role of Models and Presuppositions in Science« ispitao je ulogu modela u postizanju znanja, te istražio poveznice između modela i svjetskih pretpostavki.

Konferenciju je zatvorio i najzanimljiviji sudionik, autor nekoliko knjiga iz područja etike,

ugledni J. P. Sterba (Sveučilište Notre Dame, SAD) s radom »From Rationality to Morality« u kojoj je glavna problematika bila izazov egoizma. U radu je naveo tri pokušaja susreta s izazovima egoizma: dopadljivost javnosti, podudaranje egoizma i rasizma, te dopadljivost konzistentnosti. Poslije govora uslijedila je obilna i zanimljiva rasprava.

Poslije dva dana znanstvenih izlaganja uslijedila su dva dana neformalnog druženja i razgledavanja Atene i njenih okolnih otoka.

Senka Suman

Predstavljanje drugog izdanja knjige Vjerana Katunarića *Ženski eros i civilizacija smrti*

Promocija drugog izdanja knjige sociologa Vjerana Katunarića *Ženski eros i civilizacija smrti* održana je u Gliptoteci u Zagrebu 17. lipnja 2009. godine. Sam uvod je iz sociološke perspektive, primjereno metodologiji djela, napravila Biljana Kašić deskriptivno ocrtavši kao temu knjige tehnologiju subordiniranja i rodni diferencijacija.

U skladu s tim je Inga Tomić-Koludrović uvodno naglasila novo čitanje knjige iz sociološke perspektive. Ona je Katunarićeveu knjigu ocijenila kao rani pokušaj u hrvatskoj sociologiji da se utvrdi mikro i makro veza u sociološkom pristupu odnosu žena-muškarac, istaknuvši pritom da je u vrijeme prvog objavljivanja ove knjige (1984.) prevladavala nedostatnost marksističkog pristupa rodni pitanjima. Zato tema knjige i jest nadilaženje isključivanja koje se vidi u povezanosti kapitalizma i patrijarhata, čiji je razvoj bio moguć samo putem podređivanja žena. Ta se vrst rodnog podređivanja, prema Tomić-Koludrović, zasniva na rodnoj podjeli uloga i obuhvaća samo ono što je ona nazvala »makro-razinom« i što vodi polariziranju odnosa među spolovima. U Katunarićeveu djelu ona ističe važnost istraživanja i proučavanja rodne dinamike i socijalizacije rodni uloga, dodavši pritom da u knjizi nije riječ o teorijski eksplicitnom pristupu, nego o usmjerenosti na već spomenutu socijalizaciju rodni uloga. Taj teorijski pristup stoga i kombinira »mikro-makro« pristup u kojem se vidi put nadilaženja jednostranosti korištenja samo makro pristupa.

Predstavljajući Rade Kalanj smatra da u Katunarićevoj knjizi sve teme imaju svoju trajnost jer obuhvaćaju temeljna pitanja teorijskoga

sklopa. Teorijsku dimenziju vidi u onome što naziva vrlo izbrušenom, »serioznom obradom klasične sociološke teorije o položaju žena u društvu«. Kako bi sadržajnije interpretacijski podupro tu tezu, Kalanj kao ilustraciju navodi Karla Marxa koji je u položaju žena vidio pokazatelj stanja napretka u društvu. Nadalje, u onom što Katunarić naziva »slikom potiskivanja žena« vidi stilski dubinski razrađene oblike toga potiskivanja koje smatra panoramom jednoga vremena. Ocjenjuje da je autor s pravom uočio i pozitivno vrednovao autorice i pokretačice borbe protiv potiskivanja žena u okvirima »antisistemske pokreta«, uspješno oslikavši time doba suvremenosti. Zaključno stoga Kalanj iznosi tezu da je Katunarićevo djelo *Ženski eros i civilizacija smrti* klasično djelo iz ovoga područja.

Predstavljajući Biljana Kašić knjizi je pristupila iz feminističke perspektive pa je na početku iznijela tezu da feminizam i afirmira knjigu Vjerana Katunarića i polemizira s njom te da je predstavljanje drugog izdanja ove knjige govor i o dvama vremenima, čime se širi i produbljuje perspektiva. No ta perspektiva sučeljuje i teme feminizma i one oko feminizma, pretvarajući se tako u sučeljavanje s nelagodnom. Iz tog usložnjavanja tema kojima je pridonijela ova »feministički relevantna knjiga«, Kašić ističe dvije slike, odnosno »intervencije«, koje povijesno smješta u doba pojavljivanja njezina prvog izdanja. Prva se slika tako smješta u 1984., godinu objavljivanja knjige, no koja je i doba tako važnih, nezaobilaznih i velikih ženskih autorica kao što su Blaženka Despot, Dunja Rihtman-Auguštin, Gordana Bosanac, Rada Iveković, Đurđa Milanović, Lydija Sklevicky i druge. U toj se slici vidi, moglo bi se reći, da postoji očita mogućnost intervencije koja govori o vremenu solidarnosti muškaraca i žena oko feminizma naspram današnjega vremena kad te solidarnosti nema. Druga je slika pomaknuta za godinu kasnije, u 1985., kada je predstavljeno prvo izdanje ove Katunarićeve knjige (prikazan je očuvani plakat za tu prvu promociju) i kada su se uočavali različiti pristupi knjizi različitih autorica. Tako je, primjerice, Jelena Zuppa knjizi pristupila postmodernistički, Biljana Kašić, sudionica i na promociji prvog izdanja, knjizi je pristupila marksistički, dok je Lydia Sklevicky knjizi pristupila sa stajališta antropologije i etnologije, što je dalo uvid u bogatstvo tema u knjizi. Uz to prvo predstavljanje izlagačica je istaknula prikaze knjige u dvama časopisima: u *Filozofskim istraživanjima* i u *Marksističkoj misli*. Sama knjiga, prema njezinom mišljenju, danas predstavlja i problematizira pitanje moći feminizma, tog »posljednjeg izvora emancipacije u društvu« čije se postkolonijalno čitanje ne može svesti

tek na govor o identitetima. Na kraju Kašić postavlja pitanje kako surađivati s tekstom ove knjige te upućuje da je potrebno pristati na rizik različitih čitanja, odnosno pristati na poziciju suodgovornosti.

Kao posljednji govornik, o svojoj je knjizi govorio i sam autor. Naglasio je da je riječ o velikom vremenskom rasponu i da je teško zgusnuti njegov smisao od prvoga do drugoga objavljivanja. Ukratko je istaknuo da je pisanje knjige bio pokušaj analize onoga što se događa kada žena izađe iz tradicionalnog obiteljskoga kruga, odnosno rezultat nastojanja da se uoče promjene koje donosi modernizacija. Naglasivši da u kasnijoj fazi kapitalizma valovi emancipacije žena nisu bili istovjetni valovima u procesu feminizma, ipak ističe da je glavna nakana knjige bila osloboditi žensko pitanje temeljnoga društvenog ideološkog pritiska čija se važnost nipošto ne smije banalizirati.

Snježan Hasnaš

Stručni skup srednjoškolskih nastavnika filozofije u Zadru

Agencija za odgoj i obrazovanje priredila je stručni skup srednjoškolskih nastavnika filozofije 26. i 27. lipnja 2009. u Hotelu Kolovare u Zadru. Voditeljica savjetovanja Ksenija Matuš (Bjelovar) istaknula je kako je, prije svega zbog prijepornosti državne mature, osobito važno raspravljati o vrednovanju znanja odnosno o ocjenjivanju, a vrlo iscrpno je i sustavno o tome problemu govorio Josip Čirić (Zadar) upozoravajući na to kako on nije samo dokimološki problem, nego je vrijedan razmatranja i sa stajališta edukativne psihologije i drugih znanstvenih disciplina. Ocjena kao sjecište odnosa između ispitivača i ispitnika te odnosa između pitanja i (mogućeg) odgovora zahtijeva da se raspravlja o osobitim (psihološkim) činiteljima i nastavnikova pristupa učeniku i učenikova sučeljavanja nastavniku. Važno je isto tako raspravljati o strukturi pitanja i načinu ispitivanja. Metode ispitivanja bi zbog posebnosti pisma i govora trebalo kombinirati radi stjecanja plastične slike učenikovih znanja i sposobnosti. Uostalom, politipičnost ispitivanja ima obrazovnu vrijednost zbog poticanja učenika na to da bude kritičan prema sebi i da stekne uvid u mnogonačinski (znanstveni) pristup predmetu istraživanja.

Kvalifikaciju Mosesa Mendelssohna da je Kant »sverazaratelj metafizike« istaknuo je

Pavo Barišić (Zagreb) predstavljaajući osobitosti Kantove filozofije i njezine odjeke u modernom vremenu. Riječ je o mogućnosti da se transcendiranjem postojećega eksplicira um kao moć sinteze biti i opstojnosti. Za razliku od »tradicionalnih« filozofa kojih je misao impregnirana predmetom ili određenim koncepcijama, Kant nastoji na tome da se otkrije horizont onoga što bi trebalo biti ozbiljavanjem autonomne volje. Barišić je u govoru o slobodi, kao samozakonodavstvu, naglasio kako Kant jest u liniji europske filozofije subjektivnosti istaknuvši pritom njegovu osobitu inspiraciju Newtonovim i Lockeovim mišljenjem. Barišić je u konspektu Kantove filozofije govorio i o značenju njegovih manje poznatih djela te o podudarnosti njegovih i Laplaceovih postignuća. Bilo je riječi, između ostalog, od kritičkih osvrtu Hamanna i Herdera do najnovijih prihvaćanja Kantove filozofije. Postavljajući u drugom predavanju pitanje o tome može li biti demokracije bez etosa, Barišić je istaknuo nasuprot zastupnicima etičke neutralnosti, odnosno formalizma demokracije, među kojima su Karl Popper, Friedrich A. Hayek, Isaiah Berlin, John Rawls, Ronald Dworkin, Robert Nozick, Bruno Ackermann..., mišljenje koje polazi od Kantove opreke etičkoga i juridičkoga, naime, da bi radi realizacije individualnih prava, kao načelnoga polazišta, trebalo imati u vidu njegovu svrhu i doseg s obzirom na interese drugih u posebnim historijskim okolnostima. Razmatrajući u kontekstu povijesti filozofije iskušenja demokracije u etabliranju prava većine spram koje bi manjina bila podređena i ona koja se očituju u osobitoj društvenokulturnoj situaciji okoline u kojoj bi demokratska načela došla do primjerena izražaja, Barišić misli da se respektiranjem osobitosti pojedine sredine mogu implementirati etička načela i pomoću njih prevladavati ono što supreže očitovanje demokracije. Formalizam demokracije je opravdan u jamčenju jednakih prava i mogućnosti za svakoga.

Protumačiti u kontekstu gimnazijskoga gradiva – nakon čitanja karakterističnoga teksta – pojam i doseg skepticizma, bio je zadatak u radionici koju je priredio Igor Miošić (Dubrovnik). Zbog tumačiteljske slobode svakoga pojedinca, jedno bi od razmišljanja moglo teći sljedećim redom: pojmu *skepticizam* korespondira problematičan sud: *S jest (vjerovatno) P*. To je jedan od modalnih sudova; drugi je apodiktički sud (asertorički sud jest sud po modalitetu, ali u širem smislu, jer nije određen nijedan njegov modus). Shvaćanje da su pojam *problematičan sud* i pojam *apodiktički sud: S jest (nužno) P* kontrarni pojmovi (podvrsta koordiniranih pojmova) nameće potrebu da se pojmu *skepticizam* – ako je mo-

guće – odredi onaj pojam koji bi mu, jamačno, bio kontraran. Imanentno nailazi potreba da se razjasni što su to kontrarni pojmovi te po čemu bi oni bili i bi li uopće bili podvrsta koordiniranih pojmova.

Pojmu *skepticizam* bi se mogao suprotstaviti pojam *dogmatizam*. Razlog oprečnosti (kontrarnosti) skepticizma i dogmatizma bio bi u distinkciji *prisutnost/odsutnost* negacije u njihovim paradigmatičnim sudovima. Naime, problematičnost (iskazana priloškim oznakama *vjerovatno* ili *možda*) zahtijeva jednakovrijednu argumentaciju i za ono za što se pretpostavlja da *jest* i za ono za što se pretpostavlja da *nije* u sudu; apodiktičnost, a s kojom se mogu poistovjetiti aksiomatičnost i dogmatičnost, podrazumijeva isključivanjem drugoga samo ono što *jest* (jer drugoga nema ili, pak, ne smije biti). To je jedan od modela tumačenja i razumijevanja pojma skepticizma, u opsegu srednjoškolskoga gradiva, u kojem se može nastaviti logike, kao osnovnog uvjeta filozofskog obrazovanja, povezati s temama iz povijesti filozofije.

Očitovanje pojma skepticizma i obrazloženje njegovih konzekvencija moguće je uspoređivanjem učenja sofista i Sokrata, »klasičnih« skeptika (Pirona) i srednjovjekovnih filozofa, Montaignea i Descartesa (i u samoj Descartesovoj filozofiji na putanji od polazišta u metodičkoj skepsi do provjere i izvjesnosti istinitosti suda), Humea i Kantova buđenja iz dogmatske uspavanosti. Skepticizam je bitan uvjet u zasnivanju racionalizma. To što mnogi političari i publicisti dezavuiraju skepticizam pejorativnim doživljavanjem i tumačenjem pojma *euroskepticizam*, najjači je i neophodan motiv da se ozbiljnije protumači smisao skepticizma i njegov doseg. Naime, ako se ne bi trebalo, pa čak ni smjelo, biti skeptičan prema diverzificiranim europskim vrijednostima, pri čemu valja imati na umu kako dogmatizam podrazumijeva odluku da se »nužno« prihvati samo ono što *jest*, onda se potiskivanjem negacije sužava vlastiti horizont i prihvaća »objektivnost« s onu stranu svoje (autonomne) volje. Bitno je moći otkrivati logične konzekvencije prihvaćanja i tumačenja određenih pojmova.¹

Miošić je govorio o utemeljenju odgoja u filozofiji i cilju njezine nastave, naime, u moći samostalnoga učenja i kritičkoga mišljenja. U jedinstvenosti obrazovanja i odgoja, naglasak u obrazovanju je na spoznajnom uvidu, a u odgoju bi do izražaja trebala doći etička dimenzija.

Marija Lamot (Krapina) je istaknula kako odredbeni razlog volje (*Bestimmungsgrund des Willens*) u kategoričkom imperativu zadobiva univerzalan karakter. Riječ je, naime, o tome da um, kao moć sinteze biti i opstojno-

sti, jest podrijetlo bitnoga motiva čovjekova djelovanja (onoga što potiče volju) i njegov princip. Na pitanje može li naš um odrediti volju, pri čemu se zastaje u teorijskoj (spoznajnoj) sferi, prijeko je potrebno odgovoriti kako naš um treba odrediti volju. U tom »pomaku« očituje se umska transcendencija onoga što jest, odnosno primat praktičkoga uma u odnosu na teorijski. Kategorički imperativ je imanentan svakom pojedincu kao zadatak da sebe u svakom činu potvrđuje kao čovjeka.

Simuliran je sat filozofije kakav prakticira Marija Lamot pokušajem razrješavanja, u biti, Kantovih antinomija, u obliku Heinzove dileme. Potenciranjem bilo legalnoga bilo moralnoga nemoguć je izlaz iz njihova začaranog kruga jer je pojedinac sveden samo na svoj (privatni) interes, u iznimnoj situaciji. Prepostavlja se, stoga, medij njihova nadilaženja: *Kantov kategorički imperativ*, koji je, dapače, u liniji od poimanja društvenoga ugovora do Marxova poimanja čovjeka kao rodnoga bića (*Gattungswesen*).

Počevši od konstituiranja filozofije u duhu grčke mitologije, pri čemu je naglasio Apolona i Dioniza kao paradigme pojedinih načina mišljenja, nastavio je Luciano Lukšić (Zagreb) svoje izlaganje o vrednovanju znanja odnosno ocjenjivanju. Pri tome je istaknuo važnost raznih vidova mjerenja: određivanje predmeta mjerenja, instrumenata i tehnike. Lukšić je upozorio na potrebu spontanog prilagodavanja pojedinim kategorijama učenika s obzirom na njihovo predznanje, afinitete i interese.

Ispitivanje i ocjenjivanje je bila tema o kojoj je govorio Ćiril Čoh (Varaždin). Istaknuo je kako je »najniži« stupanj poznavanje činjenica. Refleksija odnosa među činjenicama, odnosno znanje njihovih bitnih obilježja, kao razumijevanje, viši je stupanj filozofske kompetencije koja pretpostavlja i višu ocjenu. Razumijevanje dolazi do izražaja u umijeću interpretiranja, pa je nužno nastojati na tome da se učenika osposobljava za formuliranje svojega mišljenja odnosno za produktivnu komunikaciju s drugima. Čoh je u raspravi istaknuo kako se jedan od njegovih elemenata ocjenjivanja naziva *sudjelovanje*. Taj se izraz mnogima svidio pa su najavili da bi ga rado prihvatili u oznaci elementa koji se odnosi na (posebne) aktivnosti, odnosno zalaganje, koje je važno uz provjeru »formalnoga« znanja.

U diskusiji je o ocjenjivanju Ksenija Matuš istaknula kako bi profesori već na prvome satu trebali predočiti svoja očekivanja od učenika i odgovarajući standard koji valja zadovoljiti za određenu ocjenu. I drugi sudionici su se usuglasili s time misleći kako bi zbog toga i profesori i učenici mogli biti odgovorniji a ocjenjivanje regularnije.

Bilo je riječi i o tome može li jedan ispit biti dovoljan za objektivni uvid u sve vidove onoga što zahtijevaju pojedini elementi ispitivanja ili bi trebalo ispit podesiti prema zahtjevu svakoga od njih. Za sve to nema ni dovoljno vremena, jer, uostalom, može li ispitivač biti objektivn ispitujući u podugačkom nizu kandidata svakoga ispitanika? Svaka je ispitna situacija veliko iskušenje u ocjenjivanju s obzirom na osobitosti svakoga učenika. Zbog inzistiranja prvenstveno na testualnoj jedno-dimenzionalnosti (zaobilazanjem sokratovskog dijaloga), ispitni model državne mature valja podvrgnuti kritici, a pritom treba imati na umu da je ocjenjivanje eseja, pisanje kojeg ponajčešće ovisi o nečijoj trenutačnoj inspiraciji, poprilično proizvoljno.

Budući da je državna matura poput dosadašnjih prijamnih ispita most do studiranja, poželjno je da sa srednjoškolskim nastavnicima u raspravama o ocjenjivanju sudjeluju i sveučilišni nastavnici, između ostalog, i zbog predujerenja kako za njihov pristup studentu nisu nužni pedagoški principi onakvi kakvi su potrebni u odnosu prema učenicima. Sve u svemu, problem ocjenjivanja bi trebala biti jedna od trajnih tema stručnih savjetovanja.

1

Vidi: Vinko Grgurev, »Euroskepticizam je nužna hrvatska politička upravljenost«, *Zarez*, Zagreb, broj 158, 30. lipnja 2005., str. 22–23.

Vinko Grgurev

Filozofija za djecu – međunarodna konferencija i ljetna škola

Konferencija »Educating for Complex Thinking through Philosophical Inquiry«

Ove godine od 2. do 4. srpnja na Sveučilištu u Padovi je održana četnaesta ICPIC (The International Council of Philosophical Inquiry with Children) međunarodna konferencija pod nazivom »Educating for Complex Thinking Through Philosophical Inquiry«. Konferenciju je otvorila Ann Sharp koja je sedamdesetih godina zajedno s Matthew Lipmanom izradila kurikulum iz čega je proizašao program filozofije za djecu koji se danas provodi u pedesetak zemalja svijeta. U svom uvodnom predavanju Ann Sharp se osvrnula na važnost razvijanja kritičkog, kreativnog i skrbnog mišljenja kod djece od najranije dobi. Nakon njenog predavanja prikazan je kratki

pozdravni govor Matthew Lipmana koji nije bio u mogućnosti sudjelovati na ovogodišnjoj konferenciji, ali je istakao važnost ICPICEvih konferencija s ciljem unaprjeđenja i razvoja filozofije za djecu.

Konferencija se sastojala od tri dijela. Prva dva dana bila su namijenjena za predavanja kojih je bilo 38. Pošto su se predavanja održavala istovremeno u različitim učionicama, sudionici su imali mogućnost cirkuliranja s jednog predavanja na drugo. Tematika je bila raznolika: od pitanja kurikuluma, problema evaluacije, preko istraživanja učinkovitosti filozofije za djecu, predlaganja novih modela dijaloga, do prikaza kreativnih metoda u motivaciji djece za razvijanje kritičkog mišljenja. Inovativne metode rada s djecom prikazala je Retyunskikh Larisa iz Rusije u svome predavanju »Creativity and Playing in Children's Philosophizing as a Way to Complex Thinking«. Predstavila je svoj način rada s djecom u kojem koristi moralne dileme iz poznatih svjetskih priča dajući učenicima uloge likova poput kralja Salamona, sa zadatkom da ponude svoja nova rješenja. Paulino Lucia Helena Cavasin Zabbato iz Brazila u svom predavanju »Educating for Complex Thinking Through Philosophical Inquiry: Models, Advances and Proposals for the New Millenium« je prikazao utjecaj i važnost filozofije za djecu na učenike brazilskih škola koji većinu vremena provode u školi da bi izbjegli nasilje na ulicama. Nasuprot uspješnom razvijanju svijesti i mišljenja brazilskih učenika, svoje nezadovoljstvo zbog teškog prihvatanja filozofije za djecu u Južnoj Africi prikazala je Green Lena u predavanju »Analysis of Thinking Moves in Classroom Dialogue as a Means of Evaluating Critical Thinking«. Predavanje je bilo prikaz istraživanja, zabilježeno kamerama u učionicama tijekom provođenja filozofije za djecu, koje je ukazalo da i profesori i učenici shvaćaju filozofiju za djecu samo kao još jedan predmet nadodan školskom programu.

Treći dan konferencije bio je namijenjen poster sekciji u jutarnjem terminu, dok su se u popodnevnom provodile radionice koje su omogućile sudionicima konferencije jasan uvid u metode rada u praktičnoj filozofiji. Poster sekcija je bila sastavljena od niza plakata koji su prikazivali glavne karakteristike programa i ideja za prakticiranje filozofije za djecu diljem svijeta. Na taj način su sudionici mogli razmijeniti kontakte i ideje, postaviti pitanja ili zatražiti detaljniji opis rada koji je bio predstavljen na plakatu. Iz Hrvatske su svoje plakate predstavili Bruno Ćurko »Play – An Auxiliary Tool in Developing Cognition in the Programme of *Pettit philosophy*« i Ivana Kragić »Using Stories in the Programme of *Pettit philosophy*«, prezentirajući svoje

metode rada pomoću priča i igara u programu *Male filozofije* koji se provodi godinu dana u dvije osnovne škole u Zadru.

U popodnevnim radionicama praktične filozofije sudjelovali su Oscar Brenifier s Institut de Pratiques Philosophiques (»Teaching Philosophy as a Cross-Curriculum Practice«) i Isabelle Millon (»Exercise of Mutual Questioning«) koji će navedene radionice ponoviti u svojoj ljetnoj školi u Francuskoj.

Ljetna škola »The Art Of Questioning«

Ljetna škola »The Art of Questioning« održana je od 13. do 19. srpnja 2009. godine u pokrajini Burgundy, pokraj srednjovjekovnog grada Vézelay u Francuskoj u organizaciji Oscara Brenifiera i Isabelle Millon. Sudjelovalo je tridesetak ljudi iz raznih krajeva svijeta koji se intenzivno bave praktičnom filozofijom, no bilo je i početnika. Škola nije imala fiksni program provođenja radionica, nego se po dogovoru sastavljao raspored rada iz dana u dan. Razlog je tomu što ova škola nije isticala određenu teorijsku podlogu nego se sastojala od niza radionica samih sudionika. Svaki dan su se odradivale tri do četiri radionice nakon kojih bi uslijedila analiza radionica i njihovih voditelja. U širokom repertoaru su predstavljene razne metode koje potiču, usmjeravaju i motiviraju razne skupine ljudi koji sudjeluju u programima praktične filozofije, počevši od različitih socijalnih skupina poput učenika, studenata, profesora, poslovnih ljudi pa do zatvorenika, sve u svrhu razvijanja kritičkog promišljanja, buđenja vlastite svijesti, oblikovanja vlastitog mišljenja, kao i njegova argumentiranja.

Voditelji radionica često su se služili raznoraznim igrama, tekstovima, umjetnošću, kao i pravilima koja pomažu u razvijanju koncentracije, tehnike slušanja i pamćenja. Jednu radionicu iz programa *Male filozofije* predstavili su Bruno Ćurko i Ivana Kragić pod nazivom »Value«, koja je u trenutku analize dobila pohvale i praktične savjete za dalji rad. Jedina konstanta škole »The Art of Questioning« bilo je svakodnevno prakticiranje i uvježbavanje filozofskih konzultacija koje Oscar Brenifier redovito provodi u svome radu. U večernjim satima sudionici bi se podijelili u grupe s tri člana gdje bi izmjenjivali uloge filozofa konzultanta, osobe koja se konzultira i komentatora samih konzultacija. Svrha ove radionice je uvježbavanje promišljanja određene teme ili problema što dovodi do postavljanja odgovarajućih pitanja koja opet omogućuju razvijanje vlastite svijesti i spoznaja. Nakon grupnih radionica sudionici bi se u ležernoj atmosferi okupili kako bi promatrali filozof-

ske konzultacije između Oscara Brenifiera i jednog ili više volontera, ovisno o tome bili se provodile individualno ili u parovima. Ljetna škola »The Art of Questioning« omogućila je svim sudionicima uvid u inovativne metode prakticiranja filozofije koji na različite načine omogućuju i potiču razvijanje svijesti o čovjeku kao i o svijetu u kojem se nalazi.

Ivana Kragić

Glavne spoznaje u razvoju znanosti, tehnologije i filozofije na tragu 23. ICHST-a

Međunarodni 23. »Kongres o povijesti znanosti i tehnologije« održao se od 28. srpnja do 2. kolovoza 2009. u velebnoj povijesnoj zgradi Sveučilišta za tehnologiju i ekonomiju u Budimpešti (BME) u starom dijelu Budimpešte na obali Dunava. Sudjelovalo je 1300 registriranih sudionika iz 60 zemalja (najveći kongres do sada u povijesti), a dinamika kongresa odvijala se u 41 regularnoj sjednici, 10 plenarnih predavanja, te 96 raznovrsnih simpozija. Pod radnim naslovom »Ideje i instrumenti u društvenome kontekstu«, 23. kongres je doista bio posvećen znanosti i tehnologiji mnogo više negoli prijašnji (Peking, 2005. i México City, 2001.) u kojima su religijske kulture i pitanja bile dominantne. U glavnoj dvorani A2 za plenarna predavanja, šest postera s imenima velikih mađarskih znanstvenika i ikonama njihovih doprinosa iznad katedre simbolizirali su duh, stil i poruke kongresa. To je moderna mađarska baština čovječanstvu u područjima znanosti i tehnologije: Kálmán Kondó (lokomotiva odnosno tramvaj), János Neumann (ENIAC, prvo računalo), József Galamb (Fordov T-model), Ányos Jedlik (dinamo), Loránd Eötvös (torziona vaga za gravitaciju) i Tivadar Puskás (telefonska centrala). Otvorenje kongresa označili su rektor sveučilišta, predsjednik mađarskog odbora UNESCO, predsjednik federacije tehničkih i znanstvenih udruga, predsjednik Nacionalnog ureda za istraživanje i tehnologiju, te predsjednica Organizacijskog odbora kongresa Éva Vámos. Tijekom ICHST 2009 održano je 27 specijalnih sastanaka komisija, odbora i izbornih skupština, a među njima najvažniji je bio Generalni sastanak Odjela za povijest znanosti i tehnologije (DHST) kao sastavnice Međunarodne udruge za povijest i filozofiju znanosti (IUHPS). Hrvatska je po prvi put imala svog predstavnika (T. Petković) s pravom glasa (jedan hrvatski glas, po svim točkama generalnog sastanka DHST) temeljem

preporuke Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, što su naročito toplo pozdravili predsjednik Ronald Numbers (SAD) i generalni tajnik Efthymios Nicolaidis (Grčka) te svih 100-njak sudionika sastanka. Novoizabrani predsjednik DHST-a za iduće četverogodišnje razdoblje jest Liu Dun (Kina), povjesničar prirodnih znanosti i matematike u Kineskoj akademiji znanosti te veliki prijatelj Hrvatske, dok je organizaciju idućeg 24. kongresa 2013. godine dobio većinom glasova Manchester, pobijedivši Buenos Aires koji se također natjecao. Prigodne izložbe relevantnih knjiga poznatih izdavača, organizirane posjete muzejima, orguljaški koncert u bazilici Sv. Stjepana, kongresna večera u Muzeju lijepih umjetnosti, do ciljanih razgledavanja Budimpešte i okolnih povijesnih gradova, ostaju nezaboravni događaji što su ih organizatori omogućili sudionicima kongresa. Izdajamo napose izuzetno posječenu izvedbu dramskog teksta na engleskom jeziku »Galileo susreće Keplera: Gibanje na zemlji i na nebesima« (autori A. Stinner i J. Teichmann, likovi: Galilei, Kepler i kardinal Bellarmine), kao kulturni večernji program.

Ključne osobe i teme kongresa bile su Darwin i Galileo i njihove uloge u znanostima o životu i novoj eksperimentalnoj fizici, te znanstveni instrumenti napose u astronomiji, fizici i u brojnim nacionalnim muzejima s ciljem očuvanja takve baštine u njima. Kongres je otvoren prvim plenarnim predavanjem uglednog biografa i poznavatelja Darwinova života i djela Jamesa R. Moorea (Otvoreno sveučilište, Velika Britanija) pod interesantnim naslovom »Darwinov sveti uzrok« (»Darwin's Sacred Cause«). Darwinovo porijeklo, dokumenti, mape putovanja i istraživanja iz Darwinova vremena, brojne fotografije, a napose okruženje i Darwinova motivacija njegovu poduhvatu, bile su glavne odlike ovog predavanja. Znakovita je bila fundamentalna zaključna rečenica u predavanju o podrijetlu čovjeka: »Vjerujem istinitim smatrati ga da je stvoren od životinja« (»I believe true to consider him created from animals«), premda nam životinje nisu jednake. Posebno zanimljivo plenarno predavanje imao je mađarski fizikalni kemičar I. Hargittai pod naslovom »Iz Mađarske u svijet: Marsovcima znanosti« (»From Hungary to the World: Martians of Science«). Predavanje je zasnovano na njegovoj knjizi o Marsovcima znanosti – petorici fizičara koju su promijenili 20. stoljeće (*Martians of Science: Five Physicists Who Changed the Twentieth Century*, Oxford University Press, 2008). Riječ je o petorici rođenih u Budimpešti: E. Wigner, L. Szilard, E. Teller, Th. von Kármán i J. von Neumann, koji su slavnim doprinosima zadužili (redom) teorijsku fiziku, nuklearnu fiziku i tvorbu hidrogenske bombe, aerodinamiku i ra-

ketnu tehniku, te kvantnu mehaniku i računarstvo. Ovi mađarski znanstvenici u svojim životima i karijerama u Budimpešti, Njemačkoj i SAD ostali su trajno povezani. Navodimo i ostala plenarna predavanja s izvornim njihovim naslovom, imenom i državom predavača u zagradama, s pokojim relevantnim komentarom. To su redom: »Tegobno materijalno nasljeđe astronomije« (»The Cumbersome Material Heritage of Astronomy«, P. Brenni, Švicarska, izabran za potpredsjednika DHST-a za razdoblje 2009–2013), »Islam i moderna znanost« (»Islam and Modern Science«, E. Ihsanoglu, Turska), »Znanstvenici u egzilu – pojava u totalitarnim režimima: čehoslovački slučaj« (»Scientists in Exile – A Phenomenon in Totalitarian Regimes. The Czechoslovak Case«, Soňa Štrbáňová, Antonín Kostlán, Republika Češka), »Prijenos tehnologije u ranoj modernoj Europi« (»Technology Transfer in Early Modern Europe«, R. Halleux, Belgija), »Mehaničko antičko računalo: njegovo značenje u grčkoj astronomiji« (»Antikythera Mechanism: Its Meaning for Greek Astronomy«, A. Jones, SAD), »Žene u znanosti u SAD« (»Women in Science in the US«, M. Rossiter, SAD) i »Žene u znanosti u Europi: od Sofje Kovalevske do Dorothy Hodgkin« (»Women in Science in Europe: From Sof'ja Kowalewskaja to Dorothy Hodgkin«, A. B. Vogt, Njemačka; D. Hodgkin, dobitnica Nobelove nagrade za kemiju 1964., primila počasni doktorat Sveučilišta u Zagrebu 1969. godine).

Sjednica o Galileiju, T30 Galileo (1609–2009), imala je vrlo široki spektar obrada: prikaz Galileijevog vojnog kompasa u kontekstu matematičke fizike, o znanosti mehanike (Leonardo, Tartaglia, Galilei i Lorini), zašto i kako je Galileo mjerio otpor vakuuma (»La Ragione del Vacuo«), do uloge promatrača kao argumenta u fizičkoj znanosti (od Galileija do Hawkinga).

Osvrti na regularnu sjednicu »Znanost i društvo« s prilogom o Tesli

Izdvajam nekoliko zanimljivih raznorodnih predavanja u okviru šest T16 sjednica. Od popularizacije kvantne fizike u Španjolskoj, preko razvoja biologije i eugenike u nordijskim zemljama između dva svjetska rata u 20. stoljeću i procvatu talijanske fizike u istome razdoblju, do uloge suvremene nanotehnologije i optoinženjerstva. Zanimljiv je bio povijesni prikaz mađarske škole razvoja znanstveno-dokumentarnih filmova u obrazovanju oko 1930-ih godina. Filmovi dotiču teme geografije, zoologije, etnografije, do povijesti znanosti, a stvarani su u mađarsko-nizozemskoj suradnji. Japanski su povjesničari

obradili moderne teme o njihovim iskustvima o tehnologiji pasivnih (gradnji) kuća, uspoređujući ju s američkim i europskim tehnologijama i iskustvima. Dragocjen je bio i prikaz razvoja znanstvene škole statističke fizike pod vođenjem slavnog N. N. Bogolyubova u Ukrajini, čije ime danas nosi najpoznatiji Institut za teorijsku fiziku u okviru Ukrajinske akademije znanosti.

Moje gotovo 40-minutno predavanje o prosudbi Teslinog nasljeđa za suvremenu znanost i društvo (»Critical Assessment of Nikola Tesla's Legacy for Contemporary Science and Society«) bilo je prvo u popodnevnoj zaključnoj sjednici T16. Tesla je u briljantnom etičko-inženjerskome članku iz 1905. pod naslovom »Prijenos električne energije bez žica kao sredstvo promicanja mira« u časopisu *Svijet i elektrotehnika (Electrical World and Engineering)*, apelirao za njegovu paradigmatičku prijenosa energije koja bi služila sveopćem miru. Ne onom vječnom Kantovu miru, već Teslinom Univerzalnom Miru (»Universal Peace«, pisanom velikim početnim slovima) koji bi izviraio iz povezanog budućeg razvoja fizike, elektrotehnike i etike. U tome kontekstu, moje predavanje na 23. kongresu u Budimpešti bilo je više kritičko – negoli hagiografsko ili slavljeno. Posvećeno je idejama i tehničkim (patentnim) pokušajima iz duha samostalnog izumitelja i/ili otkrivača, čiji izumi i pojmovi inspiriraju suvremenu znanost i nove tehnologije. U životu i djelima, Teslin moralni karakter u europskoj i američkoj fazi ostao je savršeno sukladan Aristotelovom pojmu etike. Tako i ovaj referat nije potaknut politikom, religijom, ideologijom, vojskom ili poduzetništvom, već znanošću (elektromagnetizmom), prirodom i čovjekom (društvom). U slučaju Tesline trajne inspiracije inženjerima, fizičarima, studentima i povjesničarima, situacija nalikuje onakvoj kakvu jezgrovito zamjećuje K. Jaspers da je znanost daleka ili strana (»wissenschaftsfremden«), polazeći od Hegelovog mišljenja (na Platonovu tragu) o nesvjesnoj prirodi (»der Ohnmacht der Natur, dem Begriff zu genügen«) kojoj nedostaju pojmovi. To je bio metodološki princip stvaranja mog referata, za kojeg je predsjednik DHST-a R. L. Numbers (Sveučilište Wisconsin) u fazi prihvaćanja ovog rada preporučio da bude »kritička prosudba Teslinog nasljeđa a ne slava njegovih dostignuća«. U pogledu modernih pristupa na Teslinome tragu, opisan je protok elektromagnetske snage Poyntingovim teoremom u Petkovićevim analitičkim proračunima na primjeru Tesline uzemljene unipol-antene, dokazujući da su gubici Teslinim modelom ipak preveliki na velikim udaljenostima od takve antene. Na vratima današnjeg razvo-

ja supravodičke akceleratorne tehnologije stoji Teslin visokofrekvencijski transformator jer njegov visoki električni napon (polje) ubrzava čestice snopa (elektrona) tijekom pozitivnog poluperioda naponskih oscilacija. Međunarodna suradnja s prigodnim imenom »TESLA Collaboration« u zadnjih dvadesetak godina uključuje mrežu svjetskih akceleratorskih središta (DESY, CERN, Cornell, JLab...) koja cilja najvećem gradijentu ubrzanja čestica i najmanjim gubicima u rezonatorima, o čemu najbolje svjedoče i mjesečni izvještaji (»TESLA Reports«, izdavač DESY – Visokofrekvencijska grupa, Hamburg). Najnoviji proboj u zadnjih nekoliko godina, uvažavajući Teslino nasljeđe, napravio je M. Soljačić i sur. (MIT, 2007–2009) razvijajući metodu neradijativnog prijenosa snage, na malim udaljenostima od nekoliko metara i pri malim snagama za napajanje autonomne elektronike (prijenosnih računala, robota, mobitela...). Soljačić je izračunao i poopćio metodu dvaju rezonantnih objekata (npr. velikih zavojnica s desetak ili više zavoja ili dvaju dielektričnih diskova) koji prenose snagu u tzv. jakom režimu vezanja na frekvenciji oko 10 MHz i valnoj duljini od 30 metara. Njegovi najnoviji proračuni koji uračunavaju sve moguće gubitke u prijenosu i apsorpciji elektromagnetskog zračenja dvaju rezonantnih objekata, uvažavajući i slučajno ljudsko biće u tome činu, prelaze kritičnu barijeru (polovični prijenos, oko 50%) dajući teorijsku efikasnost prijenosa snage veću od 60%. Unatoč tome što još nedostaju tvrde eksperimentalne potvrde, Soljačićevi obećavajući teorijski rezultati bili su pravo osvježenje tradicionalnim povjesničarima znanosti i tehnologije u Budimpešti. Teslino nasljeđe na Sveučilištu u Zagrebu u povijesnome pregledu navedeno je priložima eminentnih sveučilišnih profesora fizike i elektrotehnike (I. Supek, M. Paić, V. Lopašić, T. Bosanac, V. Muljević...) koje nadovezuju suvremeni istraživači, povjesničari i studenti. Na FER-u su Tesline teme i ideje najpopularniji izbor u studentskim seminarima u prošloj akademskoj godini (2008./09.), što svjedoči o temeljnim vidicima o pitanjima energije i etike u studentskim razmišljanjima na Teslinom tragu. Predavanje je zaključeno ispisom velike formule na dugoj ploči za katedrom: *Timeless Tesla* ili $T \times T = T^2$, kako bi »vječni Tesla« trajno podsjećao sudionike 23. ICHST-a na Teslu i ovo predavanje.

Nakon predavanja autor referata primio je poziv da održi (ponovi) predavanje na Sveučilištu Brasov (Rumunjska) na tamošnjem Fakultetu elektrotehnike i računalnih znanosti, nazočni mađarski stručnjaci iz komunikacijskih kompanija zatražili su kopiju prezentacije, do brojnih pitanja o Tesli prigodom kongre-

sne večere od strane njemačkih, austrijskih i danskih istraživača i povjesničara. Recepcija rada o Tesli bila je značajna, tim više što je u auli BME čitavo vrijeme Kongresa uz podršku organizatora bio izložen poster o Tesli (skraćena verzija predavanja). Poster, kao i trilogija o Tesli: časopis *Energija*, god. 55 (2006), br. 3, zatim zbornici »Tesla in Croatia« i »Godišnjak 2006« u izdanju Hrvatske akademije tehničkih znanosti, te monografija »Nikola Tesla: istraživač, izumitelj, genij« (Školska knjiga, Zagreb 2006.), darovani su na tragu hrvatske darežljivosti sveučilištu BME i Mađarskoj akademiji znanosti. Svega nekoliko dana nakon 23. kongresa, Péter Szegedi, fizičar i filozof znanosti, kao jedan od važnih članova Organizacijskog odbora kongresa, poslao je poruku zahvale da su darovane knjige i članci predani Knjižnici BME, katalogizirani te će uskoro biti dostupni *online* katalogom.

Prigodni osvrti i prosudbe koje slijede, odnose se samo na najvažnije sjednice i simpozije – one na kojima je autor sudjelovao prema subjektivnome izboru, što dakako nije optimalan izbor jer su mnoge sjednice tekle paralelno u različitim dvoranama BME.

Osvrti na regularne sjednice »Fizika i astronomija u klasičnom periodu« i »suvremenome razdoblju nakon 1800.«

Nekoliko predavanja (povjesničari znanosti i fizičari) je bilo posvećeno prijateljskom odnosu i suradnji Tycho Brahea i Johannesa Keplera, ali i različitim gledištima na sliku svemira i gibanja u njemu na kraju 16. i ranom početku 17. stoljeća, uoči Newtonove teorije gravitacije. Njihov prijateljski i istraživački odnos (opažanje *Supernove* i pokušaj njezina lociranja 1572. i potom 1604.) traje od Tübingena do zajedničkih praških dana. Tycho Brahe (1546–1601), plemić ne samo u rodoslovlju već plemić i astronom »po prirodi«, tvorca tihonskog sustava planetarnih gibanja u kojemu nije prihvaćena ideja gibanja Zemlje, dragocjeno je pomogao svojim podacima Keplerovim usavršenjima Kopernikovog modela heliocentričnog sustava (1543). Keplerovi nebeski doprinosi su novi matematičko-prirodoslovni zakoni planetarnih gibanja te uzrok planetarnih gibanja u sili koja izvire iz Sunca (*Astronomia nova*, 1609). Kepler je studirao matematiku, astronomiju i muziku i na takvoj podlozi nikla je njegova težnja za egzistencijom »skrivenog koda« kojim se ulazi u Božji duh. Zato je u nizu »Na ramenima divova« ponovo objavljeno Keplerovo djelo *Harmonice Mundi* iz 1619. godine (*Harmonies of the World*, 5. knjiga, Johannes Kepler, Running

Press 2002.) koju je uredio i komentirao slavni S. Hawking. Keplerova djela *Harmonice Mundi* i *Mysterium Cosmographicum* (1599) stalno utječu na S. Hawkingovu kozmologiju, napose u matematičko-fizičko-muzičkom poimanju svemira. Keplerov boravak u Pragu (stigao 1600. godine) povijesno je bio vrlo plodonosan u rađanju i širenju nove slike svemira što produbljuje Kopernikov sustav. Kepler je priznao velike Galileijeve doprinose, napisavši mu pismo na koje je Galilei odgovorio, a na tragu platoničke filozofije smatrao je da se zamjenom pojma 'duše' pojmom 'sile' jednostavno dobivaju principi gibanja. Keplerova slika planeta i muzičkih nota, napose tzv. muzika stratosfera i polifona muzika, zanimljivi su i danas teoretičarima i povjesničarima znanosti i kulture u 21. stoljeću. Godina 2009. je i međunarodna godina astronomije, napose posvećena 400. obljetnici Keplerove *Nove astronomije*. U tome kontekstu, započela je najnovija znanstveno-tehnološka satelitska NASA-misija pod imenom »Keplerova misija« (»Kepler Mission«, 2009.) za nova otkrivanja planeta veličine Zemlje izvan Sunčevog sustava u naseljivim zonama zvijezda, npr. opažanje u zvijezdu Orion. Satelit-opažatelj *Kepler* poslao je i najnovije prelijepe slike razgovijetnih Mjesečevih kratera u visokoj rezoluciji.

Historijsko povezivanje astronomije i optike u 17. stoljeću, u tzv. optici gibajućih tjelesa, obrađeno je putem krucijalnog problema toga vremena: postoji li konačna brzina svjetlosti? Ona je, naime, bila odlučujuća za filozofiju prirode i astronomiju, prije svega u praktičnim opažanjima zvijezda teleskopom (stelarna aberacija). Matematičko-filozofsku paradigmu svjetlosti postavio je Descartes u *La Dioptrique* (1637) govoreći o svjetlosti kojoj nije nužno poduzimati koja je njezina prava priroda.¹ Najprije je konačnu brzinu svjetlosti pokazao danski astronom O. C. Römer (1644–1710) uspoređujući trajanje staza satelita *Io* (ili *Ija*) prema Jupiteru. Römerov rezultat o konačnoj brzini svjetlosti prihvatio je engleski astronom J. Bradley (1693–1762) otkrivač stelarne aberacije, a potom A. J. Picard, J. R. d'Alembert, te naposljetku D. F. Arago koji je prvi povezao gibanje Zemlje sa svojstvima loma svjetlosti u 19. stoljeću. U napuštanju Descartesove božansko-matematičke formulacije svjetlosti, zajedno su surađivali francuski i engleski znanstvenici unatoč razlikama u stilu, da bi kasnije E. Mach u okviru pozitivizma oštro napadao Descartesovo poimanje svjetlosti kao njegovu najveću pogrešku. Spominjemo i vrlo zanimljiv povijesno-znanstveni film o mjerenju brzine svjetlosti pod naslovom *Čarobnjaci svjetlosti* (*Les magiciens de la lumière / Wizards of Li-*

ght) u regularnoj sjednici »Povijest znanosti u obrazovanju« (T31). Prvo predavanje u toj sjednici bilo je posvećeno tome filmu. To je povijesna rekonstrukcija o mjerenjima brzine svjetlosti od 17. do 19. stoljeća: Galileo i njegove svjetiljke (lanterne), Römer, Cassini, Bradley, Fizeau, Le Verrier, Froment i ostali. U žarištu filma, s glumcima u stvarnome povijesnom okruženju, jest Léon Foucault (1819–1868) i njegov slavni pokus mjerenja brzine svjetlosti (1862) s rotirajućim zrcalom, kao krucijalnome preciznom eksperimentu u povijesti znanosti. Trajanje znanstveno-popularnog filma u DVD-formatu je oko 60 minuta, a njegovi autori su Pierre Lauginie i sur. (Université Paris-Sud, Faculté des sciences d'Orsay, Francuska), koji može biti koristan našim školarcima i studentima u srednjim školama i na prirodnim i tehničkim fakultetima, odjelima i veleučilištima u Hrvatskoj.

Osvrt na regularnu sjednicu »Znanost i filozofija«

Teorije struna i superstruna – kao obećavajuća fizikalna i rigorozna matematička metoda u kvantnoj gravitaciji i poimanju ranog fizičkog svemira u kozmologiji – povijesno su smještene u kontekst aktualne fizike Standardnog modela s jedne i klasične Newton-Galileijeve fizike i poperijanskog argumenta evolucije znanosti s druge strane. Ako barem jedan ili više od ovih uvjeta ne zadovoljava, događa se kraj jednog modela (teorije) pa tako i teorije struna uvedene u fiziku 60-ih godina 20. stoljeća. Takav je bio naslov zanimljivog referata: »Teorija struna – pad znanosti?« (»String Theory – The Fall of Science?«) filozofa i teologa W. P. Grygiela (Odjel za filozofiju, Papinska akademija za teologiju, Kopernikov centar za međudisciplinarna istraživanja, Kraków, Poljska). Ubrzo nakon prvog formuliranja standardnog modela (1973) čiju krunu predstavlja današnji veliki hadronski sudarivač (LHC) u CERN-u i očekivana fizika na njemu, fizičari su poželjeli dublji i širi pogled na stvarnost uvođenjem jednodimenzionalnih objekata nazvanih *strunom* umjesto *točkastolikih* elementarnih čestica. To je bila teorija struna (G. Veneziano, 1968) koja je doživjela prvu revoluciju 1984. modelom *superstruna* uvođenjem 10 prostor-vrijeme dimenzija, nasuprot realnih 4 odnosno dodanih dimenzija (≥ 4). Superstrunama su uspješno uklonjeni matematički problemi (renormalizabilnost i uklanjanje divergencija u razvoju po konstanti vezanja) u standardnoj fizici čestica i proširenjima prema boljoj teoriji. Drugu revoluciju teorija superstruna doživjela je 1990-ih godina kada je E. Witten uveo 2D-brane ili opne pomoću *M* teorije, koja

obuhvaća supersimetrične teorije superstruna u 11-dimenzija pri čemu slovo M označava nepoznato (Mystery). Obje revolucije u strunama i superstrunama, smatra W. P. Grygiel, nemaju podlogu u eksperimentima tako da teorije struna ne mogu biti pravom teorijom fizike. Svojim padom one ostavljaju teren antropičkome načelu (*Anthropic Landscape*) što otvara mogućnost mnogo-svemira (*multiverse*), odnosno paralelnim ostvarenjima svemira impliciranih teorijama, među kojima je naš svemir dio mnogo-svemira. Stoga poznati fizičar i filozof L. Smolin u svojoj knjizi *Problem s fizikom? (Trouble with Physics?)* drži da alternativni putovi fizike za ujedinjavanjem opće relativnosti i kvantne teorije daju novu nadu, oslanjajući se na suvremene pristupe (ne-komutativne geometrije, Penroseovi tvistori).

Zanimljivo je doista bilo povijesno predavanje o Hertzovim elektromagnetskim pokusima te njemačkim eksperimentalnim školama u razvoju spektroskopije oko 1900. godine. U modernoj retrospektivi povijesne Hertzove pokuse (1888) o širenju elektromagnetskih valova u skladu s Maxwellovom teorijom ne treba bezuvjetno prihvatiti jer se u mnogim detaljima ponovljeni Hertzov pokus pokazuje nepotpunim pristupom. Entuzijazam izvorne metodologije modernog kraja 19. stoljeća pokazuje se netočnim pristupom, napose za širenje vezanog elektromagnetskog polja u bliskoj zoni. Naime, H. Hertz nije opazio i objasnio pomak retardiranog vremena tzv. vezanih klasičnih doprinosa u brzini širenja elektromagnetskih valova (R. Smirnov-Rueda i dr., 2007). Oko 1900. godine termičko zračenje (u infracrvenom pojasu) nije se eksperimentalno razumjelo, a bilo je presudno za Planckovu teorijsku formulaciju zakona crnog tijela. U brojnim naporima u tome kontekstu, važni su bili njemački i američki eksperimentalni pristup. Napose su značajne bile njemačke škole, usredotočene metodološki na problem razumijevanja i dotjerivanja izvora zračenja, potom uređaja za disperziju, te detektora za mjerenje zračenja. Bila su tri povezana eksperimentalna njemačka programa, okupljena oko trojice važnih fizičara toga vremena. F. Paschen (1865–1947, Hannover) i njegova škola je bila usredotočena na zakon zračenja (Paschenov bolometer), O. R. Lummer (1860–1925, Berlin) program na dotjerivanje standarda (Lummerovi standardi – izvori svjetlosti i topline, cilindrični grijani rezonator), dok je H. Rubens (1865–1922, Berlin) bio naročito zabavljen proučavanjem infracrvenog dijela u Maxwellovoj teoriji. U pogledu izrade korisnih znanstvenih instrumenata za javnu upotrebu, spomenut ćemo džepni instrument (spektrometar) za prognozu

vremena razvijen na temelju opažanja Sunčevog spektra tehnikama spektroskopije, fotografije i astronomije potkraj 19. stoljeća (C. Piazzzi Smyth, škotski kraljevski astronom, opažao Sunčev spektar u Portugalu u razdoblju 1877–1881). Instrumentom se opaža crveni kraj Sunčevog spektra – tzv. »kišni pojas« (*Rainband*) ili »kišni pojas spektroskopije« (*Rainband Spectroscopy*) – čiji intenzitet dijela spektra najavljuje kišno vrijeme.

Osvrt na simpozij »Marksizam i prirodne znanosti u 20. stoljeću«

U povijesnome nadolasku kvantnog računarstva ($QC = Quantum Computing$), kao novog najsretnijeg spoja kvantne mehanike i računalne tehnologije, ponovo se rađa interes za alternativnim tumačenjima kvantne mehanike. Interpretacije (temelji) kvantne mehanike i marksizma, na primjeru odnosa dvojice lijevo orijentiranih fizičara D. Bohma i L. Rosenfelda, dokazuju da marksizam kao filozofija može još uvijek biti inspiracijom ili motivacijom, barem na primjeru simpozija (S38) na 23. ICHST 2009 u Budimpešti. Simpozij je organizirala povjesničarka znanosti i filozofkinja Anja Skaar Jacobsen (Niels Bohr Archive, Kopenhagen) koja je u 2008. značajno pomogla da se fotografije i komentari povodom 50. obljetnice posjete Nielsa Bohra Zagrebu (1958–2008), nastali u studentskim seminarima na FER-u u Zagrebu, prihvate i uvrste u Bohrov arhiv u Kopenhagu. Kada je američki fizičar David Bohm 1952. uveo tzv. skrivene varijable (*hidden variables*) u kvantnu fiziku, najzajedljiviji kritičar je bio Léon Rosenfeld kao vatreni tumač Bohrove kvantne epistemologije. Njihov se spor ubrzo proširio i na njihova različita politička (marksistička) uvjerenja. Oni su se susretali više puta, na primjer na simpoziju »Opažanje i tumačenje« (*»Observation and Interpretation«*) u Londonu 1957. godine. Međutim, njihovo sukobljavanje nastavilo se u njihovu dopisivanju, u prikazima knjiga i slično. Svoje poglede na kvantnu mehaniku Bohm je 1960-ih godina donekle promijenio pa su odnosi dvojice fizičara postali prijateljski, s međusobnim velikim uvažavanjem. Međutim, njihovi različiti pogledi na kvantnu mehaniku – Bohrov kopenhaski nasuprot Einsteinovom – kao i njihovi različiti marksistički pristupi, predmet su međunarodnih istraživanja tog zanimljivog odnosa u širem društvenom i političkom kontekstu, te detaljnom proučavanju njihove korespondencije i ostalih pisanih izvora.

Predavanje o utjecajima T. D. Lisenka i njegove genetičke teorije u biologiji, agronomiji i poljoprivrednim metodama među japanskim

bioložima i inženjerima u 20. stoljeću napose je bilo zanimljivo. T. D. Lisenko (Lysenko), genetičar i sovjetski fiziolog, sa svim proturječnostima njegovog nauka, utjecao je na zapadne zemlje pa tako i na Japan već od 1930-ih godina, da bi nakon 1948. postao značajan pogotovo recepcijom knjiga *Nova genetika u Sovjetskom Savezu i Nasljeđivanje i raznolikost (Heredity and its Variability)* u krugovima biologa i poljoprivrednih inženjera. Zanimljivo je da su 1950-ih, paralelno ideološkim i znanstvenim raspravama za i protiv Lisenkove teorije u intelektualnim japanskim krugovima, japanski seljaci samostalno počeli primjenjivati Lisenkovu teoriju i tehniku jarovizacije da bi povećali urod na poljima.

Povezanost slavne japanske fizike 20. stoljeća i marksizma mnogim je sudionicima 23. kongresa doista bila nova spoznaja. Japanski fizičar Shoichi Sakata (1919–1970) iz Sveučilišta Nagoya, bio je zagovornik marksizma pogotovo u metodologiji, razvoju i poimanju fizike. Razvio je metodologiju (školu) pod nazivom Sakata škola ili Sakata model, zajedno s fizičarom Mitsuo Taketanijem. U tome modelu je prirodu poimao slojem («stratum view of nature») s uvjerenjem da se priroda sastoji iz beskonačnog broja slojeva, pri čemu je svaki sloj opisan vlastitim zakonima gibanja. Sakata je 1956. razvio korektni model hadrona, a posebno se bavio novim kvantnim svojstvom *stranosti (strangeness)* materije, uvodeći pojam 'logike materije' za lambda-hiperon (Λ -hiperon) umjesto 'logike forme'. Princip Sakatine škole jest materijalističko (marksističko) poimanje prirode slojem, a škola je utjecala na mnoge generacije studenata i na japanske fizičare među kojima su najpoznatiji M. Kobayashi i T. Maskawa koji su primili Nobelovu nagradu za fiziku 2008. zajedno s američko-japanskim fizičarem Y. Nambuom. Unatoč pozitivnim utjecajima Sakata škole mišljenja kao korisnog sredstva u japanskoj fizici čestica (formulacija japanskih povjesničara fizike), T. Maskawa je od 1981. počeo odbijati tu školu zbog njenih revolucionarnih očekivanja u kvantnoj mehanici, ali ponajviše zbog toga što je Sakata škola zanemarivala Weinberg-Salamovu standardnu fiziku čestica.

Osvrt na simpozij

»Povijest znanosti i novi mediji«

Između znanstvenih časopisa i medija odnosno javnosti trebala bi postojati trajna međusobna veza, napose danas u globalno-računalnoj povezanosti svijeta. Uvažavanje i rangiranje zemalja u pogledu znanstvene izvrsnosti (produkcije i/ili recepcije znanosti) na svjetskoj skali, najbolje se mjeri objavljivanjem (članci, pregledi, pisma) u stoljetnim

vrhunskim časopisima *Science* i *Nature*, unutar velike obitelji od gotovo 100 000 raznovrsnih tiskanih ili digitalnih časopisa u svijetu danas. Na tragu odnosa znanosti i medija u kontekstu povijesti znanosti i tehnologije, spomenut ću samo dva primjera. Prvi je francuski primjer priopćen na 23. ICHST 2009 u Budimpešti (Christine Blondel, CNRS, Francuska) o pristupu Ampèreu i njegovoj baštini. U sklopu povijesti znanosti njegova ostavština i izvori se stavljaju na web-mjesto Ampère: digitalizacija knjiga, arhiva, korespondencije, transkripcija novih manuskripata, do filozofijskih i religijskih pitanja. Brillantni francuski primjer navodima za plodne primjene u digitalizaciji i prosudbama hrvatske povijesne baštine u znanosti i filozofiji (prikaz hrvatskih velikana na webu: Petrić, F. Vrančić, Bošković...). Drugi je primjer brazilskih znanstvenika i povjesničara o njihovim tekućim projektima u tome polju, koji zagovaraju trajni i skladni brak između znanstvenih časopisa i medija. U tome braku najvažnije poluge su širenje znanstvene komunikacije u znanosti (i), razvoj znanosti (ii) i jamstvo autorstvu u novim razvojem i otkrićima u povijesti znanosti te u tekućem razvoju (iii).

Interakcije i pripreme za međudisciplinarni simpozij u Cresu 2011. povodom 300. obljetnice rođenja R. Boškovića

Hrvatsko filozofsko društvo i Organizacijski odbor *Dana Frane Petrića* odlučilo je već 2008. provesti obilježavanje 300. obljetnice rođenja J. R. Boškovića u 2011. godini, u okviru jubilarne 20. obljetnice održavanja *Dana Frane Petrića* u Cresu kao posebne teme simpozija. Kongres u Budimpešti je bio prava prigoda za međunarodne kontakte i pozivanje kompetentnih znanstvenika za sudjelovanje u hrvatskome simpoziju posvećenom Boškoviću. U tome svjetlu trojica znanstvenika su potencijalni kandidati za članove Programskog odbora simpozija posvećenog 300. obljetnici rođenja J. R. Boškovića. Na prvome mjestu jest Wojciech P. Grygiel iz Odjela za filozofiju, Pontifikalna akademija Ivana Pavla II. za teologiju, Centar Copernicus za međudisciplinarna istraživanja, Kraków, Poljska. Poznaje teologiju, filozofiju prirode i modernu fiziku, napose kozmologiju. U razgovorima je pristao biti članom Programskog odbora za 300. obljetnicu rođenja J. R. Boškovića u okviru 20. *Dana Frane Petrića*, Cres 2011. Drugi je kandidat Edoardo Proverbio, INAF, Osservatorio Astronomico di Brera, Milano, Italija. Veliki znalac *philosophiae Boscovicianae*, a sam će organizirati

konferenciju u Breri posvećenu R. Boškoviću 2011. Prijedlog mi je dao Fabio Bevilacqua, dosadašnji drugi potpredsjednik DHST-a i znalac Einsteinove fizike i filozofije, a osobno će pomoći angažiranju E. Proverbija u creski programski odbor. Treći je kandidat Paolo Brenni, novoizabrani potpredsjednik DHST-a za razdoblje 2009–2013 i predsjednik Društva za znanstvene instrumente (The Scientific Instrument Society, *SIS*), fizičar i stručnjak za instrumente i njihove arhive u muzejima. Izrazio je veliku želju za suradnjom i dolaskom u Hrvatsku.

1

»Il n'est pas besoin que j'entreprenne de dire au vrai quelle est sa nature« u René Descartes, *La Dioptrique*, De la lumière, Discours premier 83, 1637. Prema: René Descartes, *Discours de la méthode suivi de La Dioptrique*, Édition établie et présentée par Frédéric de Buzon, Éditions Gallimard, 1991., str. 151.

Tomislav Petković

5. konferencija *Filozofija i demokracija*, »Demokracija i političko obrazovanje«

Peti međunarodni simpozij »Filozofija i demokracija« održan je u Dubrovniku od 31. kolovoza do 4. rujna 2009. u prostorijama Interuniverzitetskog Centra i Hotela »Lero«. Organizatori skupa bili su Henning Ottmann (Sveučilište Ludwig-Maximilian u Münchenu) i Pavo Barišić (Institut za filozofiju, Zagreb), uz posebnu suradnju Larryja Hickmana, voditelja Centra za Deweyeve studije u Illinoisu, i Marka Evansa (Sveučilište Swansea). Skup je bio posvećen poznatom američkom filozofu Johnu Deweyu, koji je rođen prije točno 150 godina, a posebno je naglašen odnos demokracije i obrazovanja. Izlagači iz različitih zemalja održali su na engleskom i njemačkom jeziku niz zanimljivih predavanja popraćenih dinamičnim raspravama, a svemu su tome prisustvovali i studenti preddiplomskih i diplomskih studija filozofije.

Skup je otvorio Larry Hickman (Carbondale, SAD) izlaganjem »Naturalizam Johna Deweya kao model za globalnu etiku«. Dewey se tijekom čitavog života zalagao za prava žena, imigranata, crnaca i drugih, zbog čega je posebno zanimljiv njegov boravak u Kini 1919.–1921., koji je protekao bez osuđivanja i bilo kakvih pokušaja nametanja

zapadne kulture, ako je vjerovati bilješkama komentatora. Što se pak tiče Deweyeva naturalizma, to je bila ideja koju je podržavao cijeli život (osobito mu se sviđalo Darwinovo uvođenje genetičkih i eksperimentalnih ideja u filozofiju o društvu), ali treba razlikovati naturalizam od scijentizma, tj. od teze o prirodnoj znanosti kao jedinom valjanom izvoru spoznaje. Dewey je smatrao i umjetnost i humanističke znanosti posve legitimnim područjima istraživanja – znanost je posebno cijenio samo zbog njene eksperimentalne metode i neprihvatanja *a priori* argumenata, a ne zbog posebnog statusa sadržaja znanstvenih teorija. Ljudsku je duhovnost Dewey iznimno cijenio, smatrajući je sposobnošću projiciranja ciljeva i ideala u budućnost te ponašanja u skladu s time. Hickman je uvjerljivo pokazao kako brojne kritike na Deweyev račun (kako podržava razliku činjenica i vrijednosti, nastavlja tradiciju europske metafizike...) naprosto ne drže vodu, potkrijepivši svoje teze znakovitim citatima. Osnovne Deweyve teze – izgradnju filozofije na prirodnim znanostima a ne metafizici i teologiji, ukidanje oštre razlike prirode i kulture te primjenu eksperimentalne metode na rješavanje etičkih dilema – Hickman je ocijenio plauzibilnima i veoma utjecajnim čak i danas.

Henning Ottmann (München) održao je predavanje »Duh duhovnih znanosti« u kojem je govorio o pojmu duhovnih znanosti, zasnovanih u Hegelovoj i Diltheyevoj filozofiji, i koje od samih početaka bivaju popraćene stalnom dvojbom, tj. dovodene u pitanje (Comteov pozitivizam želi od njih stvoriti egzaktne znanosti, a Marx im daje materijalističko i kritičko utemeljenje). Posebno u 20. st., kad strelovito napreduju tehnika i prirodne znanosti te uspostavljaju korist kao jedino mjerilo znanstvenosti, duhovne znanosti dolaze u opasnost pa i same pokušavaju dati svoje opravdanje u terminima koristi. Jedna inačica ovakvog nastojanja jest i tzv. teorija kompenzacije Joachima Rittera i njegovih učenika (Marquard i Lübbe), koji tumače duhovne znanosti kao kompenzaciju za rizike i gubitke povezane s modernizacijom društva, tj. njegovu bespovijesnost. One tako imaju zadaću održati u sjećanju ono što bi inače za suvremenog čovjeka nužno postalo beznačajnim i izgubilo svaku povezanost sa stvarnošću. Istaknuvši primamljivost ove teorije (legitimacija postojanja duhovnih znanosti u društvu usmjerenom na napredak), Ottmann je kritizirao njene jednostranosti, tj. proglašavanje antikvarskog interesa za povijest jednim mogućim, pri čemu se zanemaruje čovjekov aktivan odnos prema onom živom povijesnom, kao i naglašavanje očuvanja kao jedine funkcije duhovnih znanosti, što zapravo znači da one niipošto ne

moгу biti izvor kulturne dinamike. Na kraju je naglasio važnost kritičkog utemeljenja duhovnih znanosti nasuprot njihovom podvrgavanju kriterijima korisnosti.

Sljedeću je sesiju otvorio Mark Evans (Swansea) izlaganjem pod naslovom »Obrazovanje i etika demokratskog karaktera« u kojem se pozabavio tipičnom deweyjevskom temom veze života demokratskog uređenja (koje za Deweyja nije samo vrsta političkog režima, već i način života) i obrazovnog sustava, koji za zadaću ima ostvariti određen obrazovni ideal. Evans je uzeo sebi u zadaću obraniti ovu postavku o stvarnoj mogućnosti dostizanja željenog ideala (a koji kao istinski ljudski ideal može biti ostvaren jedino u demokratskim državama), i to ne samo od tzv. izvanjskih prigovora, odnosno onih o praktičnim ograničenjima takvog pothvata (npr. konkretne političke odredbe pojedine države), već i o onima inherentnim samom tom idealu. Ti se prigovori odnose na njegovu izrazitu složenost, a time i pretjeranu ambicioznost, a drugi upućuju na to da se ideal može ostvariti samo u uvjetima liberalne kapitalističke demokracije. Evans je, pristajući uz stajalište tzv. lijevog liberalizma (koji naziva socijalizmom u stanju očajavanja, a pripisuje ga i samom Deweyju), zaključio da se težnja prema nekom idealu može nazvati opravdanom ukoliko je on moguć, tj. da je težnja prema tom cilju nužna ako je on dostižan.

Lenart Škof (Koper) svojim je predavanjem »Blage geste: etički pragmatizam i duh demokracije« predstavio projekt interkulturalno orijentiranog pragmatizma etičkih gesti, inspiriran filozofijama Jamesa, Deweyja, Rortyja i Ungera s jedne strane, te filozofijom Luce Irigaray, s druge strane. Taj projekt propituje pojmove tijela i interkulturalnosti u pragmatističkoj misli, a Škof se prvenstveno usredotočio na Ungerovu radikalnu verziju pragmatizma i njegov pojam produblivanja demokracije u etičko-interkulturalnom smislu, tj. postavljanja prioriteta života pred svim ostalim kao temelja demokracije. Povezujući Irigarayinu filozofiju s pragmatizmom, podcrtao je njihovu bliskost u pitanjima političkog i etičkog obrazovanja, naime, Irigaray smatra da se vježbanje u građanstvu sastoji u pobuđivanju svijesti o drugome, za što je potrebna reorganizacija čitavog sklopa navika i praksi. Izlaganje je zaključio obraćanjem vedskoj filozofiji i pojmu *prane* (daha života) kao oslonca za etičko osvješćivanje prvenstva života.

U predavanju »*Civic Education (Građanski odgoj)*: demokratska država i odgoj za demokraciju« Christo Todorov (Sofija) prihvatio se zadaće legitimacije Građanskog odgoja kao nastavnog predmeta u modernim libe-

ralnim demokracijama. Pritom je naglasio da pod tim pojmom ne obuhvaća politički odgoj uopće (kakav nalazimo u svim razdobljima povijesti u okvirima različitih institucija), već samo politički odgoj u javnim školama. Taj predmet ne obuhvaća samo tzv. odgoj za građanstvo, nego i razvija sposobnosti refleksije, komunikacije i samoodređenja u modernom društvu. Todorov je naglasio da je pitanje njegove legitimacije prije svega praktičko i političko pitanje (pritom se pozvao osobito na iskustvo svoje matične zemlje kao tek nastale demokracije); naime, pretpostavka je liberalne demokracije samoodređenje građana na sudjelovanje u stvarima od javnog (zajedničkog) interesa pa svaka promjena traži široko prihvaćen konsenzus. Podsjetivši na Platonove misli o odgoju u dijalogu »Protagora«, u kojem se govori o nužnosti prisiljavanja od strane države na građane da usklade svoj život sa zakonima polisa (pri čemu je sredstvo prisile odgoj, a i cijela se zajednica pokazuje kao krajnje pedagoški utemeljena), istaknuo je razliku u odnosu na danas kad država od građana nipošto ne može očekivati bezuvjetnu odanost. Analiziravši tri moguća modela legitimacije Građanskog odgoja, tj. nacionalizam, participacionizam i odgoj za autonomiju, priklonio se trećemu kao jedinomu moguću osnovi odgovornosti i tolerancije.

Drugi je dan simpozija otvorio Mislav Kukoč (Split) izlaganjem »Socijalni liberalizam i demokracija u klopki globalizacije«, u kojem je govorio o dvojakoj naravi odnosa liberalne demokracije i globalizacije: dok s jedne strane dolazi do pojave demokracije i vladavine prava u dosad nedemokratskim područjima (tzv. treći val demokratizacije u 80-im i 90-im godinama prošlog stoljeća), s druge strane globalizacija u obliku neoliberalizma (libertarijanizma) ruši ideal liberalne demokracije potkopavajući autoritet nacionalne države. Upravo je razlučivanje neoliberalizma kao ozloglašene krivca za svjetsku krizu od drugih oblika filozofije liberalizma (skup različitih načela, od prava pojedinca, slobode mišljenja i govora do jednakosti šansi itd.) bila glavna Kukočeva ambicija; priznavši neoliberalizmu podrijetlo u klasičnom (ekonomskom) liberalizmu, istaknuo je kako postoje i drugi oblici liberalizma – kulturni, politički i socijalni (novi, moderni, reformni) – od kojih je posljednji, čiji su zastupnici J. Dewey, J. Rawls i R. Dworkin, a inspirira se i teorijom države blagostanja J. M. Keynesa, posebno suprotstavljen neoliberalizmu. Naime, socijalni liberalizam, za razliku od neoliberalizma koji apsolutizira tržište, smatra slobodnu trgovinu i tržišnu ekonomiju vrijednom samo u mjeri u kojoj uspijeva zadovoljiti osnovne potrebe svih pojedinaca. Upozorivši na kra-

ju na potrebu politizacije globalizacije, tj. uvođenja globalizacije odgovornosti, Kukoč je istaknuo kako filozofija sigurno sama ne može riješiti probleme nastale dominacijom neoliberalizma, no može pripomoći analizom različitih aspekata globalizacije, kao i davanjem smjernica za njeno etičko vrednovanje.

Svojim je predavanjem »Demokracija naših škola: o sukobu demokratskog odgoja i političkog obrazovanja u savjesti nastavnika« Reinhard Mehring (Heidelberg) otvorio pitanja (govoreći prije svega o njemačkim školama, no ista bi se pitanja mogla postaviti i za druge nacionalne obrazovne sustave) o problematičnosti izbora pojedinog demokratskog modela koji bi se poučavao u školama, njegovu odnosu prema činjeničnom ustavnom uređenju, kao i ono o mogućnosti sklada istinskih zadataka odgoja za demokraciju s onima političkog obrazovanja i školovanja stavova. Počevši od povijesnog prikaza profesionalizacije nastavničkog zvanja u Njemačkoj, u kojem je, s jedne strane, istaknuo Humboldta i njegovu reformu kao inkarnaciju jedinstva filozofije i politike odgoja te Deweyja kao figuru koja prekida s neohumanističkom pedagogijom i okreće se prema iskustvu kao nastavnoj metodi i školskoj filozofiji, s druge strane, ukratko je izložio individualističku i liberalističku filozofiju ustavne države te se usredotočio na temeljni problem, onaj o sukobu morala i politike koji nastavnik doživljava u praksi odgoja za demokraciju, te naglasio važnost svijesti o utjecaju globalizacije na političke prilike nacionalnih država (država, dakle, ne može riješiti probleme učenika i ostalih kao njenih građana) i (moralne) obveze nastavnika prema učenicima, zbog čega i inzistira na vjernosti načelima odgoja za demokraciju, koji sprječava indoktriniranje i oblikovanje slijepo poslušnog građanina.

Olga Simova (Plovdiv) govorila je u izlaganju »Demokracija ili demokratsko društvo« o Deweyjevu poimanju demokratskog društva, čiji se nastanak temelji na nestanku moderne. Tu se Dewey donekle slaže s mišljenjima Marxa i anarhista 19. stoljeća, koji zagovaraju prvenstvo čovjeka pred zakonom, tj. tvrde da je zakon zbog čovjeka, a ne čovjek zbog zakona. Neke karakteristike Deweyjeve teorije demokratskog društva upućuju na to da bi demokracija društvo trebala učiniti savršenim. Društvo bi pak bilo neodrživo bez zajedničkih interesa za sve njegove članove, slično obitelji, ali i bez intelektualne slobode, koja je osnova kreativnosti i društvenog napretka. To ne znači da Dewey zagovara *laissez-faire* kapitalizam, naprotiv – radikalno raslojavanje društva smatra štetnim za društvenu koheziju jer ono onemogućava njegovu reorganizaciju i napredak.

U izlaganju »Može li i u kojem smislu građanska vrlina prijateljstva poslužiti demokratskom odgoju?« Stjepan Radić (Đakovo) istaknuo je zanemarivanje teme prijateljstva kako u suvremenoj filozofiji tako i u sociologiji, čemu korijen nalazi u specifičnosti samog fenomena prijateljstva (za razliku od braka, uskraćuje se svakom obliku formalizacije). Razgraničivši prijateljstvo od rodbinskih i susjedskih odnosa te poznanstva, Radić je podvrgnuo kritici radikalno komunitarističko shvaćanje prijateljstva kao temelja modernog društva, pri čemu se posebno osvrnuo na Alasdaira MacIntyrea, i nasuprot tome istaknuo njegovu političku ulogu: ono može poslužiti demokratskom odgoju tako što potiče razvoj morala (pomaže u shvaćanju sebe kao društvenog bića), dopunjava načelo pravednosti te integrira društvo, ujedno pružajući mogućnost za njegovu promjenu. Na kraju je upozorio na opasnost totalitarizirajuće projekcije prijateljstva na čitavo društvo.

Barbara Zehnpfennig (Passau) u svojem je izlaganju »Demokracija i (ne)obrazovanje: Platon, Humboldt i Bolonjski proces« usporedila obrazovni ideal koji se promovira u novoj obrazovnoj reformi (usmjerenost na profesionalne sposobnosti, prilagođavanje obrazovnog sustava potrebama ekonomskog tržišta) s humboltovskim (zapravo još platonovskim) idealom, koji u znanosti vidi put k izgradnji individualnog čovjeka (obrazovanje kao duhovna samodjelatnost), od koje koristi ima ne samo taj pojedinac, već i društvo (Platonova prispodoba o pećini: pojedinac koji je ugledao svjetlo, tj. spoznao dobro ima zadaću vratiti se i osloboditi druge okova neznanja). Zaključila je da premda humboltovski ideal pati od elitizma (njegovi su intelektualni i karakterni zahtjevi dostižni samo nekima), Bolonjski proces ipak nije autentična demokratska reforma jer reducira kvalitetu na kvantitet, odnosno obrazovanje na izobrazbu.

Bruno Ćurko (Zagreb) započeo je izlaganje »John Dewey i potreba kritičkog mišljenja u obrazovanju« parafraziranjem nekih suvremenih autora koji se slažu kako je kritičko mišljenje staro koliko i filozofija sama, ali je Deweyjeva uloga u tome ipak posebna. Dewey naglašava važnost reflektivne misli, koja prije prihvaćanja vjerovanja traži nešto što bi to vjerovanje poduprlo ili opovrglo, što je zapravo imitacija znanstvene metode. Također drži i da je misao od ključne važnosti za život, što znači da se učenike kroz školovanje treba podučavati kritičkom mišljenju. Posebno ističe značenje suzdržanog zaključivanja (*suspended conclusion*) koje predstavlja oblik opreznog donošenja zaključaka u kojem se prije prihvaćanja određenog vjerovanja treba pronaći adekvatnu metodu kojom se može

provjeriti valjanost zaključka. Sve te intelektualne vježbe, kako je istaknuo Čurko, ne smiju ostati na razini pukog mišljenja nezainteresiranog za svijet, već treba težiti povećanju učinkovitog djelovanja u prirodi, zbog čega učenicima treba stalno zadavati praktične probleme i povezivati nastavne lekcije sa svakodnevnim životom.

Pavo Barišić (Zagreb) svojim je izlaganjem »Filozofija demokratskog odgoja« naglasio važnost kvalitetnog obrazovanja za razvoj demokratskog društva. Ukoliko demokraciju smatramo etičkim idealom, kao što je uglavnom slučaj u današnjem društvu, ne možemo ne uočiti važnost obrazovanja koje je glavni pokretač društvenog razvoja. Time se odmah nameće pitanje: je li demokracija filozofski temelj obrazovanja? Ozbiljnost tog pitanja vidi se i u činjenici da je i Kant, kao izrazito individualistički usmjeren filozof, shvatio kako pojedinca i demokracije nema bez institucija (»jer priroda ne poučava«), dok su Fichte i Hegel smatrali kako je glavna uloga države upravo ona obrazovna. Prava je zadaća obrazovanja puni razvoj svih pojedinčevih potencijala te izgradnja i izražavanje vlastitog mišljenja, bez čega nema kvalitetne javne rasprave nužne za demokratsko društvo. Barišić je isto tako istaknuo važnost komunikacije u demokratskom društvu te kako se kultura komunikacije može stvoriti jedino kvalitetnim obrazovnim sustavom. Nerazdvojjivost demokracije i obrazovanja uvidio je i Dewey, koji je vjerovao u filozofsku opravdanost istih kao ideala koji su ujedno i temelji kvalitetnog društva.

Heda Festini (Rijeka) održala je predavanje pod nazivom »Važnost Deweyjevog socijalnog liberalizma danas« u kojem je, kao što to i sam naslov govori, uglavnom bilo riječi o Deweyjevu odnosu prema liberalizmu kao političkoj doktrini. Glavni je izvor za to pak knjiga *Liberalizam i društveno djelovanje*, u kojoj su sakupljena predavanja što ih je Dewey držao na Sveučilištu Virginia 1835. godine. Dewey upozorava na greške ranih liberala (takozvani »nasilni liberalizam«) koje kao da se ponavljaju i u današnjim kapitalističkim realizacijama liberalizma. On pak zagovara socijaldemokratski liberalizam, koji je u oštrom kontrastu s *laissez-faire* liberalizmom. U kapitalizmu je prisutan nagli razvoj znanosti i tehnologije, ali društvena struktura i legislativa ostaju nepromijenjene – jednostavno ne mogu pratiti taj napredak. U toj slabosti kapitalizma Dewey vidi šansu za socijaldemokratski liberalizam, koji uz pomoć znanja i primjene znanstvenih metoda na rješavanje društvenih problema treba težiti za promjenom okoštale društvene strukture, a upravo je obrazovanje ključan faktor u tome;

jedino putem kvalitetnog obrazovanja mladih naraštaja mogu se stvoriti uvjeti za takvu promjenu društva. Heda Festini spomenula je i Deweyjevo naglašavanje morala i utjecaja morala na kulturu i društvo, čime Dewey anticipira suvremeni komunitarizam ili barem nešto njemu slično.

Posljednje je izlaganje ovogodišnjeg simpozija održao Jörg Wernecke (München), i to pod naslovom »Demokracija i klasični pragmatizam u perspektivi teorije djelovanja« u kojem je tematizirao Deweyjeve pragmatističko-demokratske postavke, tj. njegovo pragmatističko utemeljenje demokracije. Pošavši od Peircea i Jamesa te međusobno razgraničivši njihove poglede (Peirceov pragmatizam kao opreka Jamesovom, prema mišljenju samog Peircea, suviše pojednostavljenom i iskrivljenom shvaćanju), Wernecke se usredotočio na Deweyjevo eksperimentalno-naturalističko čitanje Peirceove pragmatističke maksime, tj. njegovo shvaćanje djelovanja kao kreativnog i eksperimentalnog čovjekova pristupa svijetu s ciljem rješavanja različitih problema. Kao bitnu postavku Deweyjeve misli istaknuo je njegovo plediranje za jedinstvom spoznaje (teorije) i djelovanja (prakse), kao i potrebu političkog uređenja koje dopušta i njeguje slobodno mišljenje, kreativnu inteligenciju, istraživanje i moralitet u svrhu napretka cijelog društva, što je moguće samo u demokraciji kao zajedničkom življenju i dijeljenju iskustava, a ne tek pukom obliku vladavine (nakon Deweyja isticao i Putnam). Na kraju je upozorio i na problematičnost biologijsko-naturalističkog i društveno-funkcionalnog utemeljenja Deweyjevih normativnih zahtjeva (meliorizam, vrijednosti, pojam slobode, pojam dobra itd.).

Simpozij je zaključen kraćim obraćanjem prisutnima od strane organizatora, koji su se osvrnuli na cjelinu svih izlaganja te izrazili zadovoljstvo brojem i kvalitetom izlagača, kao i zahvalu svim sudionicima. Iskazana je i želja za ponovnim susretom, a davani su i prijedlozi o mogućim temama za sljedeću godinu.

Gabriela Bašić
Ljudevit Hanžek

18. Dani Frane Petrića,

»Filozofija i mediji«

Od 20. do 26. rujna 2009. u gradu Cresu se održala osamnaesta po redu međunarodna znanstvena interdisciplinarna konferencija *Dani Frane Petrića* koju su organizirali Hrvatsko filozofsko društvo i Grad Cres, a pod pokroviteljstvom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa te Ministarstva kulture RH. Uz simpozij o stalnoj temi – »Petrić i renesansne filozofske tradicije« – koji se po običaju održava u drugom dijelu konferencije, za temu ovogodišnjeg glavnog simpozija, koji se održao od 20. do 23. rujna, odabrana je aktualna, iznimno intrigantna tema – »Filozofija i mediji«.

O međunarodnom karakteru simpozija svjedoči podatak da su sudjelovali izlagači iz 13 zemalja (Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Češke, Finske, Hrvatske, Kanade, Libije, Litve, Mađarske, Makedonije, Njemačke, Slovenije te Srbije) koji su kroz više od 70 referata i pratećih rasprava pokušali rasvijetliti mnogovrsne aspekte kompleksnog fenomena medija u današnjem društvu. O problematici medija nisu raspravljali isključivo filozofi, kako bi se dalo pretpostaviti iz samog naslova simpozija, već se temi pristupalo i iz perspektive mediologije, komunikologije, sociologije, antropologije, teologije, pa i prirodnih znanosti, čime je i ovaj put ostvaren već uvriježen interdisciplinaran karakter simpozija.

Koji su razlozi za odabir ove teme? Medij je, u etimološkom smislu, nešto što posreduje, tj. u uobičajenom smislu, nešto što posreduje u komunikaciji između odašiljatelja i primatelja informacije. No u današnjem društvu je postala jasna činjenica da mediji, oni klasični, a naročito novi, nisu više puki posrednici i prenositelji informacija, nego su postali važni akteri kreiranja stvarnosti. To se ne odnosi samo na izražen utjecaj medija na društvene procese (o većini pojmova kojima pokušavamo opisati te procese, npr. 'globalizacija', 'demokracija', 'civilizacija' itd., teško da išta možemo reći bez razumijevanja utjecaja medija) nego i na medijski uvjetovano mijenjanje same biti čovjeka i ljudskih zajednica. Kompleksnost problema rezultirala je čitavim nizom pristupa od kojih svaki na svoj način određuje ulogu i značaj medija, no budući da se radi o pitanjima biti čovjeka i svijeta u kojem živi, o gorućoj temi na svim razinama života, filozofija je p(r)ozvana da pokuša dati okvir raspravi, što opravdava i sam naziv simpozija.

Iako se službeno započelo s radom u ponedjeljak, aktivnosti vezane uz simpozij odvijale su se i nekoliko dana prije. Kao svojevrsnu

uvertiru simpoziju, u petak, 18. rujna 2009. u Osnovnoj školi »Frane Petrić« u gradu Cresu, javno predavanje na temu »Mediji – od zavođenja do manipuliranja« održao je Sead Alić, potpredsjednik Programskog odbora simpozija i voditelj Sekcije za filozofiju medija HFD-a. U nedjelju, 20. rujna, po dolasku sudionika u hotel, održalo se predstavljanje izdanja novih knjiga i zbornika. Predstavljeni su zbornici u izdanju HFD-a *Teorija relativnosti i filozofija* (ur. Tomislav Petković) i *Filozofija Mediterana* (ur. Mislav Kukoč), zatim hrvatsko izdanje knjige Marshalla McLuhana *Razumijevanje medija* (Golden marketing – Tehnička knjiga), knjiga Seada Alića *Mediji – od zavođenja do manipuliranja* (AGM) te knjiga Divne Vuksanović *Filozofija medija: ontologija, estetika, kritika* (Čigoja štampa).

Prvi radni dan simpozija je započeo otvaranjem skupa na kojem su se pozdravnim riječima sudionicima obratili Pavo Barišić u ime Hrvatskog filozofskog društva, zatim Hrvoje Jurić i Sead Alić kao predstavnici Programskog odbora simpozija te Kristijan Jurjako, gradonačelnik grada Cresa, koji je i svečano otvorio skup.

Rad simpozija započet je dvama plenarnim predavanjima. Sead Alić (Hrvatska) je u svom predavanju nastojao, s jedne strane, naglasiti slojevitost i kompleksnost metodoloških pristupa unutar filozofije medija anticipirajući tako mnoga pitanja koja će se pojaviti u izlaganjima i raspravama na simpoziju. S druge strane, nastojao je i ukazati na nužnost dubljeg promišljanja pojma medija te proširenja značenja tog pojma do razine osvještavanja medijske određenosti samog filozofijskog, teološkog, umjetničkog, pa i znanstvenog djelovanja. Predavanje Gottfrieda Kienzlena (Njemačka) temeljilo se na uvidu da mediji kao moć kulture, osim što prenose i posreduju poruke i tumačenja ljudskog opstanka, sami konstruiraju stvarnost, mijenjajući na taj način ne samo izvanjske odnose ljudskog opstanka, nego i čovjeka samoga. To je napose vidljivo u utjecaju medija na proces kulturne globalizacije.

Nakon toga su krenula predavanja, u zgusnutom rasporedu kroz tri paralelne sekcije, koja su pokrivala čitav spektar pristupa problematici, potičući plodne i intrigantne rasprave između stručnjaka iz raznorodnih područja koje su se nerijetko znale produžiti i izvan službenog vremena rada simpozija. Poslijepodnevna stanka iskorištena je za organizirani obilazak grada Cresa.

Kao jednu od posebnosti ovogodišnjeg simpozija treba istaknuti održavanje studentske sekcije u sklopu prvog radnog dana simpozija, na kojoj su sudjelovali studenti filozofije

i teologije sa sveučilištâ u Zagrebu i Osijeku. Iako je ovakav tip aktivnog studentskog sudjelovanja ostvaren po prvi put u sada već podužoj povijesti konferencije, zavidna razina izlaganja o temama od promišljanja biti medija do kritičkog osvrta na medijsku praksu s teoloških i etičkih aspekata, te plodna rasprava koja se razvila na temelju tih izlaganja, doveli su do zaključka organizatorâ kako bi studentska sekcija trebala postati stalna dio budućih simpozija na *Danima Frane Petrića*.

Drugi dan simpozija otvorio je Arto Mutanen (Finska) plenarnim predavanjem o analizi utjecaja medija na znanstvenu djelatnost i znanost općenito. Ukazujući na nedostatak razrade pojmova medija, komunikacije i znanstvenog područja u njihovom međusobnom utjecaju, iznio je temeljnu tezu da mediji nisu tek nevinu posrednici namijenjeni samo za komunikaciju između kolega, već su dio komunikacije koji značajno utječe na njen sadržaj kao i na razumijevanje granica znanstvenog područja. I drugi dan se nastavio radom u tri sekcije, koji je trajao do poslijepodnevni sati kada je bio organiziran izlet u grad Osor. Nakon povratka sa izleta održana je projekcija dokumentarnog filma *McLuhan's Wake* redatelja Kevina McMahon.

Trećeg dana simpozija krenulo se odmah sa radom u sekcijama, nakon kojih su održana dva završna plenarna predavanja te završna rasprava. Hajrudin Hromadžić (Hrvatska) se pozabavio ulogom masovnih medija u produkciji društva spektakla, te posebno njegovim aktualnim oblikom – *celebrity* kulturom. Koristeći temeljne teze Frankfurtske škole o utjecaju masovnih medija u produkciji masovne kulture te Debordov koncept 'društva spektakla' i primjenjujući ih na recentne medijske fenomene, nastojao je razjasniti pojavu medijski potpomognute spektakularizacije suvremenog društva. Divna Vuksanović (Srbija) zaokružila je mnoga pitanja otvorena tijekom simpozija problematiziranjem razvoja znanja unutar suvremene, medijske kulture. Paradigmatske promjene pod utjecajem suvremenih, tehnološki omogućenih medija utječu ne samo na promjenu uloge mišljenja u suvremenosti, nego i na ontološke temelje stvarnosti te na taj način redefiniiraju i predmet i metodologiju znanstvenog istraživanja. Ostaje otvoreno pitanje jesu li te promjene samo stupanj u znanstvenom progresu (ili regresu!) ili se radi o revolucionarnoj redefiniciji pojma znanja, a time i temeljnih fenomena kulture.

Općenito gledajući, na simpoziju su prevladavali kritički tonovi usmjereni prema suvremenim medijima. Njihova moć u produkciji suvremene društvene stvarnosti, koja se naročito potencira i biva opasnom u bliskom kontaktu s krupnim kapitalom, hiperrealnost,

simulacija i spektakularizacija u podlozi koje je manipulacija, te naročito utjecaj na proces globalizacije, kao samo neki od niza problema, bili se mete kritike iz raznih perspektiva od kojih je svaka na svoj način pridonijela osvjetljavanju problematike.

Osim kritike, otvorila su se i pitanja načina otpora neprihvatljivim kretanjima na području medijske ofenzive na svim razinama života, a u sklopu toga i razmatranja o pozitivnim aspektima i mogućnostima medija, naročito novih poput multimedija, koje bi se mogle upotrijebiti u stvaranju novog, uspješnijeg tipa komunikacije i nove, bolje stvarnosti.

U skladu s tim, Sekcija za filozofiju medija HFD-a odlučila se napraviti iskorak multimedijalnim prikazom simpozija. Na internetskoj stranici <http://www.sizif.org/index.php/cres-2009> moguće je pronaći video-isječke većine izlaganja, što uvelike olakšava prenošenje i percipiranje velikog broja, različitosti i kompleksnosti tema, pa i same atmosfere simpozija, a što je gotovo pa i nemoguće u ovako ograničenom mediju kao što je prikaz u »Filozofskom životu«.

A promatrajući s druge strane i sam simpozij kao medij, može se reći da je, osim prenošenja i razmjene novih saznanja o problemu medija između stručnjaka iz različitih područja, još jednom uspješno pridonio stvaranju interdiscipline znanstvene stvarnosti.

Krešimir Babel

18. Dani Frane Petrića, **»Petrić i renesansne filozofske** **tradicije«**

U gradu Cresu je od 23. do 26. rujna 2009. održan 16. međunarodni simpozij »Petrić i renesansne filozofske tradicije« u sklopu 18. *Dana Frane Petrića*. Organizator ovog skupa je Hrvatsko filozofsko društvo koje već dugi niz godina priređuje susrete znanstvenika čiji radovi valoriziraju značenje Petrićeve misli u kontekstu renesanse.

Skup je započeo pozdravnim riječima predsjednika Programskog odbora Ivice Martinovića, te creskog gradonačelnika Kristijana Jurjaka, nakon kojeg je uslijedilo uvodno predavanje Mihaele Girardi-Karšulin (Zagreb) na temu »Jesu li Petrićeve *Discussiones peripateticae* povijest filozofije?« s ciljem određivanja položaja Petrićevih *Peripatetičkih rasprava* u povijesti filozofije. Iako je Petrić

bio zagovornik Platonove filozofije, umanjujući pritom vrijednost Aristotelova stvaralaštva, prvi je napisao sistematski prikaz razvoja i recepcije Aristotelove filozofije. Taj prikaz Petrić donosi u *Peripatetičkim raspravama* koje predstavljaju ne samo istraživanje Aristotelove odnosno aristotelovske filozofije nego i sučeljavanje Aristotela, aristotelizma, Platona, platonizma, hermetičke i tzv. Kaldejske tradicije. Nadalje, u izlaganju se obrazlaže povezanost Petrićeve »povijesti filozofije« u *Peripatetičkim raspravama* s nizom sličnosti »Aristotelove povijesti filozofije« koja upravo predstavlja i sam motiv Petrićevog pisanja *Peripatetičkih rasprava* – želja da se pokaže njezina neistinitost ili »pokradenost«.

Prva tematska sjednica simpozija bavila se temama »Iz ravnice Petrićevih *Discussiones peripateticae*«. Luka Boršić (Zagreb) izlaže »Prilog istraživanju Petrićeva razumijevanja glazbe i njegova utjecaja na muzičku teoriju i praksu njegova doba«, u kojem objašnjava važnost Petrićevog utjecaja na kasnorenesansna promišljanja o glazbi. Iako Petrić nije bio glazbenik, bio je izuzetno cijenjen kao glazbeni teoretičar, pa je tako o glazbi pisao ponajviše u *La decia istoriale* (6 knjiga), *La decia disputa* (1 knjiga), kao i u odlomcima u *Discussiones peripateticae*. Upravo na temelju nekoliko odlomaka iz drugoga sveska *Peripatetičkih rasprava*, autor nam objašnjava Petrićevo viđenje »platonске glazbe«, tj. kako spojiti s jedne strane pitagorovsko matematičko utemeljenje glazbe i, s druge strane, razumijevanje glazbe kao dijela one poetike prema kojoj je riječ važnija od melodije i ritma. Autor izlaganje završava slušanjem Madrigala, kako bi nam predočio glazbu izravno inspiriranu Petrićem. Krešimir Čvrljak (Zagreb) u svom izlaganju »Sokrat u Petrićevim *Discussiones peripateticae*« objašnjava visoku poziciju Sokrata u filozofskom životu Aristotela, dodijeljenom od strane Petrića. Autor naglašava kako se Petrićevo propitivanje Aristotelova kritičkog odnosa prema Sokratu proteže na stranicama prvih triju tomova *Peripatetičkih rasprava*, dakle ne u svih pet tomova. Petrić navodi kako kroz Delfijski orakul i Sokratovu Atenu valja istražiti autentičnu formaciju Aristotela-filozofa, te upozorava na mjesto u *Metafizici* (I, 987b) gdje Aristotel upućuje na Sokratovo bavljenje čudorednim pitanjima. On također pokušava matematički dobiti godinu Aristotelova rođenja kroz neka životopisna vremena. Prema Petriću, Aristotel prozire do dna Sokratovo neprestano traženje za definicijama: put do definicije put je zapravo do izvedbe zaključ(a)ka.

Na sjednici naslovljenoj »Propitivanje Petrićeve *Pampsihije*« je Tomaš Nejeschleba (Olomouc) održao predavanje »Frane Petrić i

raspra o besmrtnosti duše«. U svom izlaganju autor se osvrnuo na rješavanje dviju zadaća – sažimanja Petrićeve kritike Aristotela i aristotelizma u *Discussiones peripateticae*, bivajući pritom svjestan dvoznačnosti u tumačenjima Aristotelova nauka o duši, te potom rekonstruiranja Petrićevog poimanja duše u *Pampsychiji*.

Posljednja sjednica prvog dana simpozija protekla je uz temu »Petrić i *Oracula Chaldaica*« koja je objedinila dva izlaganja. Erna Banić-Pajnić (Zagreb) predstavila je temu »Uloga Zoroastru pripisanih *Kaldejskih proroštava* u filozofiji Frane Petrića«. U izlaganju je naglašeno kao ključno pitanje Petrićev motiv izdavanja *Oracula*, koje neposredno povezujemo s pitanjem prisutnosti Zoroastrinih učenja u njegovoj vlastitoj filozofiji, izloženoj u *Novoj sveopćoj*. Nakon prikupljanja 320 fragmenata raspršenih po djelima različitih autora poglavito novoplatonovske tradicije, Petrić prevodi spis na latinski jezik. Deklarirani motiv *Oracula* je zamjena bezbožne Aristotelove filozofije poučnom filozofijom kojom će se u istinitost kršćanskog nauka uvjeriti one koje su se od vjere otuđili, a upravo je Zoroastra, prema Petriću, napisao citat o trojstvu. Međutim, stvarni Petrićev motiv, prema mišljenju izlagačice, leži u sljedećem: Kaldejska proroštva su za Petrića platonička filozofija s legitimacijom objave – poziv su svjedoci Platonovih razmišljanja. Preko Hermesa kao teološkog autoriteta, on pokušava ojačati tezu da je razumom moguće dokučiti sadržaj vjerovanja. Kaldejskim proroštvima on osigurava temelj platoničkoj tradiciji u božanskoj objavi. Ivan Kapec (Zagreb) u svom izlaganju »Ishodište Petrićeva pojma vatre iz pete knjige *Pancosmije*« nastoji povezati neke značajke pojma vatre, koji je Petrić preuzeo iz *Oracula Chaldaica*, s njegovom raspravom o prvotnoj toplini u »De primario calore«. Izlaganje se zadržava na trećem početlu – toplini, gdje raspravu dijeli na dva dijela. U prvom Petrić citira autoritete na koje se poziva (*Kaldejska proroštva*, Biblija, hermetički spisi...), dok drugi dio obuhvaća Petrićeva promišljanja o tome što je toplina, kako nastaje, kako djeluje i zašto ju svrstava u jedno od četiri početla. Autor razjašnjava na koji način Petrić rješava problem termina vatre, svjetla, svjetlosti i topline. Petrićeva interpretacija pojma vatre uglavnom se oslanja na zbirku fragmenata iz *Kaldejskih proroštava* u kojima se nalazi jedini fragment gdje se spominje riječ 'toplina'. Petrićevo shvaćanje vatre znatno je drugačije od kaldejskog shvaćanja jer on smatra da toplina koja stvara život dolazi uz sav materijalni i nematerijalni svijet.

Drugi dan simpozija započeo je sjednicom »Hrvatska sastavnica renesansne filozofije«

koja je obuhvaćala četiri izlaganja. Davor Balić (Zagreb) održao je predavanje na temu »Marko Marulić o filozofiji i filozofima u svom *Evandelistaru*«. Autor naglašava kako Marulić već u predgovoru *Evandelistara* uzvisuje etiku nad svim znanostima te je naziva »izvršnom vrstom poduke« zbog njezine moći odvratanja od zla. Marulić upozorava kako je ona tek dio »svjetovne i ljudske filozofije« te naglašava kako od pojedinih disciplina treba uzeti samo ono što je prikladno za obrazovanje vjernika, dok ostalo treba odbaciti »da ne šteti«. Time dolazimo do njegove tvrdnje kako je mudar samo onaj čije su vladanje i život u skladu s njegovim znanjem. Od brojnih Marulićevih stavova o filozofskim školama, autor je istaknuo njegovu kritiku stoika te njihovog nauka o blaženstvu. Prema Maruliću, blaženstvo je združivanje nebeske i vječne sreće s pravom vjerom. Relja Seferović (Dubrovnik) govorio je »O retoričkoj kulturi u Dubrovniku Petrićeva vremena« kojoj je pristupio iz tri pravca koja određuju crkveno, političko govornišтво te govornička teorija. Njegovanje retoričke kulture pridonijelo je punoj afirmaciji Dubrovačke Republike kao punopravnog subjekta na europskoj političkoj sceni u 16. stoljeću. Izlagač naglašava kako je upravo time u prvi plan dovedena praktična vrijednost retorike. Petrićeva pohvala Dubrovniku nam pokazuje, unatoč odstupanjima u teorijskim pogledima na retoriku, postojanje pripadnosti zajedničkoj retoričkoj kulturi. Ivana Skuhala Karasman (Zagreb) u svom izlaganju objašnjava značenje kabale u renesansnoj filozofiji na primjeru djela Giulija Camilla Delminija. Autorica daje prikaz nastanka i razvoja kabale od srednjeg vijeka u Španjolskoj kao teozofičkog sistema, te njene važnosti u renesansnoj novoplatonskoj filozofiji gdje se zajedno s hermetičkom filozofijom javlja kao kršćanska kabala. Kabala se temelji na učenju o 10 sefirota koji predstavljaju emanenciju božanskog počela te uključuje tehnike baratanja slovima hebrejskog alfabeta s ciljem mistične kontemplacije. Mistični pristup sadržan je u klasičnom kabalističkom djelu *Knjiga Zohar*, tj. *Knjiga Sjaja*, u kojoj se prvi put definira simbol Drveta života. Autorica navodi kako je upravo Delminijeva koncepcija svijeta u djelu *Idea del Teatro* (1568) zasnovana na pretpostavkama kabale i hermetičke filozofije. Potom je uslijedilo izlaganje Vesne Tudjine (Zagreb) na temu »*Retractationes* Marka Antuna de Dominisa«. De Dominis (1560–1624), senjski biskup, splitski nadbiskup, povjesničar crkve i filozof, jedna je od najznačajnijih duhovnih pojava u Europi početkom 17. stoljeća. Iako de Dominis već u naslovu najavljuje da će se tekst odnositi na cjelokupno djelo *De republica ecclesiastica*,

spis se, ostavši nedovršen, ipak odnosi samo na prvih devet poglavlja i to samo prve od deset, odnosno osam objavljenih knjiga. Autorica objašnjava kako su retraktacije književna vrsta u kojoj de Dominis opoziva svoje učenje o Papi te učenje o biskupskom kolegijalitetu. Međutim, on nikada nije zanjekao svoju tezu o jedinstvu kršćana, koja predstavlja glavni motiv njegova pisanja kojeg navodi u predgovoru »*Praefatio operis*«.

Sljedeća sjednica bavila se temom »Hrvatski renesansni filozofi u digitalnom svijetu«. Bruno Ćurko (Zagreb) s temom »Prisutnost Jurja Dragišića u digitalnom svijetu« prikazuje koliko uporaba elektroničkih mreža olakšava pronalaženje podataka o istraživanju lika i djela hrvatskog filozofa Jurja Dragišića (oko 1445–1520). Osim digitaliziranih knjiga i članaka, na mreži se može pronaći i tridesetak djela koje spominju Dragišića, gdje izlagač izdvaja neka njegova djela tiskana od 17. do 21. stoljeća. Međutim, autor navodi kako jedna od najvećih digitalnih knjižnica Gallica, koja sadržava digitalizirano glavno Dragišićevo djelo *De natura coelestium spirituum quos angelos vocamus*, biva tek djelomice uporabiva u znanstvene svrhe zbog nemogućnosti čitanja svih stranica. Veliki opus korisnih podataka obrađen u ovom izlaganju zasigurno potvrđuje Dragišićevu prisutnost u digitalnom svijetu. Anka Valenta i Branko Hanžek (Zagreb) s temom »Dostupnost Petrićevih djela i djela o Petriću pretraživih putem *online* kataloga u hrvatskim i europskim knjižnicama« žele pokazati koliko su Petrićeva djela i djela o njemu, prisutna u *online* katalozima u nacionalnim knjižnicama diljem svijeta. Autori također pokušavaju ustanoviti koji bi oblik Petrićeva prezimena bio najprihvatljiviji u knjižničarskoj obradi.

Na sjednici »Jedan pristup alkemiji prije renesanse« izlagala je Snježana Paušek-Baždar (Zagreb) na temu »Albert Veliki i alkemija«. Govoreći o njegovom poimanju alkemije, dijelom kao prirodne znanosti te dijelom kao magije, izlagačica naglašava kako se pouzdano ne može utvrditi je li Albert Veliki autor svih alkemijskih djela koja mu se pripisuju pa se tako sa sigurnošću potvrđuju samo *De animalibus*, *De vegetalibus* te *De rebus metallicis et mineralibus*. Iako Albert Veliki prihvaća Aristotelov nauk o prvoj materiji, nauk o prvim počelima te mogućnost alkemijske pretvorbe običnog metala u plemenito zlato, on izlaže svoju kritiku alkemijskog zlata koje se naposljetku pretvara u pepeo.

Kulturni program simpozija obilježen je okruglim stolom uz Petrićeva gledišta o slikarskom umijeću pod naslovom »Kad bi me portretirao neki slikar« uz sudjelovanje Ivice

Martinovića, Branka Vujanovića i Stjepana Špoljarića.

Posljednji dan simpozija započeo je sjednicom »Promišljanje mira i sukoba u renesansnoj filozofiji« koja je objedinila dva izlaganja na talijanskom jeziku. Igor Škamperle (Ljubljana) u temi »Dijalog *De pace seu concordantia fidei* Nikole Kuzanskoga« iznosi njegovu glavnu tezu nemogućnosti vjerskog jedinstva upravo zbog nemogućnosti ujedinjenja religija različitih naroda i kultura na zadovoljavajuću način. No on, na osnovi svoje koncepcije *coincidentia oppositorum*, razvija hipotezu da religija u svojoj esencijalnoj formi ne može postojati kao jedna, nego se očituje u različitim formama i obredima. U nastavku je Fulvio Šuran (Pula) govorio o temi »Dvoboju u razdoblju renesanse«, pokušavajući osvijetliti problematiku institucije dvoboja u razdoblju između druge polovice 15. stoljeća i prve polovice 16. stoljeća. Institucija dvoboja oduvijek je bila podložna vrlo strogim pravilima o modalitetima uporabe sile. Uporaba sile postaje dokazom vrline (pravedne, etičke, metafizičke itd.), koja otkriva nadmoćniji sud no ipak ovisi i o virtuoznosti samih suparnika pa se tako radi o dvoboju kao instrumentu kojim se otkriva »narav« »viteza«.

Zadnja sekcija prije završetka simpozija odnosila se na temu »Obzor Petrićevih filozofskih interesa«. Persida Lazarević di Giacomo (Pescara) u izlaganju »Dvostruko *Sretan grad* Frane Petrića« želi pokazati kako Petrićev *Sretan grad* ima svoje polazište i ključno značenje u etimologiji. U korijenu *felice* nalazi se dvojnost koju Petrić naglašava govoreći kako čovjek ima dva glavna dijela svojega bića, tijelo i dušu, a koja se kasnije ponavlja u strukturama ovog grada-države. Autorica navodi dva stupnja u koncepciji sreće kod Petrića koja se međusobno ukrštavaju: postizanje sreće u ovostranom životu poistovjećuje se s produktivnošću, koja vodi k postizanju onostrane sreće, tj. blaženosti. Stjepan Špoljarić (Zagreb) daje opširan povijesni prikaz nastanka »Petrićevih *Deset dijaloga o povijesti* u prijevodu Thomasa Blundevilla« koji je uslijedio nakon Stupanova latinskog prijevoda u Bazelu i uvrštavanja ovog prijevoda u dva izdanja zbirke tekstova o umijeću historije urednika J. Wolfa. Izlagač navodi koje odlomke Blundeville preuzima iz Petrićevih *Dijaloga o povijesti* te objašnjava Aconijev utjecaj na Blundevilleovo kraćenje Petrićeva djela. Aconijev traktat i Blundevilleov izbor odlomaka iz Petrićevih *Deset dijaloga o povijesti* služe nam kao primjeri Petrićevog razumijevanja historije. Heda Festini (Rijeka) se s temom »Frane Petrić i Acastos, nastavak I« nadovezuje na prošlogodišnje izlaganje »Petrić i Acastos« u kojem je Petrić najbliži

izvornom Platonu, vrlo blizak Acastosu I, te najmanje blizak Acastosu II. S ta tri modela autorica prelazi na usporedbu u odnosu na pjesničko umijeće te istraživanje je li Petrićeva poetika samo obrana Platonove linije ili sadržava i elemente aristotelizma.

Ivica Martinović (Zagreb) je održao zaključno predavanje naslovljeno »Od Charlesa Schmitta do Jamesa Hankinsa: promjene u prikazu Petrićeve filozofije u engleskim sveučilišnim udžbenicima i priručnicima (1988.–2007.)«. Schmittova knjiga *The Cambridge History of Renaissance Philosophy* obradila je u pet poglavlja Petrićeve filozofske uvide te u engleskom jezičnom području predstavlja prvu povijest renesansne filozofije u kojoj je Petrićeva misao ocijenjena pod različitim vidicima. U udžbeniku *Renaissance philosophy* Petriću su dodijeljene dvije važne uloge: »najznačajniji platonovac kasne renesanse« i prvi na popisu »novotara koji su detronizirali Aristotela«. Nadalje, Hankins već u svom »Uvodu« uvrštava Petrića u niz »novih filozofa« koji su predložili cjelovite alternative aristotelizmu i izazvali kršćansko pravovjerje. Sva četiri izdanja koje je izlagač analizirao, ističu Petrića kao izvornog mislioca u prirodnoj filozofiji, ali Granadina interpretacija u Hankinsovu *Companionu*, iako kratka, nadmašuje prethodne.

Na kraju treba čestitati organizatorima na dugogodišnjem organiziranju skupa posvećenog istraživanju brojnih tema iz renesansne tradicije te proučavanju djela hrvatskog znamenitog polihistora Frane Petrića.

Ivana Greguric

Znanstveni skup »Izabrana pitanja ruske religiozne filozofije«

U organizaciji Katedre za filozofiju KBF-a u Đakovu, na istom je fakultetu 28. i 29. rujna 2009. g. održan znanstveni skup pod naslovom »Izabrana pitanja ruske religiozne filozofije«. Sam skup otvorio je dekan fakulteta Pero Aračić zaželjevši svim predavačima i sudionicima dobrodošlicu te istaknuvši pri tome važnost dijaloga između filozofije i teologije. Upravo je ta dimenzija dijaloga između ovih dviju znanosti posebno vidljiva i u ruskoj religioznoj filozofiji, a gdje se naprosto prožimaju religija i filozofija odnosno vjera i razum. U tom smislu, dekan se posebno osvrnuo na encikliku »Fides et ratio«, ističući

pri tome kako upravo dijalog između vjere i razuma vodi k ispravnom razumijevanju i samog pojma istine. Nakon pozdravnih riječi dekana Aračića, skupu se obratio Stjepan Radić, voditelj organizacije skupa. Naveo je nekoliko motiva za organiziranjem upravo ovakvog simpozija u Đakovu: ponajprije i na tragu zalaganja đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera, đakovačka nadbiskupija i njoj pripadajuće institucije nose sobom na poseban način svojevrsnu 'dužnost' bavljenja upravo ekumenskim pitanjima, kako na onoj praktičnoj tako i na strogo znanstvenoj razini. Sljedeći razlog koji je Radić naveo leži u činjenici da se nemali broj profesora s teoloških fakulteta u nas bavio ili još uvijek aktivno bavi upravo ruskom religioznom filozofijom poput Ivana Devčića, Josipa Oslića te Slavka Platza, a što samo po sebi govori i recepciji ruske religiozne misli u nas.

Nakon uvodnih pozdrava i otvorenja samog simpozija, istog je dana uvodno predavanje na temu »O važnosti i doprinosu ruske religiozne filozofije za filozofsku misao općenito« održao Slavko Platz, dugogodišnji profesor filozofije na KBF-u u Đakovu. Samoj temi je Platz pristupio na način da je u nekoliko točaka pokušao iznijeti povijesno-kulturalne osobitosti ruske religiozne filozofije, a koje upravo radi te osobitosti govore kako o važnosti tako i o njenom doprinosu za filozofsku misao općenito. U tom smislu je na početku progovorio o povijesno kulturalnim okolnostima u Rusiji krajem 19. st., zatim o općoj religioznosti i službenoj Crkvi, nadalje o religijskoj i mističnoj slici svijeta kao svojevrsnom svjetonazoru, o simbolizmu u književnosti te na kraju o utjecaju njemačkog klasičnog idealizma na rusku religioznu misao i recepciju iste upravo kod ruskih filozofa. Platz je zaključio da ruska religiozna filozofija i njeni predstavnici predstavljaju pravu riznicu za europsku filozofiju uopće, ali koja još uvijek u zapadnoj filozofiji čeka svoju pravu recepciju i valorizaciju.

Sljedećeg dana predavanja je otvorio Ivan Devčić, nadbiskup riječki i profesor na Teologiji u Rijeci s temom »Filozofija kulture Nikolaja Berdjajeva«. Reflektirajući nad pojmom kulture kod N. Berdjajeva, Devčić je svoje predavanje pokušao koncipirati polazeći od Berdjajevog razlikovanja između kulture i civilizacije, naglašavajući pri tome da kultura, prema Berdjajevu, ima nešto bitno aristokratsko-duhovnog, dok se nastanak civilizacije odnosi na otkriće oruđa i tehnike te samim time, za razliku od kulture, očituje kao površna i usmjerena samo na ono materijalno. U tom je smislu Devčić zaključio da upravo s ovim razlikovanjem Berdjajevo tumačenje i danas nosi izazov i nadahnuće, a posebno

kada se radi o (suvremenom) razmatranjima pojmovna poput 'kultura' i 'civilizacija'.

O temi »Filozofija osobe kod Nikolaja Berdjajeva« progovorio je Borislav Dadić s Filozofskog fakulteta u Zadru. Osobitost Berdjajevog govora o osobi jest njegova tipično religijsko-metafizička pozadina. Upravo po svojoj duhovnoj kategoriji – a koja se ovdje donosi u religioznom kontekstu čovjeka kao slike Božje – on (čovjek) se prema Berdjajevu razlikuje od životinje. Na tragu ovog tumačenja osobe kod Nikole Berdjajeva, Dadić je nastojao ukazati na važnost metafizičkog pristupa u tumačenju osobe općenito, ističući pri tome nedostatnost pojedinih filozofijskih pravaca koji u tumačenju čovjeka zapostavljaju ovaj metafizički pristup te metafiziku općenito.

Predavanje pod naslovom »Solovljeva misao u dijalogu s predstavnicima fenomenološkog realizma« održala je Iris Tićac s Filozofskog fakulteta u Zadru. Tićac je odmah na početku svojeg izlaganja upozorila da će se zaustaviti samo na jednom aspektu Solovljeve misli, a to je ljubav. Uvažavajući fenomenološku metodu ali ne i Husserla samog po ovom pitanju, Solovljev, prema Tićac, određuje ljubav kao htijenje prema drugom. Svoje misli o ovom fenomenu Solovljev je izložio u svoja dva važna djela: *Smisao ljubavi* i *Platonova životna drama*. Polazeći tako od ova dva djela, primjetno je da Solovljev ljubavi daje bitno religiozni pečat naglašavajući pri tome da je pravo ishodište ljubavi u njenoj božanskoj dimenziji te da se na osnovu te ljubavi (koja je daleko od svakog egoizma i upućenosti na vlastito ja) ostvaruje istinska ljubav između osoba.

Svoje predavanje o »Tolstojevom mjestu u ruskoj religioznoj filozofiji« Josip Berdica s Pravnog fakulteta u Osijeku započeo je slikom ježa i lisice, vrlo poznatoj ruskoj tradiciji. Jež je životinja koja je znala samo jedno, a lisica životinja koja zna sve. Tolstoj je bio oboje. Cilj ove usporedbe bio je ukazati na svu kompleksnost Tolstojevog stvaralačke osobnosti. Kada se stoga radi o dvojbi može li se Tolstoju uz atribut 'pisac' dodati i onaj 'filozof', tada se to može učiniti samo u onoj mjeri u kojoj je on postavljao filozofska pitanja, a na koja je samo djelomično i sporadično odgovarao. O nekom sustavnom i metodičkom konfrontiranju s klasičnim filozofskim problemima kod ovog autora ne može biti govora. Berdica je u svom predavanju također istaknuo da se u Tolstojevim temama bitno provlače etičke i religiozne teme, svojstvene svim stvarateljima onog vremena. U tom smislu Tolstoj zauzima značajno mjesto u ruskoj religioznoj misli budući da je otvorio mnoge religiozne, ali isto tako i filozofske,

političke i društvene teme razvijajući pri tome osebujući stil u prikazima likova i konkretnih problema.

S osvrtima na nekoliko djela F. M. Dostojevskog kao što su *Zapisi iz podzemlja*, *Bjesovi* te *Braća Karamazovi*, Trajče Stojanov sa Sveučilišta u Ščitu (Makedonija) referirao je na temu »Filozofski sistem Dostojevskog – ili kako se filozofira kršćanski«. Za Dostojevskog su metafizička pitanja od posebne važnosti, te se u odgovoru na njih nužno mora posegnuti za religijskim temama. U tom smislu jedna od glavnih preokupacija F. M. Dostojevskog jest tema o besmrtnosti. Međutim, besmrtnost se nužno razumijeva kroz pojmove smrtnosti, Boga i ljubavi. U tom smislu, a kada se radi o određivanju pojma 'čovjek', Dostojevski, prema Stojanovu, naglašava važnost ne samo one razumske nego i spoznaje srcem. Srce *preumuje* i tako nas dovodi do saznanja, trebamo pribitati um u srcu, umjesto da stavimo naglasak na našu razumsku spoznaju. Jer nema vrline bez srca. Ideja se rješava u srcu krajnjim slobodnim činom izbora, što vidimo u liku starca Zosime (*Braća Karamazovi*). Upravo je pojam ljubavi, stoga, prema riječima predavača, iznimno bitan u misli F. M. Dostojevskog, te je on zapravo preduvjet kako same spoznaje općenito tako i ostvarivanja besmrtnosti. U tom smislu Dostojevski predstavlja paradigmatički primjer čitave ruske religiozne filozofije koja se je vodila krilaticom: ljubim, dakle, jesam.

U poslijepodnevnoj sesiji prvi je nastupio Josip Oslić, dekan KBF-a u Zagrebu, s predavanjem »Temeljni aspekti filozofije religije kod Vladimira Solovjeva«. Kao i kod ostalih ruskih filozofa ove epohe, tako se i u filozofiji Vladimira Solovjeva osjeća snažan religiozni prizvuk i mistika. Od mnogih aspekta koji se daju primijetiti u filozofiji V. Solovjeva, Oslić je među ostalim istaknuo kao važan etički moment. Prema Solovjevu tako etika odnosno moralna vrijednost svoje opravdanje i autentičnost dobiva bitno od religije, odnosno priznavanjem postojanja transcendentnog i vrhunarnog bića Boga.

S naglašenom dozom osobnog ali ništa manje objektivnog i znanstvenog pristupa prema misli i stvaralaštvu ruskog pisca i književnika Dostojevskog, predavanje na temu »Etički krizis kod Dostojevskog« održao je Željko Senković s Filozofskog fakulteta u Osijeku. Etički krizis koji je na poseban način uočljiv u djelima ovog ruskog književnika odražava, prema Senkoviću, piščeva vlastita egzistencijalno-etička pitanja zaogrmuta njegovim nutarnjim (duševnim) prijedporima i traganjem za smislom. Među tim pitanjima posebno se ističe ono o ljubavi, a koje se pokazuje kao osnovno upravo u njegovim etičkim razma-

tranjima. Tako u razmatranju ovog pitanja Dostojevski se ne predaje pukoj sentimentalnosti već njime pokušava riješiti aporije vezane uz pojmove dobra i zla, svjetla i tame, a koje je ovaj velikan i sam na vrlo konkretan način imao priliku iskusiti. Senković se na poseban način osvrnuo na mnoga trivijalna i olaka tumačenja Dostojevskog te pri tom donio primjer s izričajem kojeg donosi Ivan Karamazov »Ako nema Boga sve je dozvoljeno«, a koje se ne može tek tako uzimati kao konačno rješavanje aporija vezanih uz Božju opstojnost i općenito utemeljenje morala kod Dostojevskog. Budući da je bio inspiracija mnogima, Senković je istaknuo i neka – za njega – nedostatna i pogrešna tumačenja ovog autora, kao primjerice ono od Sigmunda Freuda te Jakova Golosovkera. Odnos prema vjeri općenito, bio je kod Dostojevskog kompleksan. Dostojevski kao i mnogi drugi mislioci tog vremena – poput primjerice Tolstoja – pravi odmak od dogmatskog pristupa vjerskim pitanjima te time pokazuje i svoju suzdržanost kada se radi o institucionaliziranoj vjeri, a to znači Ruskoj Pravoslavnoj Crkvi.

Svojevrsnu analizu Šestovljevo tumačenja Friedricha Nietzschea ponudio je Ivica Raguž s KBF-a u Đakovu u svom predavanju naslovljenom »Lav Šestov i Nietzsche«. Svoje predavanje Raguž je započeo Šestovljevom kritikom zapadne racionalnosti i etike, ukazujući pri tome na Šestovljevu kritiku zapadnjačkog racionalizma u kojem se sve podvrgava diktatu razuma – od stvarnosti i prirode do čovjeka i Boga. Problem tog pristupa, tako Raguž u tumačenju Šestova, jest taj što se čovjek uzdiže na razinu Boga gdje mu sve postaje jasno, sve razumljivo te je zbog toga isključeno svako propitivanje. Prema Ragužu, upravo Lav Šestov predstavlja jedan originalni vid tumačenja filozofije Friedricha Nietzschea, a koji je u najmanju ruku ravan onim zapadnjačkim tumačima ili ih pak u pojedinim slučajevima i nadilazi, kao primjerice po činjenici što Šestov u Nietzscheu, kao zapadnjačkom filozofu, vidi radikalnog kritičara upravo zapadnjačkog racionalističkog sistema, a što po prirodi stvari Nietzsche i jest. Svoje predavanje Raguž je zaključio Šestovljevom kritikom samog Nietzschea, budući da je po Šestovu Nietzsche upao u ono što je svesrdno kritizirao, a to je racionalizam. Isto tako prema Šestovu, navodi Raguž, Nietzsche nije »Antikrist« nego štoviše na izvjestan način obnovitelj kršćanstva, budući da je on potaknuo kršćanstvo izvana na vlastito propitivanje.

Na primjeru nekoliko starohrvatskih i staroslavenskih brevijara, Josip Jurčević s Filozofskog fakulteta u Osijeku izložio je predavanje na temu »Staroslavenski i ruski jezik u hrvatskologoljskim tekstovima«. Iz predavanja se

je mogla uočiti sličnost hrvatskog jezika sa staroslavenskim i ruskim, ali i njegov razvoj kroz povijest prilikom čega su se nametnule i neke razlike. Novost koju je Jurčević pri tome istaknuo bila je upravo sličnost ova dva jezika u njihovim korijenskim značenjima, a što je posebno vidljivo kod mnogo molitava među kojima je najistaknutija molitva Očenaša. Upravo se na primjeru te molitve Jurčević i najviše zadržao u svom prikazu staroslavenskog i ruskog jezika u hrvatskoglagoljskim tekstovima.

Zadnje predavanje održao je Stjepan Radić s KBF-a u Đakovu na temu »O nekim aspektima političke filozofije kod Nikolaja Berdjajeva«. Cilj Radićeva referata bio je prikazati nekoliko važnih tema kojima se bavio N. Berdjajev kao što je odnos nacionalizma i patriotizma te konzervatizma i liberalizma. Predavač je referat zaključio s tezom da je Berdjajeva politička filozofija, unatoč pojedinim manjkavim elementima, kompatibilna s nekima od današnjih filozofsko-političkih pravca poput primjerice komunitarizma, i to onog umjerenog tipa. To je posebno vidljivo iz Berdjajevog naglašavanja važnosti umjerenog odnosa prema vlastitoj naciji, pri čemu on bitno stavlja naglasak na razlikovanje između tzv. stihijskog i stvaralačkog nacionalizma. Stihijski predstavlja isključivost i netoleranciju te je u potpunosti za odbaciti, dok stvaralački predstavlja ljubav prema vlastitoj naciji, ali koja je otvorena za različitost. Međutim i pored ovog, za naše vrijeme prihvatljivog i poželjnog razlikovanja nacionalizma, Radić je ukazao i na Berdjajevo nedovoljno i pomalo »mlako« osuđivanje nacionalsocijalizma, odnosno njegovu opasnost Berdjajev je, prema riječima predavača, uočio prilično kasno.

Na kraju se može zaključiti da je ovaj znanstveni skup ispunio očekivanja njegovih organizatora. Ponajprije ako se u obzir uzme kvaliteta predavanja te diskusija koja je proizlazila iz njih. Autori su naime za izlaganje materije imali 30 minuta tako da se pojedinoj temi moglo pristupiti vrlo temeljito i predano. Kako je bilo i najavljeno na kraju skupa, organizatori su predvidjeli objavljivanje zbornika u kojem bi se objavila i predavanja spomenutih izlagača. Prije samog zaključenja skupa, nazočnima se ponovno obratio Slavko Plaz iznijevši, za njega kao poznavatelja ruske religiozne filozofije, nekoliko važnih elemenata, a koje bi trebalo za ubuduće uzeti u obzir – ponajprije kada je u pitanju odabir ruskih religioznih filozofa: osim ovih velikih (N. Berdjajev i V. Solovjev itd.), u obzir bi se trebali uzeti i manje poznati ali nikako manje važni ruski filozofi poput Mikhail Bulgakova, Alekseja Homjakova, Nikolaja Losskija itd. Plazt je

ukazao i na važnost ispravnog čitanja imena ruskih autora. Tako primjerice ime Dostojevski se čita 'Dastajevski'. Na samom kraju donesen je prijedlog (Ivan Devčić) da se simpozij ove vrste, a posebno u njegovoj povezanosti s ekumenizmom, održava svake godine i to u Đakovu, radi specifičnosti samog grada Đakova i svega što je s njim po tom pitanju vezano – biskup J. J. Strossmayer i njegovo ekumensko zalaganje. Svi su sudionici pozitivno reagirali na ovaj prijedlog.

Stjepan Radić

Predstavljanje knjige Marijana Krivaka *Biopolitika*

U izdanju nakladničke kuće Antibarbarus, 1. listopada 2009. u zagrebačkoj Knjižnici i čitaonici Bogdana Ogrizovića predstavljena je nova knjiga autora i filozofa, nekadašnjeg izvršnog urednika *Filozofskih istraživanja* i sadašnjeg profesora filozofije na Filozofskom fakultetu u Osijeku, Marijana Krivaka – *Biopolitika*. O knjizi su govorili Žarko Paić, urednik izdanja, Simona Goldstein, u ime izdavačke kuće, Srećko Horvat, filozof, i autor. Žarko Paić je na početku istaknuo da je od objavljivanja knjige prošlo više od godine dana, no pritom ustvrdio da to nije najvažnije budući da filozofi nikad ni nisu bili aktualni. Krivakova knjiga tako nije aktualna, ali je suvremena. Suvremena tema i naslovni pojam knjige, 'biopolitika', nova je politička filozofija. U njemu se zrcali promišljanje suvremenog pojma politike u kojem nije, primjerice, toliko bitan pojam demokracije, koji je po različitim interpretacijama gotovo samorazumljiv i u bitnom stoga interpretacijski nebitan, već se ističe pitanje na koji je način moguće misliti i živjeti politički. Paić ističe da je pojam politike filozofijski pojam koji nam dolazi od Platona i Aristotela i odnosi se na čovjeka, no u odnosu na tu tradiciju, smatra on, nužno je interpretacijski proširiti pojam čovjeka na biće koje je programirano. U 20. stoljeću biopolitika se pojavljuje kao bitni problem koji je filozofijski i interpretativno formulirao Michel Foucault još 1970-ih, očito reinterpretacijom problema kako je moguće postaviti pitanje zajednice. Paić smatra da se ono mora postaviti i u skladu s povijesnim događajima zadnjih 40 godina koje su dovele i do promjene naravi političkog svijeta. U toj vizuri, a predstavljajući je naglasio da politički treba pristupati filozofijski, poimanje politike više ne polazi od vrline, odnosno od etike. U

to me je ova Paićeva teza neizravno kritika i polemičko pitanje Krivaku koji u knjizi tvrdi da se politika u bitnom ne kreće izvan etike. Ipak se Krivak s druge strane, prema Paiću, suvereno bavi doprinosima alternativa i strategija koje su zavladaile suvremenim svijetom koristeći pri tom interpretacije vodećih filozofa i nastojeći se problemu politike posvetiti bez prizvuka ideologije. Smatra da Krivak svojom knjigom postavlja vrlo težak problem, problem koji se zrcali u razlici koja pita odnose li se biopolitika i bioetika na iste probleme. One postavljaju i reinterpretiraju neke neposredne probleme društva i vremena, a osobito je jedan ključan, izražen neuvijenim pitanjem: je li dopušteno ubiti čovjeka? U tome izlagač vidi teorijski doprinos biopolitici jer se ona iznova posvećuje daljnjem pitanju o tome kako pristupiti čovjeku. Vrativši se na važne mislioe koje je konzultirao Krivak, kao što su M. Foucault, G. Agamben i H. Arendt, Paić je istaknuo da je problem onih ljudskih bića u 20. stoljeću, odnosno onoga što se u prijevodu jednog književnog djela naziva »ljudima bez svojstava«, ljudi nevidljivih za suvremenost (izbjeglice, ljudi u logorima itd.), problem biopolitike. Posebno se pri tom osvrnuo na talijanskog filozofa Giorgia Agambena koji, prilikom razmatranja univerzalnih ljudskih prava, govori o uključenosti i isključenosti (u čemu se ističe važnost pojma 'homo sacer') i time posređuje biopolitička pitanja koja govore o problemu života čovjeka u modernom svijetu. Paić zato zaključuje da suvremena povijest više ne postoji kao prizor onog što se jasno može politički razabrati, iako je uloga filozofije na toj pozornici važna premda se promijenila. Ona naime više ne određuje samu sudbinu svijeta, ne može si više uzimati za pravo davati upute drugim znanostima s neke nadređene pozicije, već mora postati korektiv svijeta. Istaknutu poziciju za tu transformaciju filozofije vidi u oertavanju velike izvorišne, pokretačke uloge Karla Marxa. Knjiga Marijana Krivaka tim se problemima pridružuje i posvećuje na ozbiljan i temeljit način koji, zaključuje Paić, postavlja važna i neizbježna pitanja o suvremenosti.

Srećko Horvat istaknuo je važnost ove Krivakove knjige (pored njegovih prijašnjih filozofijskih knjiga *Filozofijsko tematiziranje postmoderne* i *Protiv!*). Ističe da autor u filozofijski život ovih prostora već deset godina unosi novija filozofijska strujanja i upućuje na suvremene autore (kao što su J.-F. Lyotard, M. Foucault, F. Jameson itd.), no da je u knjizi *Biopolitika* ključna interpretacija već spomenutog talijanskog filozofa Agambena, a osobito pojma 'homo sacer'. Taj pojam Agamben preuzima iz tradicije rimske politike, gdje je *homo sacer* ljudsko biće koje je

politički i društveno izgubilo sve, to je čovjek izvan zidina Rima, iz čega proizlazi da je biopolitika interpretacija i govor o kontroli stanovništva što je zapravo njen ključni element. U bavljenju tom temom, ova knjiga spominje i neke druge važne autore (primjerice Roberta Esposita) u kojima se osobito ističe da je temeljni subjekt biopolitike zapravo goli život, a njegova paradigma logor. Horvat na kraju u Krivakovoj knjizi *Biopolitika* prepoznaje ponovno tematiziranje pitanja politike i njeno suvremeno reaktualiziranje.

Na kraju je sam autor rekao da je na pisanje ove posljednje knjige utjecala ona prethodna, *Protiv!*. No naspram diskursa u *Protiv!*, *Biopolitika* je po njemu više, kako navodi, sapeta znanstvenim kategorijama. One izražavaju ono neizmerno važno u diskursu biopolitike, pitanje golog života i spomenutog isključenja i uključenja. Namjera mu je u osnovi bila napisati knjigu koja bi bila uvod u biopolitiku, dati prikaz biopolitičkih tendencija koje nisu nužno biopolitičke, no koje vode onome što mu je izrazito važno interpretacijski istaknuti – repolitizaciji. Ono što je potrebno u filozofiji je izokretanje, repolitizacija, u čemu se zrcali relevantnost uloge biopolitike i njenog takvog interpretiranja što je izrazio uz pomoć autora kao što su J. Derrida, A. Badiou, M. Foucault, G. Agamben, R. Esposito i dr. Na kraju je progovorio i o, prema njemu, važnim i neizostavnim sastavnicama svjetonazora koje, pored filozofije same, čine njegov filozofski nazor, te ih je ilustrirao uspoređivanjem svojih dviju knjiga: *Protiv!* i *Biopolitika*. Prvu stilski određuje punk, a drugu novi val, upućujući time da na njegov filozofijski svjetonazor u velikom i važnom dijelu poticajno utječu i neakademske strukture svjetonazora.

Snježan Hasnaš

Predstavljanje knjige

Daniela Bučana

Kako je filozofija govorila arapski

Ne čini se pretjeranim zaključiti da je događaj predstavljanja spomenute knjige (6. listopada 2009. u Hrvatskoj paneuropskoj uniji) bio zapravo mnogo više od samog predstavljanja. Moglo bi se reći da ovdje riječ o skupu od nekoliko predavanja vezanih uz arapsku filozofiju povod kojima je bila spomenuta knjiga. Slijedeći formalnu strukturu događaja, ova kronika nastoji zabilježiti važnije misli s predstavljanja knjige ne bježeći od dojma da

je ovdje riječ o ne samo o značajnom filozofskom, nego i o kulturnom, čak i interkulturalnom događaju.

Događanje je otpočelo kratkim obraćanjem akademika Mislava Ježića, ujedno voditelja događanja, koji je posebice istaknuo važnost prevoditeljskog rada Daniela Bučana, usput ističući njegov društveni angažman i diplomatsku karijeru. Posebni naglasak stavljen je na veliko prevoditeljevo umijeće prenošenja misli arapske filozofije u općenito europski misaoni krug te konkretno u hrvatski jezik.

Slijedilo je obraćanje književnika Marka Grčića koji je istaknuo, uzevši u obzir književne i jezične perspektive, posebnost Bučanovih prijevoda koji ne pate od nedostataka prenošenja filozofijskih misli iz arapskog u hrvatski jezik. U ovoj točki izlaganja Grčić je spomenuo brojne druge prevoditelje klasičnih filozofskih dijela kao što su Ladan, Katičić, Knežević, Vranić itd., koji su svaki na svoj način ostavili trag u hrvatskoj filozofskoj terminologiji i mišljenju. Posebnost Bučanovih prijevoda je, kako smatra Grčić, vješto prenošenje kategorija misli iz arapskog jezika u hrvatski i to na način da je tim procesom stvoren spekulativni most. Ovo je velik dobitak za obje kulture koje su dugo bile razdvojene pogrešnim shvaćanjima. Primjer takvih pogrešnih shvaćanja Grčić vidi u školskim tekstovima koji su okrenuti protiv islama, pa se ta negativnost protegnula i na shvaćanja arapske kulture općenito. U tom pogledu, kako ističe Marko Grčić, prevoditeljski prinosi Daniela Bučana zasigurno mogu biti shvaćeni kao prilog osvještavanju brojnih veza između spomenutih kultura, kao i smanjenju negativnosti i povećanju razumijevanja, kako na kulturnom tako i na vjerskom planu.

U svom se nastupu sljedeći govornik, Dimitrije Savić, posebno osvrnuo na sam naslov knjige ističući kako taj naslov pretpostavlja nekoliko pitanja. Prvo, da je u jednom trenutku filozofija govorila arapski, drugo, da postoji nešto takvo kao filozofija, i treće pitanje: što je filozofija. Idući tragom ovih pitanja Savić je istaknuo da su Arapi imali prijevode grčkog mišljenja i to na starosirskom jeziku, koji je bio prvi jezik prijevoda s grčkog. Drugi pogodni moment širenju grčke filozofije među Arapima bio je političkog karaktera. Riječ je o abasidskom kalifatu u kojem dolazi do pojave univerzalnosti budući da se kalifat protezao od Kine do Heraklovih stupova. Nadalje, kako je istaknuo Savić, postoji samo jedna filozofija, grčka filozofija, i jedan jezik filozofije, grčki jezik. Postavlja se pitanje kako su ovi problemi percipirani u kontekstu arapske filozofije. S druge strane, na arapsku filozofijsku misao značajno je utjecao islam, pa se stoga može zaključiti, kako kazuje Sa-

vić, da je filozofijsko pitanje o biću kao biću u kontekstu arapske filozofije oblikovano u pitanje o najvišem biću, tj. Bogu. Nadalje je istaknuo još dva značajna momenta kroz koja se očituje važnost arapske filozofije. Prvi je utjecaj na zapadnu skolastičku misao, posebno na Tomu Akvinskog, dok je drugi dragocjeni prinos na području logike. Na kraju, kako navodi Savić, arapska je filozofija zasigurno vrijedna pažnje po sebi, a ne samo kao prijenosnik grčke misli na Zapad u okrilje skolastike.

U svom obraćanju je Mislav Ježić istaknuo niz kulturnih značajki arapske filozofije, primjerice vezu filozofije i medicine u arapskom kontekstu. Druga važna činjenica iz ovog konteksta je, kako ističe Ježić, činjenica što su arapski jezik i kulture onog vremena bili kozmopolitske pojave. Tome su zasigurno pridonijeli filozofi poput Al-Fārābīa, Avicenne, Al-Gazālīa, Averroēsa i Majmonida o kojima govori Bučanova knjiga. Svakako je potrebno spomenuti, kako je istaknuo Ježić, da se latinska Europa upoznala s grčkom mišlju upravo preko arapske misli. Isto tako važno je da su, zahvaljujući prevoditeljskom maru Daniela Bučana, hrvatski jezik i hrvatska kultura dobili prijevode arapskih djela koje nemaju niti mnogo veći jezici.

Na kraju je sam autor knjige, Daniel Bučan, istaknuo da je u arapskom misaonom kontekstu grčka filozofija bila prepoznata kao univerzalna. S druge strane, već spominjanja činjenica političke snage Abasidskog kalifata pridonijela je širenju filozofije i stvaranju posebnog i univerzalnog načina mišljenja – filozofije u arapskom jeziku.

Tomislav Krznar

Simpozij »Bioetika i dijete – moralne dileme u pedijatriji«

U Zagrebu je 14. studenog 2009. pod pokroviteljstvom Ministarstva zdravstva i socijalne skrbi održan simpozij »Bioetika i dijete – moralne dileme u pedijatriji«. Riječ je o prvom takvom simpoziju u Hrvatskoj na kojem je razvijen interdisciplinarni znanstveni dijalog o posebnosti položaja djeteta kao pacijenta. Kako je skup programski osmišljen inovativnim metodološkim pristupom integrativne bioetike, Ante Čović (Zagreb) objasnio je u uvodnom predavanju pojmovna razgraničenja između morala, etike, medicinske etike, bioetike i integrativne bioetike. Od povijesnog

razvoja etičke refleksije u području medicinske etike, preko tri razvojne faze bioetike Čović je pojasnio koncept integrativne bioetike koji se javlja u aktualnoj fazi razvoja bioetike, gdje je predmetno područje bioetike prošireno na život u cijelosti. Luka Tomašević (Split) ilustrirao je na primjeru engleske riječi za bioetiku (*bioethics*) koja je u množini, prisutnost različitih etika u bioetičkom pristupu. Tomašević je iz kršćanske perspektive pojasnio pojam dostojanstva koje čovjeku nitko ne može oduzeti jer je plod Božje milosti, a čiji je nositelj svaki čovjek, dakle i svako dijete. Kao poticaj za promišljanje temeljnih etičkih pojmova – autonomije i odgovornosti, Hrvoje Jurić (Zagreb) poslužio se stavovima Hansa Jonasa te je u svome izlaganju povezoao odgovornost za dijete i odgovornost čovjeka prema ne-ljudskim živim bićima kako bi, na primjeru odgovornosti za dijete, utemeljio novi tip budućnosno orijentirane odgovornosti kao odgovora na krizu znanstveno-tehnološke civilizacije. Nakon Jurićeva izlaganja uslijedilo je zanimljivo izlaganje Rine Kralj-Brassard (Dubrovnik) i Ivice Martinovića (Zagreb) o dojiljama za nahočad kao javnoj službi u Dubrovačkoj Republici. Na prikazu opisa posla i službe dojilja u 15. i 16. stoljeću pokazan je porast područja skrbi dojilja, od odbačene djece, pa do djece koja su bila u nemogućnosti dojidbe zbog siromaštva roditelja. Time je ukazano na, u tadašnje vrijeme, vrlo razvijen sustav brige za djecu koji je bio prisutan u Dubrovačkoj Republici. Izlaganje Ingeborg Barišić (Zagreb) bavi se etičkim aspektima genetičkog testiranja djece. Razvoj znanosti omogućio je razne nove dijagnostičke postupke koji nisu donijeli samo brojne prednosti, već i brojne etičke dileme. Barišić se osvrće na etičke probleme koji nastaju prilikom prenošenja rezultata ispitivanja, što se pokazalo posebno osjetljivim kada su u pitanju djeca. Zajedničko izlaganje Ive Barića, Karin Juras i Vladimira Sarnavka (Zagreb) tematski se nastavilo na prethodno izlaganje o genetičkom testiranju djece te su iznesena etička pitanja koja proizlaze iz uporabe novorođenačkog skrininga u pogledu nasljednih metaboličkih bolesti. Nakon postavljanja pitanja: »Trebali nam skrining i možemo li si ga priuštiti?«, iznijet je vrlo ilustrativan primjer u kojem je navedeno da je za skrining potrebno 250 000 eura godišnje, dok se samo na nogometni klub Dinamo troši čak 39,6 milijuna kuna godišnje. Iako skrining otvara brojna etička pitanja, osnovna mu je pozitivna namjera te je zaključno naglašeno da treba dobiti potporu koju zaslužuje. O bioetičkim dilemama u terapiji matičnim stanicama govorio je Srećko Gajović (Zagreb). Ova je problematika posebno bitna u pogledu djece jer se očekuje

da će terapija matičnim stanicama prethoditi upravo kod djece, kao što se terapija stanicama dobivenim iz krvi pupkovine danas koristi prvenstveno za zamjenu koštane srži u djece. Gajović je također ukazao na problem odnosa između medicine i napretka tehnike na primjeru interneta putem kojeg se danas vrlo jednostavno, a uz nedovoljno nužnih informacija, može prijaviti dijete u razne neprovjerenne klinike u kojima su spremni izvršiti problematične zahvate. Jedno je od najosjetljivijih etičkih pitanja u pogledu genetskog testiranja i pružanja genetske informacije svakako pristup osobama s Downovim sindromom. Vida Čulić (Split) je u svome izlaganju iznijela brojne poteškoće do kojih dolazi kod pristupa liječnika roditeljima djece s Downovim sindromom (primjerice često sažaljenje umjesto čestitanja). Također je ukazala na pozitivan trend nepobacivanja djece s Downovim sindromom prisutan u Engleskoj te je još jednom podsjetila na primarni cilj pedijataru koji je pokušati naći način kako liječiti, a ne pobaciti. Ksenija Turković (Zagreb) ukazala je na probleme vezane uz informirani pristanak kod djece. Informirani pristanak nešto je što mijenja medicinu zadnjih tridesetak godina. Turković je naglasila važnost neisključivanja djeteta iz odluka koje se tiču njegovog liječenja. Marija Radonić (Dubrovnik) je u izlaganju o hospitalizaciji djeteta i emocionalnim problemima nakon hospitalizacije pojasnila kako hospitalizacija može imati kratkoročne i dugoročne negativne efekte na emocionalni razvoj, ponašanje i intelektualni razvoj djece. Iako je istaknula indikativan broj od 13% do 46% nepotrebno hospitaliziranih, Radonić se osvrnula i na pozitivan primjer projekta *Za osmijeh djeteta u bolnici* koji se, s ciljem holističkog pristupa bolesnom djetetu, provodi na dječjim odjelima i bolnicama u Hrvatskoj. Takav pristup važnost nema samo za djetinjstvo, već i za buduće strahove u životu i suočavanje sa sličnim situacijama. Lucija Čikeš (Kaštel Novi) je na primjeru Centra za rehabilitaciju Mir iznijela novi pristup zbrinjavanju djece s poremećajima u razvoju. Kroz temeljne postulate ustanove, Čikeš je progovorila o problemima institucionalizacije. Također se osvrnula i na međunarodnu prepoznatost ovog projekta. Naime, Europska asocijacija je 2003. utemeljila nagradu dr. Lucija Čikeš za rad na dobrobit hendikepiranih. Žustru diskusiju izazvalo je posljednje predavanje o kemijskom nasilju nad hranom i pravima djece Ivane Vinković Vrček (Zagreb). Vinković Vrček je govorila o manjkavosti kontrole proizvodnje u kemijskoj industriji što za posljednicu ima narušeno zdravlje djece, posebno u razvijenim zapadnim zemljama. Razni negativni primjeri poput štetne uporabe zaslađivača, neadekvatne ambalaže koja u me-

đuvremenu »migririra« u hranu (bisfenol A), zatim i sam način pripreme hrane (primjerice prženje krumpira i uporaba teflonske tave), potaknuli su brojna pitanja vrlo aktivnih slušača. Na kraju simpozija otvoreno je pitanje buduće suradnje te je naglašena neophodnost interdisciplinarnog pristupa moralnim dilemama u pedijatriji. Kako su svi sudionici pozdravili ideju nastavka suradnje, simpozij nije zatvoren već je, kako je ustvrdio Ante Čović, ostao otvoren.

Marija Selak

Obilježavanje Dana filozofije u Bjelovaru

Svjetski dan filozofije obilježen je 19. studenoga 2009. u Bjelovaru, u Gimnaziji. Pitanje o smislu današnjega angažiranja u javnom životu osobnim istupom po vlastitoj savjesti bio je razlog izbora teme »Stentorov glas – građanska hrabrost«. Lik iz Homerove *Ilijade* Stentor simbolizira čovjeka čiji glas, u Trojanskom ratu, nitko ne uvažava unatoč tome što je svakoga mogao nadglasati.

Pojedinci koji pokazuju tu hrabrost obično doživljavaju razočaranje jer u javnosti njihove riječi ne izazivaju rezonanciju. Pitanje je u riječi o građanskoj hrabrosti ima li djelotvornoga učinka učiti mlade o njezinoj vrijednosti. Koja je uloga medija kao moderatora i kreatora građanske hrabrosti?

Učenici četvrtih razreda prihvatili su tu temu nakon što su na satovima filozofije i etike razgovarali o sudbini Sokrata u atenskom polislu. Sudenje Sokratu i njegova smrt nadahnula je učenice i učenike na mnoge hipoteze i pokušaje odgovarajućih razrješenja.

U pripremi za Dan filozofije skupine učenika izrađivale su plakate na kojima su simbolički i verbalno iskazali svoje mišljenje o građanskoj hrabrosti, granicama slobode i manipulaciji informacijama. Prosudbeno povjerenstvo, u kojem su bili akademski slikar, profesorica povijesti umjetnosti, dvoje profesora filozofije, profesorica hrvatskoga jezika, školska pedagoginja, školska psihologinja i dvoje učenika, proglasilo je najbolje učeničke radove. Svaki je uradak bio izuzetno uspješan u prikazivanju društva, kao kazališta, ljudi, kao lutaka na koncu, informacija kao cenzure, istine kao negativna koji treba »okrenuti« u pozitiv i dati mu boju. Više od stotinu umnoženih fotografija tih plakata učenici su toga dana podijelili građanima.

Obilježavanje Dana filozofije počelo je uvodnom riječju Ksenije Matuš i prigodnim recitalom koji je pripremila Marina Šramek, a u kojem je glumačko-recitatorska grupa, prije svega, Šenoinom pjesmom »Budi svoj« ukazala na svrhu i smisao filozofije: čovjekovu slobodu i autonomiju. Učenici su predstavili svoje radove govoreći o njihovoj idejnoj nakanu.

S učenicima su razgovarali profesori Pavo Barišić i Vesna Batovanja iz Zagreba, te Bruno Ćurko iz Zadra.

Ćurko je prikazao film »Mala filozofija – filozofija za djecu«, naime, u mnogim zemljama filozofsko obrazovanje uvedeno je čak u rane razrede osnovne škole (!). Riječ je o ne samo dječjem interesu koji je artikuliran prema filozofskim pitanjima: zašto nešto jest (?), po čemu nešto jest (?), može li to što jest biti drugačije (?)...

Budući da je bila riječ o iskušenjima istinitoga izvještavanja i manipuliranja u medijima, Barišić je govorio o problemima istine, prije svega, u sklopu grčke filozofije.

Govoreći o istini, Vesna Batovanja se osvrnula na mišljenja Nietzschea, Jaspersa i Heideggera. Postavljeno joj je pitanje o razlici – u prihvaćanju filozofije – između učenika u Zagrebu i onih u »provinciji«, pa je odgovorila da takozvana provincija po mnogim podacima pokazuje svoju iznimnu duhovnu snagu koja u metropoli, štoviše, posustaje zbog banalizacije ukusa. Bitna je ponajprije svijest i kulturna upravljenost svakoga pojedinca.

O svojim novinarskim iskustvima u mogućnosti otkrivanja istine i njezinu doseg u razrješavanju problema građana, govorili su bjelovarski novinari Igor Kokoruš i Marijana Franjević Kranjec, a liječnik Ivan Šklebar o prijepornosti istine u obavještavanju pacijenata o njegovoj bolesti i predviđanjima njegova izlječenja.

Predsjednik Hrvatskoga filozofskog društva Pavo Barišić je na Godišnjoj skupštini Društva u svojem izvješću apostrofirao ovu manifestaciju kao ugledan primjer srednjoškolskoga (gimnazijskoga) obilježavanja Svjetskoga dana filozofije.

**Vinko Grgurev
Ksenija Matuš**

Obilježavanje Dana filozofije u Zadru

Zadarski filozofski krug Hrvatskog filozofskog društva po sedmi put je obilježio Svjetski dan filozofije, i ovoga puta u sklopu UNESCO-va Participacijskog projekta. Obilježavanje se odvijalo na pet razina: koordiniranim obilježavanjem u srednjim školama, javnim predavanjima u Zadru, međunarodnim natjecanjem iz filozofije, međunarodnim seminarom »Filozofija u praksi« te promocijom knjiga Oscara Brenifera u Megastore knjižari u Zagrebu.

U koordinaciji Zadarskog filozofskog kruga, Dan filozofije obilježio se u Bjelovarskoj gimnaziji (»Što mogu riječi – Stentorov glas?«), Srednjoj školi Krapina (»Suvremena filozofija – Metafizika tjeskobe u filozofiji i književnost«) i Prvoj gimnaziji Split (»Žene u filozofiji«), čime se nastavlja praksa uključivanja srednjih škola u ovu manifestaciju.

Eksperimentalno međunarodno internetsko natjecanje iz filozofije održano je po drugi puta. I ove godine je na natjecanju sudjelovalo pet zemalja (Slovenija, Srbija, Mađarska, Rumunjska i Hrvatska). Pobjednica je učenica Ivana Poslon iz Srednje škole Krapina.

Znanstveno popularna predavanja započela su 13. studenoga 2009. okruglim stolom »Filozofija i umjetnost« u kojem su sudjelovali Boris Žuža, Rade Zrilić i Josip Ćirić. Uz predavanje je organizirana *ad hoc* izložba slika Rade Zrilića. Usljedilo je predavanje o informacijskoj etici koje je održao Josip Ćirić na Odjelu za knjižničarstvo. Petak, 20. studenog, bio je rezerviran za studentsku sekciju u Gradskoj knjižnici. Izlaganje o liberalizmu održala je Ana Dejanović, Matko Sorić o dekonstrukciji, te Nino Stanojević o maniheizmu i etičkoj praksi.

Središnji događaj ovogodišnjeg obilježavanja Dana filozofije bio je međunarodni seminar »Filozofija u praksi«, koji je trajao od 27. do 30. studenoga u prostorijama POŠ »Nova« u Zadru. Radni jezik seminara bio je engleski. Uz studente i profesore filozofije, seminaru su prisustvovali i psiholozi, sociolozi i psihoterapeuti, ukupno 34 sudionika. Sve je započelo u petak, 27. studenoga, susretom Oscara Brenifera (Institut de Pratiques Philosophiques, Francuska) i studenata Odjela za francuske i iberoromanske studije u Zadru. Brenifier je studentima prikazao što to jest filozofija u praksi, odnosno kako izgleda jedna konkretna radionica filozofije u praksi. Seminar je započeo u subotu 28. studenoga predavanjem Josipa Ćirića »Philosophical Foundation of Psychotherapies« u kojem se pružio pregled filozofskih problema i pretpostavki

u kliničkoj psihologiji i intervenciji. Predavanje je bio teorijski uvod u cijeli dan ispunjen radionicama iz filozofskog savjetovanja. Oscar Brenifier, inače jedan od najglasovitijih europskih filozofskih savjetovatelja, u svojoj prvoj radionici prikazao je kako se radi s klijentom. On i Isabelle Millon (Institut de Pratiques Philosophiques) zatim su prikazali kako se rade radionice filozofskog savjetovanja s pojedincima i skupinama, dok je Minke Tromp (Bureau voor toegepaste filosofie, Nizozemska) demonstrirala kako radi savjetovanje i primjenjuje logika u korporativnom okruženju. Drugi dan seminara započeo je prezentacijom dokumentarnog filma »Mala filozofija« u kojem se prikazuje rad na istoimеноm projektu. Radni dio seminara je započeo predavanjem Marjana Šimenca (Sveučilište u Ljubljani) »The Status of the Subject in the Classroom Community of Inquiry«. Šimenc je ukazao na osnovne probleme s kojima se možemo susresti u programima filozofije za djecu. Cjelodnevnice radionice bile su tematski vezane s filozofijom za djecu. Radionice su, uz Oscara Brenifera, Isabelle Milon i Minke Tromp, održali i predstavnici dvaju hrvatskih programa filozofije za djecu: Stohrens Schule i Mala filozofija. Svako predavanje i radionice izazvale su zanimljive i kvalitetne rasprave. U ponedjeljak, 30. studenog, Oscar Brenifier je održao oglednu radionicu u dječjem vrtiću sa djecom od 5 do 6 godina. Nakon radionice u vrtiću, Isabelle Milon odradila je oglednu radionicu sa osnovnoškolcima koji pohađaju program Male filozofije. Dan je završio u Profil Megastore u Zagrebu u kojem je održana prezentacija knjiga/slikovnica Oscara Brenifera. Ovogodišnje obilježavanje je tako uključilo 26 različitih aktivnosti, tj. 35 radnih sati.

Bruno Ćurko

5. Bioetički forum za jugoistočnu Europu, »Bioetika između religije i sekularizma«

U Sarajevu je od 19. do 21. studenoga 2009. održan »Bioetički forum za jugoistočnu Europu«. Ovaj peti Forum je organiziran u okviru projekta bioetičke suradnje u području jugoistočne Europe, pod vodstvom Ante Čovića (Sveučilište u Zagrebu) i Waltera Schweidlera (Katoličko sveučilište Eichstätt-Ingolstadt), uz podršku Bioetičkog društva u Bosni i Hercegovini, Akademije nauka i umjetnosti

Bosne i Hercegovine te Referalnog centra za bioetiku u jugoistočnoj Europi, čije je sjedište u Zagrebu.

Centralnom temom Foruma, »Bioetika između religije i sekularizma«, bavilo se 20-ak izlagača iz sedam zemalja koji su svojim referatima ponudili uvid u različite aspekte naslovne teme.

U uvodnim predavanjima ponuđene su osnovne smjernice razmatranja položaja i uloge bioetike u kontekstu religije i sekularizma. Sulejman Bosto (Sarajevo) tako ističe da moramo razmišljati o socio-kulturnim i svjetonazornim determinacijama koje suodređuju bioetički način mišljenja, pri čemu se one religije, odnosno sekularizma pozicioniraju kao meta-perspektive. Polazeći od Jürgen Habermasa i njegove rasprave o odnosu naturalizma i religije u »postsekularnom« društvu, Bosto argumentira u prilog teze da bioetički način razmišljanja ne može biti jednodimenzionalan. Nužan preduvjet je sposobnost »razmjene perspektiva« koja je moguća tek u uvjetima demokratske političke kulture koja je komunikativna i omogućuje da se različitosti međusobno čuju i uzajamno uče. Zaključno se pozivajući na Habermasa, apelira na očuvanje i razvoj »sposobnosti za samorefleksiju u pluralističkom shvaćanju života«. O mogućnosti utemeljenja »religiozne« i »nerelegiozne« (bio)etike govorio je Velimir Valjan (Sarajevo). Težište razmatranja nalazi se na prikazu i analizi dvaju oprečnih stavova: 1. nijekanje svake etike koja nije religijska čime se upućuje da je moralnost ukorijenjena u volji Božijoj, i 2. nijekanje religijske moralnosti, odnosno svake transcendencije, čime nastaje (bio)etički ateizam. Kroz analizu temeljnih pojmova autor iznosi stav o potrebi dosljednosti kako religijskog tako i onog nerelegijskog morala te zaključuje da se autonomna (laička) i religijska etika međusobno nadopunjuju. O kršćanskom pogledu na povezanost etike i kulture, posebno s obzirom na pitanje: što je kultura života?, izlagao je Walter Schweidler (Eichstätt). Oslanjajući se na enciklike pape Ivana Pavla II., Schweidler se posebno usmjerava na konsekvencu koju je Papa izveo s obzirom na samorazumijevanje (katoličke) Crkve: zalaganje za kulturu života nije neka vrsta političkog angažmana, nego spada u samu srž razvijanja identiteta Crkve koja hoće reprezentirati čitavo čovječanstvo. Ističe da je 'kultura života' politički pojam kojim se bavi katolička Crkva i predstavlja ga kao faktor u kulturi društva. Ako religijski pojam Boga prevedemo na znanstveni jezik, možemo govoriti o hipotezi o transcendenciji koju se u završnoj fazi projekta novovjeke znanosti nastojalo proglasiti suvišnom, ističe u svome izlaganju Ante Čović (Zagreb). Vje-

ra u apsolutnost ljudskog znanja i dostižnost ukupnog znanja postavila je tezu o novovjekovnom čovjeku kao vrhovnoj instanciji. Dokazi o pogubnosti te pozicije posljedično traže perspektivnu razgradnju teze o apsolutnosti znanja te pluriperspektivnu izgradnju pojma Nadinstancije. Razmatranje napetosti između prihvaćanja čovjeku nadređene instancije i proglašenja čovjeka vrhovnom instancijom te one između monoperspektivnog i pluriperspektivnog razumijevanja istine, postavljaju se kao posebno važna područja istraživanja.

O bioetičkim razmatranjima pitanja života i smrti, s posebnim osvrtom na situaciju u Njemačkoj, izlagala je Ute Kruse-Ebeling (Dortmund). Nakon temeljitog razmatranja osnovnih pojmova kojima se barata u bioetičkom diskursu, zaključuje formuliranjem jedne od osnovnih dvojbi: u kojoj se mjeri krug onih koji se smatraju osobama i pretendentima na ljudsko dostojanstvo može proširiti? »Zagrijana« i višeslojna rasprava poput ove otvara i posebno pitanje metodologije njena rješavanja. O javnoj debati u Bugarskoj o pitanju pobačaja, izlagala je Valentina Kaneva (Sofija) uz prikaz nekoliko slučajeva koji su ocrtali odnos crkvenih institucija prema praksi pobačaja. Ističe da je, s obzirom na statističke podatke, pobačaj u Bugarskoj ozbiljan socijalni problem, no da je njegovo tematiziranje svedeno na sporadične izjave te je, na žalost, daleko od produktivne javne rasprave. Faris Gavrankapetanović, Ismet Cerić i Jasmina Krehić (Sarajevo) u zajedničkom su izlaganju govorili o susretu medicinske prakse i religijskih uvjerenja pacijenata. Ističu kako je posljednjih godina uloženo puno truda prema maksimalnom uvažavanju religijskih uvjerenja pacijenata u primjeni medicinskih tretmana što znači da su liječnici i medicinsko osoblje nadišli svoju funkciju zdravstvenog radnika, više su senzibilizirani za pacijentove duhovne potrebe te bolje poznaju pravnu regulaciju i politiku zdravstvenog osiguranja. O odnosu liječnik-pacijent govori i Sandra Radenović (Beograd) naglašavajući važnost kvalitetne komunikacije kao središta toga odnosa. Nakon konkretiziranja teme na primjeru suvremenog srpskog društva i njegovih vrijednosti, izlagačica predlaže pristup integrativne bioetike u analizi odnosa medicinski profesionalac-pacijent. Karezl Turza (Beograd) dao je pregled načina rada na temama iz bioetike sa studentima zdravstvenih usmjerenja. Jasminka Babić-Avdispahić i Tijana Cvjetičanin (Sarajevo) u svome radu promišljaju *in vitro* fertilizaciju. Polazeći od feminističkog stajališta, izlaganje tematizira pitanja autonomije izbora, izbjegavanja patnje te marginalizacije i nevidljivosti ženskog tijela kroz prizmu razvoja i primjene biotehnologije u biomedicinskoj praksi.

Slobodan Loga (Sarajevo) govorio je o tretmanu ljudi s mentalnim smetnjama, ponudivši kratak pregled tretiranja mentalnih pacijenata kroz povijest i u pojedinim religijama. Neke od praksi postupanja s tim pacijentima koje postoje u pojedinim religijama, prihvaćaju i poneki liječnici i psihijatri iako nema dokumentiranih i istraženih rezultata takvih tretmana. Izlagač navodi i najvažnija etička pitanja u današnjoj psihijatriji među kojima se nalaze pitanje čuvanja medicinske tajne, oprez u dijagnosticiranju, problem informiranog pristanka, biološki tretmani s mnogobrojnim posljedicama po strukturu ličnosti pacijenta, dječja psihijatrija. Poseban oprez potreban je s obzirom na društveni kontekst i stigmatiziranje pojedinog pacijenta. Lilijana Oruč (Sarajevo) posvećuje pažnju upravo stigmatizaciji pacijenata. Njeno umanjivanje s jedne strane, i unaprjeđivanje dijagnostike i tretmana ozbiljnih mentalnih poremećaja, s druge strane, nalaze se u fokusu interesa praktičara za rezultate genetičkih istraživanja. U izlaganju su istaknute mogućnosti, ali i opasnosti provođenja modernih genetičkih testiranja.

Borut Ošljaj (Ljubljana) razmatra koliko je dihotomija između religije i sekularizma primjerena izazovima 21. stoljeća. Kritički se osvrće na pojam svjetskog ethosa Hansa Künga te ga smatra prejednostavnim u odnosu na ono što želi reći. Izbjegavanje trivijalnosti toga pojma, ali i njegovo sadržajno preciziranje, moguće je u integrativno zasnovanoj etici i to u pravcu razvoja vrijednosno neutralnog i u svom djelatnom potencijalu vrlo širokog ethosa života. Hrvoje Jurić (Zagreb) polazi od tri pristupa pojmu života: ono koje se može izvesti iz prirodnih znanosti, iz filozofije i iz teologije. Ističe da se fenomenu/fenomenima života ne može pristupiti monoperspektivno te u izlaganju analizira uvide Hansa Jonasa kao primjer moguće sinergije evolucionističko-biološkog, teleološko-filozofskog i religiozno-teološkog pristupa pojmu života. Zanimljivim pitanjem svjetonazora u osnovi integrativne bioetike bavio se Damir Smiljanić (Novi Sad). Nakon analize zaključuje da integrativna bioetika ne treba samo objedinjavati raznovrsne svjetonazore, nego upravo suprotno – ona bi ih sve trebala sadržavati. Ukazuje da je osnovni zadatak integrativne bioetike refleksija o svjetonazoru koja vodi ka distanciranju od nekog određenog svjetonazora. Berdjevjevljeva najava dolaska »novog srednjovjekovlja«, tumači Marija Selak (Zagreb), može se promatrati kao konceptualna prethodnica integrativne bioetike. Kroz nasuprotne koncepte bogočovjeka i čovjekoboga te radove Berdjajeva i Löwitha, promatra se prijelomna točka u povijesti svijeta

u kojoj dolazi do smjene epoha – iz one zasnovane na paradigmi znanja kao moći u onu zasnovanu na paradigmi znanja kao odgovornosti. Franjo Topić (Sarajevo) usmjerava se stavovima Francisa Collinsa o odnosu vjere i znanosti te zaključuje, parafrazirajući Collinsa, da »naše nade i budućnost svijeta ovisе o dobrim bilateralnim odnosima svijeta religije i svijeta znanosti«. O susretu teorije evolucije i stavova o stvaranju prisutnima u mnogim religijama, izlagao je Ljubomir Berberović (Sarajevo). Potaknut 150. obljetnicom objavljivanja Darwinovog djela *O porijeklu vrsta*, analizira njegov utjecaj i pojavu alternativnih teorija evolucije, najviše teoriju inteligentnog dizajna. Integrativna bioetika između religije i sekularizma, a s obzirom na kulturne uvjete u Makedoniji, bila je tema izlaganja Dejana Doneva (Kumanovo).

U ugodnoj atmosferi su se nakon izlaganja vodile zanimljive rasprave, a posebno vrijeme bilo je posvećeno panel-diskusiji o etabliiranju studijskog smjera 'Integrativna bioetika' u Europi. Organizatori su najavili i mogućnost objave višejezičnog zbornika radova s ovoga skupa čime bi se nastavila tradicija prijašnjih Bioetičkih foruma.

Ivana Zagorac

Znanstveni skup o Pavlu Skaliću

U organizaciji Udruge za očuvanje, obnovu i korištenje kulturnog blaga »Pinta« iz Zagreba i Gradske knjižnice Zagreb, 26. studenog 2009. godine u Gradskoj knjižnici u Zagrebu održan je znanstveni skup »Pavao Skalić i njegovo djelo povodom 450. obljetnice izdanja *Enciklopedije* (1559.) Pavla Skalića (1534.–1575.)«. Znanstveni skup su pozdravili predsjednik Udruge »Pinta« Hrvoje Vančik, voditeljica Gradske knjižnice Ljiljana Sabljak te predsjednik organizacijskog odbora skupa Alojz Jembrih. Skup je započeo izlaganjem Agneze Szabo »Odnosi Hrvatske i Europe u Skalićevo doba«, u kojem je dan pregled povijesnih okolnosti u kojima je Skalić živio. U izlaganju je naglašeno kako je Skalić živio u vrijeme kada se Hrvatska nalazila u svojem najtežem položaju, naime Dalmacija je bila prodana Veneciji, a Bosna je bila pod turskom vlašću. Također u 16. stoljeću, zbog niza razloga, u Hrvatskoj i Ugarskoj su bjesnili građanski ratovi. U svom izlaganju »Iz životopisa Pavla Skalića«, Luka Boršić je iznio najvažnije etape burnog života Pavla Skalića. Pritom je istaknuo najznačajnije momente

kao što je to bilo Skalićevo sudjelovanje u radu Ungnadove Slavenske tiskare u Urachu i Skalićev angažman na dvoru vojvode Albrechta Brandemburškog u Prusiji. Boršić je na koncu istaknuo da se pri ocjeni Skalićeva filozofskog rada ne smije izgubiti iz vida njegov izniman životopis budući da se vrednovanje Skalićevih spisa može dovršiti samo ako se njegova djela pozicioniraju s obzirom na njegovu životnu djelatnost i prioritete. Alojz Jembrih je u izlaganju naslovljenom »Pavao Skalić u središtu napada i (samo)obrane« istaknuo kako je Skalićev filozofski i teološki opus relevantniji od falsificiranja njegova podrijetla. Tako je, kako saznajemo iz izlaganja, Skalićevo rodoslovlje najveći kamen smutnje. Slijedilo je izlaganje Mihaele Girardi-Karšulin »Skalićev spis *Conclusiones* i Pico della Mirandola«. U ovom izlaganju je dana analiza Skalićeva spisa *Conclusiones* koji se sastoji od 1553 zaključka. Brojem svojih zaključaka Skalić je želio nadmašiti Giovannijska Pica della Mirandola i njegove *Conclusiones*, pri čemu je nesumnjiv Picov utjecaj na Skalića. Nakon stanke, izlaganje naslovljeno »Pavao Skalić i renesansni sinkretizam« održala je Erna Banić-Pajnić. Napomenula je kako se, kada je riječ o Skaliću, najčešće poseže za sintagmom 'filozofski sinkretizam' te je izložila osnovne značajke renesansnog sinkretizma i filozofije njegova najznačajnija predstavnika A. Steuca. U svom izlaganju »Razumijevanje kabale u Skalićevu *Epistemonu*« Ivana Skuhala Karasman je nastojala odgovoriti na pitanje kakva je uloga kabale u sklopu Skalićeve *Enciklopedije* koja teži prikazu cjelokupnog znanja, odnosno posredno, kakva je prema Skaliću uloga kabale u kontekstu cjelokupnog ljudskog znanja. Tako kršćanska kabala, tj. kako ju on naziva »simbolička filozofija«, čini završni dio Skalićeva *Epistemona*. Slijedilo je izlaganje Ivana Kapca »Izvori Skalićeve rasprave *De lumine aeterno, aeviterno, et temporis*«. Navedena rasprava, pisana u obliku dijaloga, jedna je od rasprava iz Skalićeve knjige *Miscellaneorum de rerum causis, et succesibus, et de secretiore quadam Methodo qua eversiones omnium regnorum universi orbis, et futurorum series erui possint, Libri septem*. Kapec se usredotočio na pojmove *lux, lumen, color* i njihovo povezivanje s vječnim, perpetualnim i vremenskim svijetom. Kako s povijesnog aspekta gledati na ideju Skalićeve *Enciklopedije* bila je tema izlaganja Mije Koradea naslovljenog »Povijesni aspekt i stari misteriji u Skalićevoj *Enciklopediji* (1559.)«. Korade je istaknuo kako Skalić u svom bavljenju starim misterijima ujedno nastoji pronaći zajedničku crtu Platonove i Aristotelove filozofije. Nakon rasprave, završnim riječima Alojza Jembriha skup je završen.

Ovaj skup, kojim je obilježeno 450 godina od izdavanja Skalićeve *Enciklopedije*, doprinio je dodatnom rasvjetljavanju života i djela ovog svestranog i zanimljivog hrvatskog renesansnog mislioca. Također treba napomenuti kako je ovo prvi znanstveni skup posvećen ovom zagrebačkom filozofu te stoga organizatori zaslužuju svaku pohvalu.

Ivana Skuhala Karasman

Simpozij »Demokracija na prekretnici – sloboda, jednakost, pravednost«

U prostorijama Društva sveučilišnih nastavnika i drugih znanstvenika, 26. i 27. studenog 2009. u Zagrebu je održan godišnji simpozij Hrvatskog filozofskog društva na temu »Demokracija na prekretnici – sloboda, jednakost, pravednost. Uz 150. obljetnicu rođenja Johna Deweya«. Na simpoziju je sudjelovao 31 izlagač iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, Slovenije i Srbije, a prisustvovali su i brojni zainteresirani, između ostalih i studenti. Simpozij je otvorio predsjednik Hrvatskog filozofskog društva Pavo Barišić pozdravnim govorom u kojem se dotakao tema, svrhe i namjere ovogodišnjeg simpozija. S kojim se problemima danas suočavamo, kakvo je i koje je mjesto građanina u globalnoj politici, je li moguća politička jednakost građana u nejednakom globalnom društvu, koje su pozitivnosti, a koje negativnosti demokracije, samo su neka od pitanja koja su tim govorom najavljena, a potom i tematizirana od strane izlagača.

Demokracija je politički poredak koji se razvija i o kojem se raspravlja još od antike. S obzirom na 150. obljetnicu rođenja Johna Deweya, promatrala se njegova koncepcija demokracije kao optimalnog društvenog uređenja. Glavnu karakteristiku demokracije Dewey vidi u demokratskom odgoju koji je temelj kvalitetnog demokratskog društva. Na tom se polju izgrađuju punopravni politički subjekti koji tijekom odgoja i obrazovanja imaju priliku razvijati kritičko mišljenje i tako povećati kvalitetu javnog mijenja. Razvoj kritičkog mišljenja, društvena uvjetovanost odgojnog i nastavnog procesa, preuzimanje onog korisnog iz prošlosti, pragmatičnost kao zadaća demokratskog odgoja su ono što su izlagači Heda Festini (Rijeka), Danko Plevnik (Karlovac) i Pavo Barišić (Zagreb) istaknuli kao bitno u Deweyevu shvaćanju odgoja. Posebno se pitanjima odgoja u djelu

i mišljenju Johna Deweya bavio Vlatko Previšić (Zagreb). Da se Dewey nije usmjerio samo na promicanje demokratskih načela u odgoju nego i u umjetnosti, elaborirala je Gordana Škorić (Zagreb). Kontekstualizirajući misao američkog filozofa unutar suvremenog pragmatizma, Asim Mujkić (Sarajevo) je istražio niz poticajnih momenata, prvenstveno u Deweyevim kasnim radovima, za kritiku današnjeg liberalizma i perspektive daljeg razvoja demokracije. Helena Motoh (Koper) je uputila i na činjenicu da je John Dewey izuzetno utjecao na kineske studente u Americi koji su potom bili svojevrsni revolucionari u vlastitoj zemlji, a i njegov je boravak u Japanu i Kini uvelike utjecao na tamošnji razvoj svijesti o važnosti obrazovanja. Enis Zebić (Zagreb) ističe Deweyev interes za istraživanje demokratske javnosti. Dewey smatra da društveno istraživanje, a to se najviše tiče novinarstva, mora biti što aktualnije inače nema nekog posebnog učinka.

Inspirativno je bilo izlaganje Josipa Čirića (Zadar) koji je naglasio prednosti i nedostatke »igranja demokracije«, odnosno upravljanja društvom u virtualnoj stvarnosti. Takav pristup demokraciji uvelike može pridonijeti shvaćanju demokracije na »javi«, ali može stvoriti i suprotni efekt koji se tiče razočarenja zbog nemogućnosti brzih promjena i prilagodbi kao što je to moguće u virtualnom svijetu. Takvo razočarenje u stvarnom životu, kako ističe Dafne Vidanec (Zagreb), dovelo je do sekularizacije za koju navodi da je nastupila zbog gubitka osjećaja za smisao života pa čak i u povezanosti sa i prema Bogu. Religija u toj situaciji nije iščezla nego nije više tražanje za onim nadnaravnim i višim bićem. U tom duhu istraživanja, Bojan Žalec (Ljubljana) je istaknuo dva lica religije, a to su fundamentalizam i nasilje. Kao veliki problem ističe individualiziranje religioznog života na Zapadu koji se odnosi na sinkretizam različitih religija kojim stvaramo vlastitu religiju i/ili etiku. Posebno je istaknuo i problem istine i mira te pitanje prednosti jedne nad drugom. Na taj problem nadovezuje se i pitanje ideja jednakosti i slobode koje prema njegovom mišljenju nisu kompatibilne. Hrvoje Relja (Split) je progovorio o aspektima filozofije globalizacije u enklitici »Caritas in veritate«. Istaknuo je da svaki teološki spis povezuje vjeru i razum te da teologija poziva na filozofiranje, ali u skladu sa svojim metodama i pravilima. Temeljno je određenje tog spisa metafizički karakter, jer tražeći istinu teologija može doći do onog temeljnog, izvornog. Taj spis posebnu pozornost pridaje općem dobru kojemu bi trebalo pridonositi i tržište. Ako tržište bude vladalo prema i za pojedinačna dobra, nikad neće postići društvenu povezanost

potrebnu za njegovu održivost, pa papa ističe solidarnost kao bitnu karakteristiku. U tome je važnost tog spisa u globalizaciji.

Dokument francuskih biskupa »Za rehabilitaciju politike«, koji je Mile Marinčić (Ivanić Grad) odabrao za temu svog izlaganja, ističe važnost političkog angažmana svakog građanina, zamke demokracije te optimalni odgoj za demokraciju. Potrebno je neprestano usavršavanje i samopropitivanje predstavnika svih građana, kao i izlazak na izbore i sudjelovanje u političkom životu, a da bismo imali svijest o potrebi takvog angažmana potreban nam je demokratski odgoj. Njega čine obitelj, škola, mediji, obrazovne institucije i crkva. U izlaganjima je osobito istaknuta marginalizacija imigrantskih skupina te problem pluralizma koji se mogu riješiti poštivanjem načela supsidijarnosti i odgovornosti svih za sve. Mislav Kukoč (Split) bavio se kontroverzama demokracije i liberalizma u doba globalizacije, dok je Željko Senković (Osijek) nastojao dekonstruirati tradicijski okvir koji je omogućio značenski horizont demokracije u antici i suvremenosti, ističući različit cilj politike kao ključnu diferenciju između antike i moderne.

Sljedeći dan izlaganja su započela razmatranjem problema savjesti u filozofiji Thomasa Hobbesa (Ivana Knežić (Zadar)). Rajka Švrljuga (Hreljin) je istaknula Deweyevu shvaćanje razvoja znanosti kao onog koje je utjecalo više na životna sredstva nego na neke ciljeve. Upravo razvoj znanosti i tehnologije uzrokuje problem ekologije kojeg je istaknuo Tomislav Krznar (Zagreb). Onaj tko poznaje regionalne resurse i okolišne potencijale, vodi računa o fizičkoj, demografskoj, gospodarskoj i ekonomskoj razvijenosti određenog područja, može najbolje zaštititi okoliš. Takvu brigu najbolje provodi demokracija. Prednost demokracije kao političkog poretka Fulvio Šuran (Pula) vidi samo u takvoj organizaciji demokracije gdje se građani ne uzimaju kao sredstvo nego kao ciljevi. Smatra da je najveća opasnost to što politika postaje nešto nebitno, političari nemaju potrebe odgovarati građanima nego imaju tehničku nadležnost. Ako politika ne odgovara zahtjevu društva i ne daje neke praktične rezultate, postaje tehnička. Kao jednu od karakteristika demokracije Elvio Baccarini (Rijeka) ističe građanski neposluš. On može biti opravdan kao protuteža institucijama i praksama koje izazivaju inercije radi izbjegavanja pukog nadglasavanja, ali neizbježno ponekad zataji i uzrokuje demokratski deficit. Politički neposluš može služiti ispravljanju tog deficita i na taj način unaprijediti demokraciju. Pretjerivanje u prosvjednom neposluhu može ugroziti one iste prakse demokratske suverenosti koje teorija demokratskog neposlušna želi podupirati. Dje-

lomično se na Baccarinijevo izlaganje nastavio Nebojša Zelić (Rijeka) govoreći na temu stabilnosti demokratskog društva i istine, dok je Miroslav Artić (Zagreb) na primjeru studentskih prosvjeda izlagao o konceptu neposredne demokracije kao alternative instituciji predstavničke demokracije.

Fahrudin Novalić (Zagreb) se dotaknuo uzroka globalne krize. Ona nije došla samo izvana, nego je uvijek splet unutarnjih i vanjskih okolnosti i činitelja. Unutarnji čimbenici su kriza vodstva, manjak demokracije, manjak etike i ekonomije. Za prevladavanje krize je, prema njegovom mišljenju, potrebno prevladavanje organiziranog kriminala i podmićivanja te krizni komunikatori. O krizi demokracije ili demokraciji krize govorili su Amir Muzur i Iva Rinčić (Rijeka). Izlaganje se poziva se na John Stuart Milla koji je smatrao da bi prije izbora glasači trebali pisati eliminacijski ispit koji bi presudio o njihovim kvalifikacijama za sudjelovanje na izborima. Nije li to kršenje demokratskih načela prema kojima svi jednako participiraju u izboru vladajućih bez obzira na ekonomske, kulturalne, socijalne i spolne razlike? Muzur napominje da je informiranost birača bitna u demokratskom izbornom sustavu. O iskustvima i paradoksima bosanskohercegovačke demokracije vrlo zanimljivo je izlagao Zlatan Delić (Tuzla), a Nenad Malović (Zagreb) pažnju je posvetio utjecaju globalizacijskih procesa na demokratske poruke te tematizirao načelo supsidijarnosti kao sredstvo za očuvanje izvornog političkog djelovanja iz kojeg demokracija izvire.

Lino Veljak (Zagreb) se, kao i neki raniji izlagači, dotaknuo prvenstveno pitanja jednakosti. Posebno se može istaknuti jednakost u šansama čime se osvrnuo na aktualne studentske prosvjede istaknuvši da su studenti obdareni načelnom jednakosti da budu među 30% najboljih koji ne plaćaju visoko školovanje, a da pritom nisu razmotreni slučajevi onih koji moraju istovremeno zarađivati za život i redovno pohađati nastavu. Prema tome, veliku poteškoću vidi u ignoriranju odgovarajućeg konteksta bilo da je riječ o jednakosti u šansama ili pred zakonom. Oslanjajući se na radove Agambena, Negrija i Esposito, Marijan Krivak (Zagreb/Osijek) razmatra tradiciju koncepta »liberty«, posebno se osvrćući na (suvremene) pojmove 'imunizacija' i 'biopolitika'. Ankica Čakaradić (Zagreb) je odlično istaknula činjenicu da se često događa da je netko motiviran općim dobrom, ali koristi laži da bi to opće dobro bilo realizirano. Kako se postaviti u takvoj situaciji? Istaknula je misao Hannah Arendt prema kojoj mišljenje, a ne istina, pripada svakom obliku moći. U kontekstu zahuktale predsjedničke kampanje dobro se uklopila i misao Ankice Čakaradić da

javno i znano nije uvijek i predmet pričanja. Hrvoje Jurić (Zagreb) je istaknuo stavove Walta Whitmana, američkog pjesnika, novinara i političkog aktiviste koji je imao viziju Novog svijeta ostvarenu upravo u Americi. Whitmanova Amerika utemeljuje zajednicu ljudi spojenu nebom i zemljom sa slobodom, jednakosti i pravednošću kao temeljima. Pojam »atletske demokracije« označavao bi u tom smislu snažnu i skladnu vladavinu koja se mora uvijek baviti da bi »ostala u formi«. Zahtijeva pomirenje individualnog i zajedničkog interesa. Takve Amerike nema jer to nije ona nastala na krvi domorodaca, crnaca i ostalih potlačenih, zaključuje Jurić.

Posebnost ovogodišnjeg simpozija činio je Okrugli stol s predsjedničkim kandidatima na temu »Opća volja i opće dobro u hrvatskoj politici« kojeg je vodio Ante Čović. Na Okruglom stolu sudjelovali su predsjednički kandidati Ivo Josipović, Damir Kajin i Vesna Pusić. Teme Okruglog stola su bile oblikovanje opće volje u hrvatskoj politici (legitimitet vlasti) te odnos političke volje prema općem dobru (moralnost vlasti). Polazište rasprave činila je teza da bi izborni sustavi trebali težiti cilju da maksimalno vjerno iskažu volju naroda, a ne cilju zadovoljavanja interesa nekih organizacija. Ivo Josipović je naglasio nedostatke organizacije predsjedničkih kampanja u Hrvatskoj. Problem je što nije postavljen limit sponzoriranja što može dovesti do toga da je novac »kriv« za nečiju pobjedu na izborima. Josipović je naglasio i problem izbornog sustava koji proizlazi iz činjenice da ima više birača nego državljana što je propust koji je nedopustiv. Damir Kajin je napomenuo da bi predsjednički izbori mogli dovesti do prijevremenih parlamentarnih izbora zbog legitimiteta Jadranke Kosor kao predsjednice Vlade što bi omogućilo građanima da izaberu neke druge, bolje ljude. Ističe da bi čovjekoljublje trebalo biti iznad domoljublja čime pretpostavlja da jedno drugom nije suprotstavljeno. Vesna Pusić je istaknula da predsjednica Vlade Jadranka Kosor nema proceduralni legitimitet, ali ima jednokratni te da kad govorimo o osobnoj moralnosti moramo imati na umu da je ona jednako raspoređena među filozofima, političarima ili bilo kojoj skupini ljudi. Istaknula je da su mediji ti koji u trenutku izbora intenziviraju osobnu moralnost pojedinih kandidata. Svi kandidati su zaključili da će učiniti sve što je u njihovoj mogućnosti da Hrvatska pod njihovim vodstvom učini korak naprijed te su obećali da njihova predizborna obećanja neće ostati samo obećanja.

Završnoga dana simpozija održano je i predstavljanje novih izdanja Hrvatskog filozofskog društva. Riječ je o zborniku *Teorija re-*

lativnosti i filozofija kojeg je uredio Tomislav Petković, zborniku *Filozofija Mediterana*, urednika Mislava Kukoča te knjigama *Suhjekt, nasilje i pravo na kontingenciju* Maje Proface i *Filozofija i kršćanstvo* Josipa Sanka Rabara. Održana je i Godišnja skupština Hrvatskog filozofskog društva, a potom i cocktail zabava za sve sudionike simpozija.

Izlaganja su bila iznimno inspirativna za sve posjetitelje koji su svojim pitanjima i komentarima iznimno doprinijeli razmatranju naslovne teme simpozija. Otvorila su se brojna pitanja koja se tiču demokratskih načela i ostalih karakteristika. Na svemu tome je posebno zahvalio predsjedavajući Pavo Barišić u završnoj riječi, pozvavši na kraju sve zainteresirane na ostale simpozije u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva.

Tina Marasović

Simpozij »Bioetika – II. filozofski simpozij«

U Ljubljani je 3. prosinca 2009., u prostoru Cankarjevog doma, održan drugi simpozij o bioetici u organizaciji Sveučilišta u Ljubljani. Igor Pribac, kao predsjednik Organizacijskog odbora, otvorio je simpozij istaknuvši pozitivna iskustva s prvim, prošlogodišnjim, simpozijem te trajnu potrebu interdisciplinarnog razmatranja tema iz bioetičkog diskursa. U izlaganju koje je slijedilo bavio se moralnim izazovima novih genskih tehnologija naglasivši da su brojne osobine našega življenja dugo bile izvan našega utjecaja i zato izvan područja moralne prosudbe, dok nam danas tehnologija omogućuje da činimo izbore, a time i donosimo moralne sudove. Usmjerio se i na izazove koje genske tehnologije daju konceptu socijalne pravednosti Johna Rawlsa. Matejka Rebolj bavi se etičkim vidovima preventivnih programa u zdravstvu. Testiranje populacije bez simptoma ima svoje prednosti, ali i kontroverze koje većinom proizlaze iz mogućnosti lažno pozitivnih testova i na njima temeljenog liječenja. Također, stručnjaci su zainteresirani za preventivno testiranje što veće populacije te dolazi do mogućnosti isticanja samo pozitivnih, a prikrivanja mogućih negativnih pojava testiranja. Temom zamjenskog (surogat) majčinstva bavila se Tea Logar. Posebno su zanimljivi argumenti u korist plaćenog, odnosno altruističnog zamjenskog majčinstva koji u oba slučaja imaju svoje zagovornike i protivnike. Izlagačica se zalaže za zakonsku regulaciju koja bi dozvolila al-

truistično (neplaćeno) zamjensko majčinstvo nakon dozvole suda i uz nadzor stručnjaka. Ivana Zagorac izložila je o odnosu znanosti, bioetike i medija. U prvome dijelu argumentira u prilog teze da bioetika nije znanost u klasičnom smislu riječi, a zatim donosi kraću analizu medijskog tretmana bioetike, odnosno znanosti na primjeru hrvatskih tiskanih medija. Marija Selak temu o ljudskoj prirodi i novoj epohi obrađuje na primjeru transhumanističkog pokreta koji podržava upotrebu novih znanosti i tehnike kako bi se nadvladalo ono što se smatra nepoželjnim biološkim ograničenjem čovjeka. Izlaganje donosi i kritički osvrt na temeljne teze transhumanističke koncepcije. Anton Mlinar osvrnuo se na filozofsko, vjersko i znanstveno razumijevanje pojma 'život'. Kao poseban problem u znanstvenom poimanju života, ističe raspršenost znanstvenog pogleda nasuprot holističnom pristupu koji gaje tradicionalni pristupi. Bioetika se nudi kao mogući integracijski faktor među znanostima u budućnosti iz razloga što ne govori o pukoj primjeni znanja, nego o kvaliteti novih znanja o životu. Olga Markič tematizira teoriju dvostrukog procesa koji je razvio Joshua Green sa suradnicima. Ta teorija preobrtne standardni pogled na deontološku etiku i utilitarizam te u tome smislu ima i implikacija na samu etiku kao disciplinu te na bioetiku. Roman Paškulin razmatra pitanje slobodne odluke i preuzimanja odgovornosti na primjeru korištenja tradicionalnih lijekova. U izlaganju razrađuje primjer ibogaina, tradicionalnog afričkog lijeka kojemu se priznaju brojna pozitivna svojstva, no do danas nije klinički testiran. Ana Cergol kroz radove A. Buchanana, J. Habermasa, Michaela J. Sandela i J. Glovera raspravlja o aspektima pozitivne eugenike, dok se Luka Omladić usmjerava analizi međunarodnih sporazuma o zaštiti okoliša s obzirom na aktualni međunarodni skup u Kopenhagenu koji okuplja najviše dužnosnike iz cijeloga svijeta. Izlagač upućuje na potrebu novih političkih teorija: ekološkoga transnacionalizma na globalnoj, i drugačije ustavne i moralne utemeljenosti koncepta države na lokalnoj razini.

Skup su karakterizirale duge i dinamične rasprave što će zasigurno biti dobar poticaj organizatorima za nove bioetičke skupove.

Ivana Zagorac